

**VYSOKÁ ŠKOLA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE
SV. ALŽBETY BRATISLAVA
ÚSTAV SOCIÁLNEJ PRÁCE**

121287

**EFEKTIVITA PREVENTÍVNEHO PROGRAMU
„ORIENTAČNÉ DNI“ V SOCIÁLNEJ PREVENCIÍ NA
ŠKOLÁCH**

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2017

Bc. JOZEF MARTINEK

**VYSOKÁ ŠKOLA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE
SV. ALŽBETY BRATISLAVA
ÚSTAV SOCIÁLNEJ PRÁCE**

**EFEKTIVITA PREVENTÍVNEHO PROGRAMU
„ORIENTAČNÉ DNI“ V SOCIÁLNEJ PREVENCI NA
ŠKOLÁCH**

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Študijný program:	Sociálna práca
Školiace pracovisko:	Ústav sociálnej práce, externá forma štúdia
Školiteľ/Školiteľka:	ThDr. Tibor Reimer, PhD.

BRATISLAVA 2017

Bc. JOZEF MARTINEK

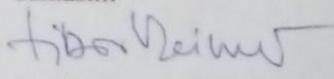
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava
Ústav sociálnej práce

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Akademický rok:	2016/2017
Typ záverečnej práce:	diplomová
Názov záverečnej práce:	Efektivita preventívneho programu: Orientačné dni v sociálnej prevencii na školách
Meno, priezvisko a tituly študenta/študentky:	Bc. Jozef Martinek
Študijný program:	7761 T 00 sociálna práca
Študijný odbor:	7761 sociálna práca
Školiace pracovisko:	Ústav sociálnej práce, externá forma štúdia
Meno, priezvisko a tituly školiteľa:	ThDr. Tibor Reimer, PhD.
Vedúca Ústavu sociálnej práce:	prof. MUDr. Eva Grey, PhD.

Anotácia:

Záverečná práca je zameraná na zisťovanie efektivity novovzniknutého preventívneho programu Orientačné dni pre triedy 2. stupňa ZŠ. Skúma nakoľko je alebo nie je účinný na poli sociálnej prevencie na školách. V úvodnej časti vo všeobecnosti predstaví preventívne programy pre školy a opíše špecifický prínos a význam Orientačných dní, realizovaných v saleziánskom mládežníckom stredisku. Pomocou kvalitatívneho výskumu so žiakmi, ktorí absolvovali tento program, chce táto práca priniesť prvé zhodnotenie predbežných výsledkov a zároveň poukázať na jeho silné a slabé stránky v edukačnom procese mimo prostredia školy.

Jazyk práce:	slovenský
Vyjadrenie školiteľa záverečnej práce:	súhlasím
Podpis školiteľa:	
Dátum schválenia zadania:	31.05.2016
Podpis vedúcej Ústavu sociálnej práce:	

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Čestne vyhlasujem, že diplomovú prácu som vypracoval samostatne, neporušil som autorský zákon a použitú literatúru som uviedol na príslušnom mieste.

Bratislava 15. 3. 2017

.....

podpis

POĎAKOVANIE

Týmto by som chcel poďakovať školiteľovi mojej diplomovej práce ThDr. Tiborovi Reimerovi, PhD. za jeho odborné vedenie, metodické usmernenia a cenné rady pri jej vypracovaní.

ABSTRAKT

MARTINEK, Jozef: Efektivita preventívneho programu „Orientačné dni“ v sociálnej prevencii na školách. [Diplomová práca] Bc. Jozef Martinek. – Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava. Ústav sociálnej práce. – Školiteľ: ThDr. Tibor Reimer, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister sociálnej práce. – Bratislava, 2017. 91 s.

Efektivita preventívneho programu „Orientačné dni“ v sociálnej prevencii na školách

Diplomová práca skúma efektivitu nového preventívneho programu „Orientačné dni“ s triedami II. stupňa ZŠ a jeho prínos v osobnostnom a sociálnom rozvoji žiaka. Opisuje vznik a samotnú realizáciu programu mimo prostredia školy, konkrétne v saleziánskom mládežníckom stredisku v Petržalke. Poukazuje na jeho silné kvality a špecifické metódy, ktorými napĺňa aspekt primárnej školskej prevencie. Cieľom práce je zistiť jeho účinok v dvoch rozmeroch, a to na triedu ako celok a na jednotlivého žiaka. V kvalitatívnom výskume čerpá z rozhovorov s účastníkmi programu, kde hľadá odpoveď na to, v čom spočíva jeho jedinečnosť, ako konkrétne vplýva na myslenie žiakov a akú pozíciu zaujíma medzi ostatnými preventívnymi programami pre dospelujúcu mládež. Význam práce spočíva v poukázaní hodnoty interaktívneho modelu preventívneho programu, ktorý zvyšuje možnosť efektívneho pôsobenia v sociálnej prevencii so žiakmi.

Kľúčové slová

Preventívny program. Sociálna prevencia. Efektivita. Žiak. Škola.

ABSTRACT

MARTINEK, Jozef: Effectiveness of preventive programme “Orientation days” in social prevention at schools. [Diploma thesis] Bc. Jozef Martinek. – St. Elizabeth University of Health and Social Work in Bratislava. Department of social work. – Supervisor: ThDr. Tibor Reimer, PhD. Degree of professional qualification: Master of social work. – Bratislava, 2017. 91 p.

Effectiveness of preventive programme “Orientation days” in social prevention at schools.

Diploma work explores effectiveness of a new preventive programme “Orientation days” with classes of second primary educational stage and its benefits in personal and social development of a pupil. It describes creation and actual realisation of the programme extracurricularly, specifically in Salesian youth centre in Petržalka. The thesis points to its strengths and specific methods, by which it fulfils the aspect of primary school prevention. The aim of this work is to find programme’s effect on class as a whole, as well as on individual pupils. In qualitative research it draws from conversations with participants of the programme, where it looks for an answer to what it is unique in, how it affects pupil’s reasoning and how it differs from other preventive programmes for adolescents. Significance of this work lies in pointing out to the value of interactive model of preventive programmes, which increases the ability to progress effectively in social prevention with pupils.

Keywords

Preventive programme. Social prevention. Effectiveness. Pupil. School.

OBSAH

ÚVOD	10
1 SOCIÁLNA PREVENCIA	12
1.1 Vymedzenie sociálnej prevencie	14
1.2 Prienik sociálnej práce a sociálnej prevencie na škole	16
1.3 Primárna prevencia na školách	18
1.4 Realizátori preventívnych programov	20
1.5 Preventívne programy	21
1.6 Ukazovatele efektívnosti programov	25
2 PREVENTÍVNY PROGRAM „ORIENTAČNÉ DNI“	28
2.1 História preventívneho programu „Orientačné dni“	28
2.2 Ciele programu	29
2.3 Princípy programu	31
2.4 „Orientačné dni“ na Slovensku	33
3 METODOLÓGIA VÝSKUMU	49
3.1 Cieľ výskumu	50
3.2 Základný a výberový súbor	51
3.3 Výskumné otázky	52
3.4 Metódy zberu	53
3.5 Časový a finančný manažment výskumu	54
4 VÝSLEDKY	55
5 DISKUSIA	72
5.1 Porovnania s inými výskumami	77
5.2 Odporúčania pre prax	79
ZÁVER	82
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	84
PRÍLOHA	88

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ A TABULIEK

Obrázok 1: Komfortná zóna	45
Tabuľka 1: Časový manažment	54
Tabuľka 2: Finančný manažment	54

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

CPPPaP – Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie

CVPP – Centrum výchovnej a psychologickéj prevencie

HBSC – Medzinárodná štúdia sociálnych determinantov zdravia školákov (Health Behaviour in School Aged Children)

ISCED – Medzinárodná štandardná klasifikácia vzdelávania (International Standard Classification of Education)

MŠVVaŠ SR – Ministerstvo školstva vedy výskumu a športu Slovenskej republiky

MPSVaR – Slovensko. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny

OD – preventívny program „Orientačné dni“

POP – Pedagogicko-organizačné pokyny

PPP – Pedagogicko-psychologická poradňa

ŠVP – Štátny vzdelávací program

ÚPSVaR – Úrad práce sociálnych vecí a rodiny

ÚVOD

„Výchova je ars artium [umenie umení]

- ako najvznešenejšie, ale aj najťažšie z umení.“

(sv. Ján Bosco)

Školská trieda je základnou skupinou, v ktorej prebieha edukačný proces. Preto si vyžaduje špecifickú pozornosť zo strany rôznych inštitúcií, napomáhajúcich tomuto dôležitému procesu pre budúcnosť mládeže, a de facto aj samotnej spoločnosti. Z tohto hľadiska sa vníma ako veľmi účinná sociálna prevencia a jej príspevok pri formovaní detí a mládeže. Organizovaním mnohých preventívnych programov zabezpečuje predchádzanie negatívnym vplyvom na rozvoj osobnosti v období jej vyzrievania. Jedným z takýchto programov je aj nový projekt „Orientačné dni“ pre triedy II. stupňa ZŠ, ktorý sa realizuje v saleziánskom mládežníckom stredisku v Petržalke. Rozhodli sme sa preto skúmať jeho efektívnosť na poli sociálnej prevencie a význam pre žiakov a ich triedne kolektívy.

Našou motiváciou pre skúmanie tohto nového preventívneho programu pre školy bola osobná zaangažovanosť autora v projekte. V našom záujme bolo pozrieť sa na oblasť preventívnych programov na školách a na to, akým spôsobom zodpovedajú potrebám žiakov. Usilovali sme sa zistiť, aký potenciál a vplyv má nový program v edukačnom procese a v čom môže byť efektívnym a účinným prostriedkom školskej primárnej prevencie. Na základe zozbieraných ústnych hodnotení účastníkov programu, chceme poukázať na jeho doterajší prínos a zároveň priniesť hodnotné podnety pre revíziu jeho programovej štruktúry, kontinuity a odporúčania pre budúce perspektívy programu.

Prostredníctvom výskumu budeme hľadať odpoveď na otázku, v čom dopĺňa ostatné preventívne programy a v čom spočíva jeho jedinečnosť. Bude nás tiež zaujímať, či napomáha skvalitňovaniu výchovno-vzdelávacieho procesu v školách.

Cieľom práce je nájsť odpoveď na to, aký má preventívny program „Orientačné dni“ reálny dopad na situáciu v triede, nakoľko v nej ovplyvňuje atmosféru, posilňuje a utužuje vzťahy medzi spolužiakmi a pomáha jednotlivcovi uvedomiť si jeho vlastný prínos do triedneho kolektívu. To je aj hlavným cieľom výskumu, odhaliť progres v osobnostnom a sociálnom rozvoji žiaka vďaka realizovanému programu a tiež zistiť nakoľko to ďalej ovplyvnilo aj prežívanie triedy ako živého, organického celku, v ktorom

je typické vzájomné ovplyvňovanie sa, interakcia medzi spolužiakmi, súdržnosť, koexistencia spoločných cieľov a pod.

Práca pozostáva z piatich kapitol, pričom prvé dve sú vovedením do súčasného stavu problematiky preventívnych aktivít s mládežou. Opisujeme v nich pôsobenie sociálnej prevencie na školách, jej momentálny i potenciálny prienik so sociálnou prácou, ďalej realizáciu konkrétnych preventívnych programov. Po nich rozoberáme náš zvolený preventívny program OD ako z historického hľadiska, tak jeho aktuálneho uplatnenia s triedami niektorých bratislavských ZŠ. Tretia kapitola predstavuje metodologickú organizáciu zvoleného kvalitatívneho výskumu. Okrem iného sa v nej venujeme stanoveniu si cieľov výskumu a všeobecnému charakteru manažmentu výskumu. V štvrtej kapitole sa zameriavame na analýzu výsledkov zo zozbieraných informácií z rozhovorov a ich roztriedení do štyroch rovín pôsobnosti programu. Tak sa dopracúvame k piatej kapitole, t.j. diskusii a interpretácii získaných výsledkov, v ktorej ich pretavujeme do niekoľkých odporúčaní pre prax a sumárne zhŕňame naše zistenia z výskumu.

Medzi najčastejšie využívané zdroje pri tvorbe práce radíme viaceré zborníky z konferencií na témy sociálnej prevencie a jej praxe. Čerpáme v nich z príspevkov od autorov ako napr. Š. Matula, S. Laca a M. Schavel, tiež z odborných publikácií - M. Olšovskej, českých autorov – M. Martineka, kolektívu pedagogických pracovníkov OD, skúmajúcich prínos projektu v Českej republike, a i.

Práca je venovaná predovšetkým školiteľom programu ako podnet pre zefektívňovanie ich vlastného úsilia pri realizácii programu. Ďalej vedeniu ZŠ ako forma osvetu programu a v neposlednom rade aj odbornej verejnosti angažujúcej sa v sociálnej prevencii na školách ako predstavenie špecifickej a účinnej metódy prevencie s triedami, akou programy OD môžu byť.

1 SOCIÁLNA PREVENCIA

Každá spoločnosť, v ktorej žijú ľudia, si vyžaduje mať isté pravidlá, podľa ktorých sa riadi a ktoré musia všetci rešpektovať, aby spoločné nažívanie malo blahodarný účinok ako pre jednotlivcov, tak pre celé spoločenstvo. Takýmito pravidlami zväčša býva ústava a zákony vytvorené vedúcimi osobnosťami, reprezentujúcimi a volenými danou spoločnosťou. Keďže utopistický štát nejestvuje a teda žiadna spoločnosť nie je dokonalá, je nevyhnutné, aby v nej existoval orgán, ktorý zabezpečí dohľad a kontrolu pri dodržiavaní zákonov. No prv, než by trestal a napomínal svojich členov za nedodržiavanie poriadku, je potrebné zabezpečiť spoločnosti asimiláciu a identifikáciu pravidiel tak, aby ich prijali za svoje a boli s nimi uzrozmnení. Realita nás presviedča o tom, že jednorázovo to nestačí. Spoločnosť potrebuje vyvíjať permanentné úsilie pre udržanie správania v medziach zákona. Jednou formou takéhoto úsilia je aj sociálna prevencia. Tá má v súčasnosti za úlohu predchádzať sociálno-patologickým javom prostredníctvom preventívnych opatrení, ktorými ich obmedzuje, aby sa neprehlbovali a čo najmenej opakovali. „Všeobecne by sa dalo konštatovať, že čím vyspelejšia ekonomicky prosperujúcejšia a sociálne stabilnejšia je spoločnosť, tým masívnejšia je aj zaangažovanosť spoločnosti a politiky štátu pri uplatňovaní preventívnych programov a rôznych aktivít.“ (Schavel a kol., 2010, s. 8). Je treba tiež podotknúť, že moderná spoločnosť a zachovanie života v nej sa nemeria kvantitou technológií, či podľa výšok betónových stavieb, ako hovorí A. Einstein, ale rozhodujúcim prvkom je hodnotový rozmer života ľudí. „Hodnotové orientácie sú kompasom pre myslenie, prežívanie, správanie a konanie ľudí. Možno povedať, že hodnotové orientácie sú zvnútorneným (interiorizovaným) systémom mnohých rozmanitých potrieb, motívov a hodnôt, ktoré sú vlastné konkrétnemu človeku. Nimi sa riadi či už vedome a cielene a tiež nevedomky.“ (Machalová, 2013, s. 29).

Ku komplexnej definícii prevencie sa vyjadruje Levická (2003) ako k činnosti s pozitívnym charakterom, so zámerom minimalizovať antisociálne problémy jednotlivcov, rodín, skupín a komunit. Sumárne je to činnosť ktorá zabraňuje samotnému vzniku takýchto problémov.

Pojem prevencie je dnes najčastejšie spájaný s prevenciou v oblasti sociálno-patologických javov a v súvislosti s preventívnymi opatreniami. To však nemožno pokladať za úplný popis prevencie ako takej. Širším poňatím môže byť jej predstavenie

ako kontinuálneho procesu, s intenciou pozitívne vplyvať na celkové zdravie prostredníctvom kreovania životného štýlu, ktorý bude rovnomerne uspokojovať fyziologické, duševné a sociálne potreby človeka. (Liba, In Kiškašová, 2014).

Matula (2011) vo svojej štúdii prevencie sociálno-patologických javov dopĺňa chápanie človeka o dve ďalšie úrovne. Hovorí o päťfaktorovej podmienenosti ľudskej osobnosti, t.j. o bio-psycho-socio-kultúrno-spirituálnom bytí, pričom naplnenie všetkých jeho dimenzií nie je samozrejmosťou skutočnosťou bez potrebného pričinenia, ale „je výsledkom sebauťvarovania kultiváciou.“ (Matula 2011, s. 47). Preto aj prevencia negatívnych vplyvov na zdravý rozvoj osobnosti musí podľa neho počítať s touto podmienenosťou a primerane na ňu reagovať náležitými formami prístupu, aby tak zvýšila svoju účinnosť.

Prevenciu môžeme v širšom ponímaní rozdeliť na všeobecnú a špeciálnu:

Všeobecná prevencia je komplexom sociálno-ekonomických, kultúrno-výchovných, organizačno-riadiacich a právnych opatrení štátu. Prostredníctvom nich bojuje proti toxikománii, kriminalite a iným nežiaducim javom. Uskutočňuje to pod záštitou orgánov trestného konania, masovokomunikačných prostriedkov, národno-osvetového centra a škôl.

Špeciálna prevencia pôsobí na jednotlivé sociálne skupiny pomocou opatrení špeciálnej povahy. To znamená, že musí byť adresnejšia a konkrétnejšia. Vykonávajú ju odborníci v špeciálnych výchovných zariadeniach, v školách a školských zariadeniach. Využívajú taktiež masovokomunikačné prostriedky a tlač. (Emmerová, 2007).

Najčastejšie rozdelenie prevencie je trojúrovňové, a to na univerzálnu (primárnu), selektívnu (sekundárnu) a indikovanú (terciárnu).

- Univerzálna – jej cieľovým objektom je celá populácia vo všeobecnosti, ale zameriava sa aj na jej špecifické podskupiny. Intervenuje ešte pred objavením sa nejakého problému, a to elimináciou článkov potenciálnych príčin negatívnych faktorov. Usiluje sa v prvom rade pozitívne vplyvať na správanie cieľových skupín, ako detí a mládeže, tak seniorov. Princíp rozvíjania vedomostí a pestovania zdravého štýlu života realizuje motivovaním individua, formovaním v oblasti hodnôt, postojov a princípov vyspelej spoločnosti. V skratke ide o programy sociálnej, školskej, zdravotnej, populačnej a rodinnej politiky štátu, profesionálnej prípravy na budúce povolanie, využívanie voľného času so zámerom, aby sa predišlo vzniku problému. Hlavnými prostriedkami sú – pôsobenie na výchovu, sprevádzanie rodičov, osвета a samotné vzdelávanie a výchova.

- **Selektívna** – v jej záujme sú podskupiny v podmienkach vysokého rizika vzniku problému. Ide v nej hlavne o identifikovanie problému a následné uplatnenie včasnej intervencie v zárodku ukazujúceho sa antisociálneho javu. Je určená ohrozeným jednotlivcom, rizikovým skupinám. Do jej aktivít angažuje špecialistov v sociálnej oblasti, zdravotníctve a školstve, najmä sociálnych pracovníkov, psychológov, lekárov, pedagógov, ale aj kňazov či policajtov. Hlavnou úlohou je zamedziť vzniku alebo prehĺbovaniu porúch sociálneho a psychického vývinu, či zdravotných problémov, a to ich eliminovaním v počiatočných fázach pomocou adekvátnych opatrení. Dôležitú rolu zohráva čas, to znamená, skorá intervencia môže zabezpečiť priaznivú prognózu negatívneho javu či podmienok, akými môžu byť sociálno-ekonomická situácia, odchod z detského domova, seba poškodzujúci štýl života, agresívne správanie a i.
- **Indikovaná** – pracuje s jednotlivcami, ktorý už prejavujú špeciálne znaky a symptómy problémov. Aplikovaním primeraných metód má za cieľ predchádzať zhoršovaniu stavu už vzniknutých problémov a ich recidívam. Je úzko prepojená s liečebnou činnosťou a výchovným terapeutickým pôsobením. V jej záujme sú ľudia s existujúcimi problémami, ktorými ohrozujú nielen seba, ale aj svoje okolie. Úmyslom je zamedziť zhoršovaniu stavu, recidívam a znižovaniu dôsledkov porúch v sociálnom, psychickom alebo telesnom vývine. Spadá pod ňu resocializácia, integrácia jedincov do spoločnosti prostredníctvom sociálnych, zdravotných a školských inštitúcií. (Mátel, Schavel a kol., 2011).

1.1 VYMEDZENIE SOCIÁLNEJ PREVENCIE

Charakterizovať pojem sociálnej prevencie sa dá najlepšie poukázaním na jej cieľovú činnosť, z čoho potom ľahšie vyvodíme jej definíciu.

Pojem prevencia je dnes najčastejšie spájaný s prevenciou sociálno-patologických javov a uplatňovaním preventívnych opatrení, zameraných na predchádzanie, či zamedzenie prehĺbovaniu, opakovaniu istého problému. Teda jej všeobecným a základným cieľom je:

- Predchádzať nepriaznivým situáciám a nepriaznivým sociálnym udalostiam.
- Eliminácia a zabránenie vzniku a šíreniu sociálno-patologických javov.
- Zamedzenie narastaniu porúch, ich recidívam, prípadne odstraňovanie dôsledkov sociálno-patologického vývinu.

- Pôsobenie v oblasti poradenstva, výchovno-nápravnej resocializácie pre sociálne skupiny a jednotlivcov, viac alebo menej ohrozených sociálno-patologickými javmi.

Aby pohľad na sociálnu prevenciu bol čo najobširnejší, musíme k nemu pripojiť aj nasledovné ciele:

- Účinná pomoc a starostlivosť o občanov so zdravotným znevýhodnením.
- Aktivity prevencie pre občanov so sociálno-ekonomickými problémami.
- Preventívne pôsobenie na občanov s deficitom sociálnej stability (prepustení z väzby, zo zamestnania).
- Preventívna činnosť pre seniorov alebo osoby vyššieho veku.

Legislatívne bola ukotvená po prvýkrát v zákone o sociálnej pomoci č. 195/1998, ako jej integrálna súčasť. Časom bola implicitne zahrnutá v zákone č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, aj to len ako podmnožina sociálnej pomoci či ako súčasť súboru opatrení v sociálnej práci s klientom, rodinou, skupinou a komunitou. Explicitne sa spomína až v zákone č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách., kde však nezaujíma významnú pozíciu, ale je skôr iba oporným bodom v práci s klientom. Napriek tomu musíme deklarovať, že sociálna prevencia zaujíma významnú pozíciu pri vytváraní takých podmienok v spoločnosti, ktoré skvalitňujú viaceré oblasti života občanov: ekonomickú, sociálnu, kultúrnu, výchovno-vzdelávaciu, ďalej oblasť zamestnanosti, rastu životnej úrovne, duchovného rozvoja, humanizácie a iné. Takto sa upriamuje na socializáciu a sociálnu integráciu každého jednotlivca. (Schavel a kol., 2010).

Mohli by sme zakončiť asi najkomplexnejšou definíciou, ktorá ponúka širší pohľad pri jej uplatňovaní len ako sociálnej pomoci zameranej na oblasť sekundárnej a terciárnej prevencie. *„Sociálna prevencia je odborná činnosť, ktorú vykonáva erudovaný - graduovaný sociálny pracovník prostredníctvom špecifických metód a postupov sociálnej práce v záujme zvyšovania kvality sociálneho života (ekonomická stabilita, sociálne väzby, integrácia, zamestnanosť, voľný čas, resocializácia, optimálna socializácia, humanizácia, duchovný rozvoj ...) jednotlivca, rodiny, skupiny alebo komunity.“* (Schavel a kol., 2010, s. 22).

Keďže výkon sociálnej prevencie bol zverený orgánom miestnej štátnej správy – ÚPSVaR, orgánom územnej samosprávy a neštátnym subjektom a nemá náležité vymedzenie v zákone o sociálnych službách, musíme konštatovať, že sociálna prevencia je uplatňovaná v praxi sociálnej práce ako jej prirodzená súčasť. (Mátel, Schavel a kol., 2011).

1.2 PRIENIK SOCIÁLNEJ PRÁCE A SOCIÁLNEJ PREVENIE NA ŠKOLE

Spoločným záujmom sociálnej práce a sociálnej prevencie na škole je predovšetkým eliminovanie sociálno-patologických javov, ktoré sa čoraz viac stávajú problémom narastajúcim na intenzite. Prehliadať ho alebo nevšimáť si ho, by bolo nebezpečným ohrozením budúcnosti sociálneho kapitálu, ktorým spoločnosť disponuje. Za samozrejmu a omnoho účinnejšiu vec sa považuje predchádzanie takýmto javom ako ich následnému riešeniu po identifikácii. A práve škola je na to vhodným prostredím, kde je možné realizovať aktivity cielené na žiaka. V aplikácii prevencie sociálnej práce majú školy svoje nezastupiteľné miesto, keďže učitelia trávia mnoho času počas roka so svojimi žiakmi. Môžu tak pozitívne vplývať na asimiláciu životných hodnôt či personalizáciu správnych postojov. Preto učiteľ zohráva významnú úlohu v prevencii sociálno-patologických javov, čím sa de facto stáva aj nositeľom progresívnych zmien vo vyučovacom procese. (Kiškašová, 2014).

Predpokladom pre účinnú a efektívnu školskú prevenciu je realizovanie primárnej prevencie ako integrálnej súčasti edukačného procesu s cieľom získať dôveru u žiakov k subjektom prevencie v škole i mimo nej. Preto efektivita aktivít, zameraných na prevenciu sociálno-patologických javov bude závisieť od niekoľkých podmienok:

- Východisko aktivít sa utvára z poznania potrieb a možností školy, z jej priorít a cieľov prevencie.
- Prevencia je integrálnou súčasťou výchovno - vzdelávacieho procesu.
- Slobodné rozhodnutie sa učiteľa pre rolu koordinátora prevencie drogových závislostí a iných sociálno-patologických javov.
- Zohľadnenie osobnostných predpokladov koordinátora pre prácu v oblasti prevencie, jeho subjektívneho postoja a stotožnenia sa s cieľmi prevencie.
- Permanentné úsilie spoznávať životné situácie žiakov, diskretné zaobchádzať so získanými informáciami, budovanie dôvery u žiakov k subjektom primárnej prevencie na škole.
- Spolupráca s ostatnými inštitúciami prevencie ako aj s rodinou.
- Zviditeľnenie informácii o zdrojoch poskytnutia pomoci pri problémoch pre žiakov.

Školská prevencia si za cieľ ukladá zmenu interakčných vzťahov v škole a nahradenie autoritatívnej atmosféry humanisticko-tvorivou výchovou, ďalej podporu

harmonického vývinu osobnosti žiaka, preferenciu zdravého životného štýlu v školských a mimoškolských aktivitách, utváranie podmienok na formovanie zrelej osobnosti žiaka a jeho odolnosť voči patologickým sociálnym vplyvom a tlakom, vychovávanie k osobnej zodpovednosti za vlastné rozhodnutia, vybudovanie priestoru v škole na pomoc pri riešení problémov žiakov, podporovanie rozvoja pozitívnych vzťahov v sociálnom kontexte, systematické a komplexné informovanie žiakov k danej problematike, asimilovanie prosociálneho správania a mnoho ďalších. (Kiškašová, 2014).

Machalová (2013) charakterizuje sociálnu prácu ako teoreticko-aplikačnú vedeckú disciplínu, multidisciplinárnu profesiu i ako praktickú sociálnu činnosť, kde hlavnou úlohou je nachádzať prostriedky účinnej sociálnej pomoci jednotlivcom, skupinám, komunitám. Z toho hľadiska je sociálna práca považovaná za transdisciplinárnu oblasť vedeckého poznania, tiež oblasť výskumu a za odbornú praktickú činnosť.

V súvislosti s týmito poznatkami autorka načrtáva aj koncept edukačnej sociálnej práce ako preventívnej sociálnej práce, pod ktorú spadajú aj preventívne programy ako prostriedky praktickej aplikácie. Koncept chápe ako subsystém teórie vedy sociálnej práce. Vyjadruje ho reflexia prieniku teoretických a empirických aspektov sociálnej práce a jej hraničných edukačných vied sociálnej pedagogiky. V tomto vzájomnom prelínaní metód a vied sa ukazuje potenciál spolupráce sociálnej práce s inými vedami. Jedným z príkladov môže byť aj prienik praktickej činnosti sociálnej práce a edukácie – čiže prienik výchovných, vzdelávacích a výchovnovzdelávacích poradenských aktivít do reality praxe sociálnej práce. Následne aj preventívna edukačná sociálna práca sa profiluje tým, že sa zúčastňuje na riešení sociálnych udalostí a problémov ľudí vo fázach ich: identifikovania, prevencie, riešenia a hodnotenia efektivity riešenia. (Machalová, 2013).

Téme ukotvenia sociálnej práce v školskom prostredí boli venované aj príspevky z niektorých konferencií. Ak máme zhrnúť ich ústrednú myšlienku, dalo by sa povedať, že odborníci z oblastí sociálnej práce, sociálnej pedagogiky, sociálnej prevencie, ale i samotnej edukácie prezentujú svoj návrh - vytvoriť podmienky pre uvedenie sociálnych pracovníkov do sféry školstva ako interných zamestnancov na Slovensku. Svoj názor obhajujú z viacerých hľadísk a podopierajú ho fundovanými argumentmi. Okrem toho sa inšpirovali praxou školskej sociálnej práce v zahraničí, kde takéto prepojenie jestvuje na rôznych bázach, závisiac od krajiny.

Doteraz ešte nebola na Slovensku oficiálne zriadená školská sociálna práca ako osobitná disciplína. Hoci jestvuje veľa nových trendov či myšlienkových prúdov, ktoré predchádzajú, zmierňujú a eliminujú negatíva sociálno-patologických javov, sociálnych

problémov, nie sú ešte jednotne ucelené v kompaktnej disciplíne. V školskom prostredí zmiernujú problémy vedné odbory ako sú školská psychológia, sociálna pedagogika, prípadne špeciálna pedagogika. Avšak zavedenie školskej sociálnej prevencie by bolo veľkým prínosom pre základné školy v rámci prevencie vzniku sociálno-patologických javov, rôznych problémov rodiny (nezamestnanosť, chudoba, rozpad rodiny a i.). Významná by bola aj sociálna práca s deťmi a mládežou, ktorí by mohli mať negatívny postoj k školskému prostrediu.

Etablovanie profesie – sociálnej práce v školskom systéme, sa stretá s rôznymi komplikáciami, nie však neprekonateľnými. V závislosti od prezentovania formy prevedenia tejto idey sa ukazuje otvorenosť resp. uzavretosť voči tomuto uskutočneniu. Dnes učitelia musia vo svojej každodennej praxi čeliť tradičným, ale i neštandardným problémom detí. A je len pochopiteľné, že je neúnosné pre učiteľa zvládať celé spektrum odborných aktivít, súvisiacich s riešením naznačenej situácie riešenia sociálno-patologických javov v školskom prostredí. Učiteľom by prospelo, keby neboli sami na zvládanie problémov popri vyučovaní, ale mohli by kedykoľvek diskutovať s profesionálnou odbornou oporou, aj ohľadom socializačnej stránky detí. (Laca, Schavel, 2011).

Preventívny program „Orientačné dni“, ktorý si viac priblížime v ďalšej kapitole práce, istým spôsobom vstupuje do výchovno-vzdelávacieho procesu na škole, snaží sa ho pozitívne ovplyvňovať, čím aj istým spôsobom vykonáva parciálnu sociálnu prácu, teda predstavuje akýsi náznak školskej sociálnej práce.

1.3 PRIMÁRNA PREVENCIA NA ŠKOLÁCH

Vymedzuje sa ako významná činnosť, ktorej prvoradou úlohou je predchádzanie problémovému správaniu, ďalej vytváranie vhodných podmienok v systéme školy, ktoré by zabráňovali vzniku rôznych druhov problémov a ťažkostí pri fungovaní jej podsystémov. Teda všeobecne to môžeme zhrnúť v jednotnom celi, ktorým je vytvárať optimálne podmienky pre zdravý telesný, psychický a sociálny vývin žiakov. Konkrétne sa uskutočňuje týmto spôsobom: *„Ide hlavne o optimalizovanie podmienok v oblasti výchovy a vzdelávania, ale aj v personálnom, materiálno - technickom a priestorovom zabezpečení školy. Patrí sem výber učiteľov, nové prístupy učiteľov voči žiakom, ktoré kladú dôraz na otvorené a partnerské jednanie, nové postupy vo výchove a vzdelávaní, znižovanie predimenzovanosti osnov, počtu vyučovacích hodín a počtov žiakov v triedach,*

zamestnávanie asistentov učiteľov alebo zamestnanie školského psychológa a špeciálneho pedagóga priamo na škole, nové efektívne formy spolupráce s rodičmi, kooperácia odborníkov a i.“ (Gajdošová, Valihorová, 2017, s. 22). Premenou týchto spôsobov do reality sa dopracujeme k tomu, aby výchovno-vzdelávací proces fungoval čo najviac optimálne a zároveň prispieval k integrálnemu rozvoju adresátov jednotlivých opatrení.

Stratégia SR pre mládež na roky 2014-2020 si dala za úlohu vynaložiť viac zdrojov na rozvoj tých oblastí politiky, ktoré majú vplyv na životy mladých ľudí v ich každodennom živote. Predovšetkým chce využiť všetok potenciál mládeže pre hospodársky a spoločenský rozvoj krajiny, preto sa usiluje o zlepšenie kvality ich života, prispieva k zníženiu ich sociálnej závislosti a podporuje ich autonómiu. Tak chce zabezpečiť to, aby mladí ľudia chceli zostať žiť na Slovensku a neuprednostňovali by život v inej krajine, ako je to podľa prieskumu u 70 % mladých občanov SR.

Jednou z ambícií tejto stratégie je vytváranie takých podmienok na Slovensku, aby mladí ľudia mohli využiť potenciál všetkých poskytovateľov formálneho a neformálneho vzdelávania a všetkých príležitostí na spontánne učenie, na získanie kompetencií potrebných pre uplatnenie sa v živote. *„Mládež ako cieľová skupina tejto stratégie je v centre pozornosti viacerých rezortov a subjektov štátnej správy, a preto stratégia prijíma medzisektorový prístup ako jednu z podmienok na úspešné zabezpečenie navrhnutých opatrení a ich synergický efekt.“* (Stratégia Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020, s. 19). Aj škola ako jeden z činiteľov práce s mládežou reaguje na prevenciu sociálno-patologických javov primárne v školskom prostredí. Skrz školské preventívne programy chce dosiahnuť to, aby si mladý človek vedome zvolil nie rizikové, či zdraviu ohrozujúce správanie, ale primerane zodpovedné svojmu veku. Aby však mohla tento cieľ naplňovať, potrebuje disponovať odbornou kapacitou. Školský pedagóg silno vplýva na to, aby mladý človek čo najlepšie objavil svoj potenciál a rozvinul ho v prospech vlastného dobra a dobra spoločnosti. Preto odborne pripravený pedagóg adekvátne pôsobí za podmienok, že sa sám zdokonaľuje a inovuje vlastné profesijné kompetencie v oblasti prevencie sociálno-patologických javov. To je jedna z hlavných požiadaviek pri uplatňovaní prevencie – pozitívne vplývať na kognitívny osobnostný a sociálny rozvoj žiaka. Ďalšou môže byť samotné prevedenie programov. Realizácia PP v školskom prostredí je závislá od niekoľkých faktorov, ktorými sú:

- Dostupnosť školských PP,
- Erudovaní koordinátori prevencie drogových a iných závislostí,
- Kooperácia s vyučujúcimi v oblasti učebných predmetov,

- Ochota subjektov spolupodieľať sa na PP,
- Konkrétne podmienky ZŠ, resp. SŠ. (Olšovská, 2014).

Uspôsobenie a naplnenie všetkých podmienok školskej prevencie si nevyhnutne vyžaduje rešpektovanie celkovej filozofie školy (obsiahnutú v školskom vzdelávacom programe), ktorá *„vychádza z podpory zdravého životného štýlu – garantuje bezpečné prostredie a zabezpečuje efektívny a na žiaka orientovaný proces výchovy a vzdelávania.“* (Olšovská, 2014, s. 20).

Subjekty, ktoré sa venujú realizácii prevencie sú:

- o úrady práce sociálnych vecí a rodiny
- o pedagogicko-psychologické poradne (v každom okresnom meste)
- o centrá výchovnej a psychologické prevencie
- o metodicko-pedagogické centrá
- o krízové centrá
- o občianske združenia a záujmové združenia občanov
- o výchovné a liečebné sanatória
- o cirkvi.

Ako vidíme, napĺňanie sociálnej prevencie je v rukách štátnych i neštátnych subjektov, ktoré vykonávajú prospešnú činnosť prostredníctvom koordinovaných i jednorazových stratégií. V súlade s koncepciou sociálnej prevencie MŠ zároveň konštatujeme, že sociálna prevencia nie je podmnožinou sociálnej starostlivosti alebo nástrojom sociálnej kurately, ale je súborom komplexných sociálno-preventívnych aktivít, iniciovaných prioritne rezortom školstva. (Matula, 2007). *„Model výchovnej a psychologické prevencie, v súčasnej fáze nevyhnutnosti tlmenia "nárazovej vlny" sociálne patologických javov stavia svoju "filozofiu" na myšlienke maximálneho využívania existujúcich subjektov a to najmä tým, že ponúka ich systémové zapájanie do koordinovaného medzirezortného postupu v úsilí o zvládnutie sociálno-patologických javov v správaní detí a mládeže.“* (Matula, 2007, s. 11).

1.4 REALIZÁTORI PREVENTÍVNYCH PROGRAMOV

Prevedenie jednotlivých programov pre žiakov a študentov majú na zodpovednosti viaceré organizácie, ktorým záleží na prevencii v škole, či už z nejakého nariadenia autority alebo z vlastného presvedčenia a vnímania tejto potreby.

Realizátori komplexných preventívnych činností v školách a školských zariadeniach sú v prvom rade samotní učitelia, keďže majú aj najbližší kontakt s realitou tried a v závislosti od ich vzdelania či osobného zaangažovania sa, vykonávajú prevenciu v rámci vyučovania. Každá škola má však na tento účel vyčleneného jedného koordinátora prevencie, ktorým môže byť aj niekto z radu učiteľov, prípadne školský sociálny pedagóg alebo školský psychológ, ďalej školský špeciálny pedagóg, liečebný pedagóg, výchovný poradca, či niekto externý, poverený napr. riaditeľom školy. *„Predpokladom naplňovania cieľov v oblasti prevencie je pedagóg, ktorý je vzdelaný, odborne erudovaný, komunikatívne, psychologicky a špeciálne pedagogicky vybavený. Svojou osobnosťou sa pozitívne podieľa na vývoji sebauvedomenia žiaka a je schopný vychovávať a vyučovať za aktívnej účasti detí.“* (Matula, 2007, s. 17). Avšak vedenie školy má usilovať o integráciu primárne preventívnych aktivít, ktoré poskytuje, so službami špecializovaných zariadení, najmä PPP, CVPP a úradov práce, sociálnych vecí a rodiny.

1.5 PREVENTÍVNE PROGRAMY

Jednou z hlavných úloh práce s mládežou je prispievať k zrelosti, nachádzaniu životného smerovania a sebapoznania jednotlivca aj skupiny. Do tejto úlohy je zaangažovaných množstvo inštitúcií, cez štátne, súkromné alebo mimovládne organizácie a v neposlednom rade aj cirkevné a charitatívne zriadenia. Všetky si uvedomujú dôležitosť a naliehavosť venovať sa výchove mládeže, preto k tomu vyvíjajú snahy a usilujú sa tak kvalitne vplývať na smerovanie krajiny a jej budúcnosti. Medzi takéto úsilie patria tzv. preventívne programy, ktoré v závislosti od ich cieľov, adresátov, miesta pôsobenia či realizátorov, môžeme začleniť do viacerých kategórií. Väčšina preventívnych programov je zameraná na prevenciu užívania drog. V integrálnej výchove, ak má formovať celého človeka, nesmie chýbať orientácia prevencie vo všetkých smeroch zrenia osobnosti. Najzákladnejším delením programov je delenie na základe cieľových skupín:

- univerzálne programy – zameriavajú sa na všeobecnú populáciu alebo jej časť (napr. na žiakov), ktorá nie je charakterizovaná na základe rizikových faktorov
- selektívne programy – orientujú sa na špecifickú skupinu jednotlivcov, u ktorých sa zistilo zvýšené riziko z oblasti sociálno-psychologických problémov (napr. riziková mestská mládež, deti alkoholikov, a pod.)

- indikované programy – zamerané na jedincov, u ktorých sú už prítomné črty problémového správania (napr. experimentovanie s drogami) a preto je nevyhnutná intervencia. (Matula, Kopanyiová, 2002).

Špecifické delenie školských preventívnych programov rozčleňuje aktivity v závislosti od veku, mentálnych schopností a formy samotného pôsobenia na žiaka:

- prevencia drogových závislostí
- šikanovania
- diskriminácie
- obchodovania s ľuďmi
- zdravý spôsob života
- optimalizácia sociálno-psychologickej klímy v školskom prostredí
- projekty záujmovej a mimoškolskej činnosti detí a mládeže.

Osobitnou kategóriou sú programy vzdelávania pedagogických zamestnancov škôl a školských zariadení v oblasti prevencie sociálno-patologických javov a pod. (Ofšavská, 2014).

Jedno z rozširujúcich delení typov preventívnych programov ich kategorizuje takto:

- programy zacielené na asimiláciu hodnôt a nadobúdanie správnych informácií s dôrazom na vedomosti
- programy emocionálneho vzdelávania a výchovy (patria sem nácviky zručností rozhodovať sa, objasňovanie hodnôt, stresový manažment, zvyšovanie sebaúcty a i.)
- programy so zameraním na sociálny vplyv (upriamujú sa na aspekt rovesníckeho a sociálneho tlaku a pomáhajú rozvíjať zručností na jeho zdolávanie)
- všeobecné (komplexné) programy s najrôznorodejšími pomôckami z viacerých preventívnych aktivít
- alternatívne programy (s dôrazom na tréning životných zručností a alternatívne formy správania). (Matula, Kopanyiová, 2002).

V našom záujme bude pozrieť sa na tie programy, ktoré spadajú do príbuznej kategórie k nášmu skúmanému programu. Svoju pozornosť zameriame na preventívne programy primárnej prevencie, realizované v školskom prostredí, resp. pre triedne kolektívy. Ďalej to budú programy realizované s cieľom nielen predchádzať negatívnym vplyvom, ale prioritne sa venovať socializácii a formovaniu osobnosti v prostredí, v ktorom sa najviac zdržiavajú, t.j. v škole medzi rovesníkmi.

„Živica“

Projekt ponúka školám jedinečnú medzinárodnú metodiku s cieľom nadobudnúť systematické učenie a realizáciu holisticko/celostnej environmentálnej výchovy. Podporuje školy mnohými inšpiratívnymi a zážitkovými workshopmi, materiálmi a poskytuje informačný servis. Najväčším prínosom pre školy sú profesionálni osobní konzultanti a výmena skúseností s inými školami. Hlavnou myšlienkou projektu je vytvárať sieť ľudí, ktorí inšpirujú k zmene.

Medzi konkrétne aktivity programu spadá team-building, utužovanie kolektívu, školské oddychové výlety zážitkovou formou, záujmové tematické pobyty, športové pobyty s turistikou, pobyty v prírode s praktickým učením a pod. Jeden z typov programu s názvom *Zrnká poznania*, ktorý ponúkajú pre školy z blízkeho okolia, poskytuje možnosť zažiť chvíle mimo školského stereotypu. Prostredníctvom interaktívnych a zážitkových hier sa dozvedajú viac o sebe, druhých a prírode, čím sa buduje väčšia citlivosť na vzájomné vzťahy. (Živica, 2017).

„Srdce na dlani“

Charakterizuje sa ako výchovno-preventívny program proti násiliu v školách. Ako program primárnej prevencie sa prioritne zameriava na rozvoj tolerance a na prevenciu agresie, násilia a šikanovania žiakov I. stupňa základných škôl zvyšovaním úrovne ich sociálneho a emocionálneho vývinu a sociálnych kompetencií. Jeho silnou devízou je potenciál integrácie do rozličných preventívnych programov, napr. programu zdravých škôl, programu mentálneho zdravia, programu rozvíjania optimálneho školského správania, emocionálnej zrelosti, životných zručností či tolerance a i. Zároveň je používaný jednak priamo v školskom prostredí v rámci výchovno-vzdelávacieho procesu alebo v školských družinách či školských kluboch. Svoje uplatnenie si nachádza dokonca aj v zariadeniach mimo školy, napr. pedagogicko-psychologických poradniach, v centrách výchovnej a psychologickéj prevencie, školských špeciálnych poradniach, diagnostických a nápravno-výchovných ústavoch a pod.

Náplň programu sú aktivity zamerané na:

- zvyšovanie sociálnej úspešnosti žiakov
- skvalitnenie správania žiakov
- znižovanie agresívnych prejavov detí
- učenie žiakov ako byť emocionálnou podporou a pomocou iným
- konštruktívne riešenie konfliktov.

Program je úspešne uplatňovaný po celom svete už niekoľko desiatok rokov a od roku 2003 sa efektívne využíva aj na Slovensku. Najpozitívnejšie účinky aplikácie programu sa ukazujú na rozvoji sociálno-emocionálnych kompetencií a životných zručností detí. (Gajdošová, Valihorová, 2017).

„Ako poznám sám seba“

Je doplnkovým učebným textom, ktorý schválilo MŠ SR pre žiakov II. stupňa ZŠ. Týka sa drogových závislostí a ich prevencie, výchovy k zdravému životnému štýlu, formovania stabilnej a dynamickej osobnosti žiaka a pozitívnych životných postojov. Program obsahuje sprievodné aktivity k téme, samostatné činnosti a praktické úlohy, sebapoznávacie aktivity, ale i relaxačné, harmonizačné a kondičné aktivity. Špecifickým znakom sú jeho pozitívne formulácie, t.j. dôraz kladený na to, ako správne konať a nie na to, čo by sa nemalo. Na základe skúseností zistili, že je účinnejšie žiakov kladne motivovať, učiť asertivite a hľadaniu dodatočných východísk, a tak v nich vzbudiť pozitívne myslenie, či vôľu osobnostne sa zdokonaľovať.

Keďže je učebným textom, dá sa vhodne prepojiť aj s vyučovacími predmetmi v danom ročníku. Jednotlivé kapitoly sú usporiadané tak, aby z nich mohli čerpať učitelia podľa príslušných predmetov. Najčastejšie nadväzujú na občiansku a etickú výchovu. Zámerom učiteľa je pôsobiť na odolnosť a dynamickosť osobnosti žiaka. (Mrúzová, 2008).

„P.A.N.D.A.“

Spadá pod programy orientované na prevenciu závislostí. Disponuje množstvom užitočných informácií a zručností podporujúcich rozvoj osobnosti dospelajúceho mladého človeka. Hovorí o drogách a ich škodlivých účinkoch na ľudský organizmus.

Autori ho pre veľký úspech, ktorý má medzi dospelávajúcimi odporúčajú realizovať formou trojdňových víkendových táborov pre žiakov 6. - 8. ročníka základných škôl. Program učí:

- techniky efektívneho riešenia problémov,
 - zvyšovaniu sebaúcty,
 - schopnosti samostatne sa rozhodovať,
- odolávaniu nátlaku rovesníkov. (Mrúzová, 2008).

„Cesta k emocionálnej zrelosti“

Na rozdiel od väčšiny programov je univerzálnym, t.j. pôsobí v smere posilňovania vlastných osobnostných kapacít. Absolvent „Cesty“ by mal byť do istej miery schopný počínať si strategicky preventívne aj v iných sférach správania, ktoré neboli explicitne zahrnuté v programe. Adresátmi sú dospievajúci žiaci vo veku 12 – 15 rokov. Cieľom je prispieť k postupnému uvedomeniu si seba samého a tiež nadobudnutie najpodstatnejších znakov emocionálnej zrelosti prostredníctvom skupinového prežívania. Je zostavený z 10 tém, ktoré sú akoby piliermi základných charakteristík zrelého človeka. Napríklad „Odkiaľ prichádzam a kam idem“; Závislosť od rodičov vs. Osamostatňovanie; Partnerské vzťahy; Socializácia; Ja ako budúci rodič; a i.

Koordinátormi programu sú odborní pracovníci okresných a krajských PPP a CVaPP. Realizuje sa na II. stupni základných škôl a I. stupni 8-ročných gymnázií po celom Slovensku. (Hanuliaková, 2016).

„Rovesnícke „PEER“ programy“

Významnú rolu v sociálnej prevencii hrajú práve rovesnícke programy, ktoré patria medzi veľmi diskutované a realizujú sa hlavne v oblasti prevencie drogových závislostí. Prevádzajú sa na druhom stupni základných škôl a na stredných školách. Zameriava sa prioritne na osobnostný rast študentov prostredníctvom sebaopoznávania a poznávania iných, verbálnej a neverbálnej komunikácie a prvkami asertivity. Dôraz sa kladie aj na akceptáciu iného postoja a názoru, a to bez náznakov agresie.

Nie menej podstatným je aj nácvik praktických zručností v skupinovej práci s použitím techník uplatniteľných v rovesníckych preventívnych skupinách. Tu je dôraz kladený na dynamiku skupiny, dodržiavanie pravidiel skupiny a pocit bezpečia v skupine.

Program ťaží predovšetkým z vedomia, že rovesníci od seba vzájomne mnoho preberajú, preto sa venuje zvlášť tým, ktorí majú tendenciu potom ovplyvniť ďalších svojich rovesníkov skrz asimilované hodnoty v programe. (Ihnacík, 2013).

1.6 UKAZOVATELE EFEKTÍVNOSTI PROGRAMOV

Ak má byť preventívne úsilie mnohých programov a aktivít účinné, potom sa musí pridržať niekoľkých zásad. Patria medzi ne napr. poznanie cieľovej skupiny; dialóg na partnerskej úrovni (so zachovaním si authority); atmosféra dôvery; syntéza odovzdaných informácií a reality (života); flexibilita voči novovznikajúcim situáciám; autenticnosť.

Zásadný vplyv na dosah preventívneho pôsobenia má získanie si dôvery prijímateľa prevencie. (Molčanová, 2017).

Dôležitými faktormi na vplyv efektivity preventívnych programov je ich organizačno-metodické znaky. Preto známky vyššej efektivity prejavujú:

- programy s interaktívnymi intervenciami, rešpektujúce sociálny kontext prijímateľov než neinteraktívne, ktoré sú len formou prednášky,
- programy s interaktívnymi metódami práce, usilujúce o zmenu školského prostredia,
- programy so špecifickou orientáciou než všeobecne orientované programy,
- interaktívne programy v malých než vo veľkých skupinách,
- dlhodobejšie programy pred krátkodobými,
- programy postavené na báze dobrovoľnosti,
- programy využívajúce potenciál rovesníckych vodcov než len vlastné sily realizátorov. (Olšovská, 2014).

Nešpor (In Emmerová, 2007) dopĺňa ďalšie podstatné činitele efektivity prevencie, s ktorými treba počítať pri jej realizácii. Programy by mali pamätať na miestne špecifiká, využívať pozitívne modely a komplexné stratégie, mať sústavný charakter, byť prezentované kvalifikovane a dôveryhodne, myslieť na individuálne potreby adresátov prevencie a spolupracovať s ich rodinami, včas reagovať na vznikajúce problémy.

Na efektívnosť prevencie má dopad jej koordinovaná spolupráca viacerých zložiek spoločnosti: od vlády a ministerstiev, cez protidrogové komisie, vplyvné osobnosti a masmédiá, po školy všetkých typov a stupňov, rodiny, MVO, WHO a i. *„Základ účinného preventívno-výchovného pôsobenia zostáva v koordinovanom a systematickom pôsobení základných socializačných činiteľov rodiny, školy, skupiny rovesníkov a samozrejme aj systému pôsobenia vo voľnom čase.“* (Emmerová, 2007, s. 72).

Práve pozícia sociálneho pracovníka na škole by bola z tohto hľadiska vhodná pre zlad'ovanie preventívnych snáh a úsilí viacerých subjektov do jednotného a adresne orientovaného celku.

Nešpor (In Olšovská, 2014) prezentuje aj jednotlivé zložky účinnosti programov:

- vzdelávanie, t.j. odovzdávanie veku primeraných informácií o zodpovednom životnom štýle, o negatívnom účinku návykových látok, o zmysle skutočného priateľstva, o správnych rozhodnutiach a i.

- rozvíjanie sociálnych zručností, užitočných pri zdolávaní tlaku rovesníkov k rizikovému správaniu, ďalej učenie spôsobov zvládania krízových situácií, vytvorenie si zvyku sebareflexie, ...
- sociálna opora, zvlášť v záťažových situáciách,
- kvalitné zužitkovanie voľného času; alternatívy pre rozvoj telesnej kondície, zdravia, intelektu a sociálnych dispozícií,
- jasná školská politika s jej normami a dôsledkami porušenia. Spadá tu aj postoj učiteľov k problematike drogových závislostí.

Mnohé školské preventívne programy vznikajú kombináciou rôznorodých programov, ktoré sa vzájomne dopĺňajú. Niektoré vedecké analýzy poukazujú na to, že zvlášť efektívnymi programami sú tie, ktoré sa zameriavajú na posilňovanie sociálnych vplyvov. Ide v nich o to, aby si žiaci uvedomili rovesnícke a sociálne tlaky, a tak pestovali potrebné zručnosti pre ich zdolávanie. Využívané sú najmä v programoch prevencie drog.

Spolu s Olšovskou (2014) konštatujeme, že prevencia nemá univerzálnu stratégiu pre dosiahnutie úspechu v preventívnom pôsobení. Jej efektívnosť je podmienená vhodným výberom programu, techniky, metód, úloh i obsahom činnosti. V školskom prostredí si vyžaduje spontánne zaangažovanie učiteľa i potrebné znalosti v preventívnej práci, či ochotu vzdelávať sa v nej. K napĺňaniu cieľov prevencie najlepšie prispievajú dobrovoľnosť a ľudská dimenzia osobnosti učiteľa.

„Efektívne postupy v prevencii nestavajú na didaktických poučkách ani strohých zákazoch a príkazoch. Musia vychádzať z harmonickosti osobnosti, a teda pôsobiť nielen na kognitívnu zložku (informovať, poučovať), ale aj emotívnu (vytváranie presvedčenia o správnosti a potrebe správania, ktoré zodpovedá normám spoločnosti, a stotožnenie s nimi) a konatívnu (vedieť sa podľa toho správať a danými normami sa riadiť).“ (Kraus, 2011, s. 5).

Efektivitu preventívneho programu najlepšie odzrkadľuje naplnenie stanovených cieľov. Ak sa istým spôsobom preukáže zmena v správaní jednotlivca, resp. dôjde k posilneniu vlastnej identity, na základe subjektívneho vnímania skúmanej osoby, či skupiny, môžeme tvrdiť, že ponúkaný obsah má význam a je prospešný pre jeho aktuálny stav, ale predovšetkým pre dobro jeho budúcnosti. Obdobným spôsobom je aj našou snahou merať preventívny program „Orientačné dni“ v sociálnej prevencii na školách a jeho prínos pre žiaka, či triedny kolektív.

2 PREVENTÍVNY PROGRAM „ORIENTAČNÉ DNI“

Jedná sa o projekt, realizovaný v saleziánskom mládežníckom stredisku v Bratislave – Petržalke pre triedy 2.stupňa ZŠ, prevzatý z českého modelu, kde má tento program dlhoročnú prax. Pripravovať sa začal už dva roky pred jeho samotným spustením, t.j. v roku 2014, avšak prvýkrát bol zrealizovaný až v marci 2016. Odvtedy ponúka svoje tematicky orientované programy aj ďalším triednym kolektívom.

2.1 HISTÓRIA PREVENTÍVNEHO PROGRAMU „ORIENTAČNÉ DNI“

Korene tohto programu siahajú až do 70. rokov minulého storočia, kedy sa začali realizovať v Nemecku pod názvom „Orientierungstage für Jugendliche“. Vznikli ako reakcia na požiadavku mnohých mladých ľudí, ktorí túžili hľadať odpovede na základné otázky, týkajúce sa ich života. S myšlienkou prišli kňazi venujúci sa pastorácii mládeže. Uvedomili si totiž, že mladí ľudia nie sú až tak otvorení indoktrinácii, t.j. pasívnemu prijatiu základných pravd, týkajúce sa človeka, sveta či hodnôt, ale uprednostňujú formu interaktívnej konfrontácie, pri ktorej sami, za pomoci školených sprievodcov, nadobudnú postoje a názory, potrebné pre usporiadaný život. Počiatočné kurzy boli teda v istom zmysle sprostredkovaním základných pravd viery zážitkovou formou a otvorenými diskusiami. Postupom času sa však vykryštalizovali do čohosi obširnejšieho a rozsiahlejšieho. Projekt prešiel od prevažne náboženského zamerania k všeobecnému. Vytvoril sa priestor a čas pre zamyslenie a dialóg o najzákladnejších otázkach života. Taktiež zmenou metodiky nadobudol nové rysy tým, že už neodovzdával skúsenosti a normy explicitne, ale ponúkal možnosť zážitku diskusie na rôzne témy, pomocou ktorých si mladý človek osvojil názory a nové pohľady na danú skutočnosť.

Projekt sa zrodil v nemeckom Benediktbeuerne (neďaleko od Mníchova), kde funguje už niekoľko desaťročí, a ktorý našiel aj vhodnú platformu v Českej republike, presnejšie v saleziánskom stredisku Fryšták. Na zrealizovaní projektu mala podiel miestna saleziánska komunita, ktorá si povedala, že nie je treba objavovať už objavené, a preto sa dohodli na úzkej spolupráci s Aktionszentrum a na prebratí know-how do českého prostredia. Touto inšpiráciou došlo k zrodu projektu na Morave, kde sa realizuje pod označením „Orientačné dni“ (ďalej len OD). Názov nesie myšlienku nasmerovania či zorientovania sa na ceste za hlbším sebazpoznaním, objavením svojho potenciálu, ale aj sociálnych a osobnostných zručností. (Orientační dny, 2012).

Pilotné programy pre školy sa v českom Fryštáku zrealizovali po prvýkrát v roku 1999 a odvtedy sa ich zúčastňuje vyše 60 triednych kolektívov ročne, čo činí v priemere 1500 účastníkov.

Cieľovou skupinou sa stali školské triedy, objavovanie ich potenciálu, ako kolektívu tak jednotlivcov. Zúčastňujú sa na ňom aj ich triedni učitelia, ktorí okrem pedagogického dohľadu nad triedou participujú na programe špecifickou zaangažovanosťou.

Konkrétne prevedenie je postavené na osobných skúsenostiach organizátorov a dobrovoľníkov v práci s mládežou. Zvyčajná dĺžka programu je 3 až 5 dní. V Českej republike tento program ponúka viac tém konkrétneho prevedenia. Sú to tieto:

1. Adaptačný (zoznamovací)
2. Moja trieda, moja partia! (podpora dobrých vzťahov v kolektíve triedy, komunikácia, rešpekt, ...)
3. Sám sebe priateľom a radcom (sebapoznanie, seba prijatie, komplexy)
4. Snívam o tom, kedy príde on, môjho srdca šampión! (vzťahy, láska, priateľstvo, partnerstvo, sexualita)
5. Čo zo mňa raz bude?!
6. Bez trávy, cigariet a piva? No, vy ste sa zbláznil! (závislosti a ich prevencie)
7. Verím, teda som! (zmysel života, viera, Boh, Cirkev)
8. Školský výlet (akčný, netradičný a hlavne všetci spolu)
9. Média (mediálne manipulácie, reklama, sociálne siete, mediálna tvorba, čo je dobré v médiách, ...)

2.2 CIELE PROGRAMU

Pôvodný hlavný cieľ tohto projektu v Nemecku bol úzko špecifikovaný a orientovaný skôr na duchovnú stránku človeka. Išlo o upevňovanie viery náboženskej praxe účastníkov. Môžeme povedať, že to bol nový spôsob duchovných obnov pre školy, zvlášť pre cirkevné. No, postupom času sa musela táto koncepcia prehodnotiť a rozšíriť aj na ostatné oblasti života mladého človeka najmä z dôvodu novej situácie mládeže, vyrastajúcej v demokratickej a pluralistickej spoločnosti. Zároveň treba poukázať na fakt, že nie všetci mladí veria v Boha a uznávajú Cirkev ako vierohodnú inštitúciu. Preto sa organizátori rozhodli cieľ zovšeobecniť, aby projekt oslovil aj širšiu mládež. Definovali ho

takto: „*Spoločne s mladými ľuďmi nájsť orientáciu k vytváraniu života na základe kresťanského obrazu sveta a človeka.*“ (Martinek, 2001, s. 6).

Podobne to bolo s preberaním projektu v Českej republike, kedy ho pri zavádzaní v prvom roku ponúkali najprv len cirkevným školám. Rok na to sa spustila kampaň, ktorou sa rozšírila ponuka programu pre všetky základné a stredné školy v Zlínskom regióne. Špecifické podmienky českého zázemia boli podnetom na preformulovanie cieľa OD. Zneje takto: „*Cieľom nášho projektu je privádzať mladých ľudí k utváraniu vlastného názoru a ochote prijať zodpovednosť za svoj život. K tomu prichádzame spoločným riešením ich otázok a problémov z oblasti sebapoznania a vytvárania vlastnej identity. Taktiež zo sféry medziľudských vzťahov (rodina, partnerské vzťahy, rovesníci), závislosti (drogy, alkohol, gamblérstvo), siekt a globálnych otázok.*“ (Martinek, 2001, s. 14).

Tieto spoločné rozhovory a zážitky majú na žiakov a študentov pozitívny dopad, zvlášť na ich triedny kolektív. Je im tak vytvorený priestor pre vzájomné zblíženie sa ako trieda a lepšie spoznanie sa. Okrem iného tak dochádza k väčšiemu záujmu o druhého, prehlbenie vzťahov či upevňovanie triedneho kolektívu. Najväčší prínos má pre prvé ročníky (osemročného gymnázia alebo strednej školy), kedy sa ešte medzi sebou veľmi nepoznajú a mimo školského prostredia sú takto po prvý krát. (Martinek, 2001).

Program zasahuje do viacerých sfér života mladého človeka, preto je ťažké určiť jeden cieľ. Profiluje sa skrz viaceré skutočnosti ako je miesto, doba trvania, priestorové, časové a personálne podmienky, a tiež na základe veľkosti triedy, veku, zloženia a životnej situácie účastníkov a i. Potom ho možno zhrnúť do týchto bodov:

- Pomoc v náročných životných situáciách – diskutovať s účastníkmi programu o osobnej situácii, v ktorej sa nachádzajú a nenásilne im navrhovať prípadné riešenia ich problémov.
- Objavovanie vlastnej identity a rozvoj osobnosti – poznávať vlastné možnosti a dary, ale tiež limity a strachy. Učiť sa s nimi pracovať a okrem toho rozvíjať aj svoje vlohy a kreatívne schopnosti. Hľadanie svojej vlastnej perspektívy osobnosti a jej zmysluplného povolania.
- Zážitok viery a náboženskej orientácie – odhaliť v sebe duchovnú dimenziu, uvedomiť si svoju osobnú históriu viery, zažiť cirkevné spoločenstvo ako otvorené a ponúkajúce pomoc pri hľadaní zmyslu života. Zmena predstavy o Bohu, nadobudnutie motivácie pre asimilovanie hodnôt evanjelia.

- Zážitok spoločenstva a sociálne správanie – rast v komunikačných zručnostiach, riešení problémov v osobných vzťahoch, zažiť si a trochu viac pochopiť skupinovú dynamiku triedneho kolektívu, byť empatickým voči druhým a vedieť viesť dialóg.
- Schopnosť samostatne a zodpovedne sa rozhodovať – prebrať zodpovednosť za vlastný život, konštruktívne riešenie problémov, pokrok v zodpovednosti v malej skupine k zodpovednosti v obci, politike, kultúre, Cirkvi.
- Slávenie, radosť a bohoslužby – priestor pre spoločné slávenie a neformálne zdieľanie sa. Čas pre osobnú modlitbu či zamyslenie v tichu. (Martinek, 2001).

Sumárne môžeme povedať, že účelom programu je poskytnúť kvalitný čas a priestor mladému človeku pre zamyslenie sa nad svojim ja, nad vzťahmi voči svojim rovesníkom v triede a implicitne aj nad vlastnou perspektívou ako takou. Čím lepšie sa docieli porozumenie seba samého a druhých, tým väčší prínos bude mať kurz pre jednotlivca i kolektív.

2.3 PRINCÍPY PROGRAMU

Rakúske saleziánske stredisko vo Viedni, ktoré už vyše 25 rokov ponúka OD školským triedam, stavia svoje princípy na štyroch pilieroch:

- dobrovoľnosť – OD stavajú na dobrovoľnej účasti mladých
- hodnota osoby – mladých oceňujú ako jedinečné osobnosti a pristupujeme k nim bez predsudkov. Dobrá komunikácia a spolupráca závisí od vzájomného rešpektu
- komplexnosť – OD vychádzajú z celostného pohľadu na mladých. Vnímajú ich so všetkými ich túžbami a potrebami, v ich rôznych životných podmienkach
- dôvernosť – zodpovedne a citlivo zaobchádzať s problémami a obavami mladých ľudí. (Team Orientierungstage, 2014).

Program OD v Českej republike si stanovil podobné princípy, na podklade ktorých stavia jeho realizáciu i samotnú metodiku. Svojimi princípmi chce zdôrazniť fakt, že súčasné OD sú už odlišné do pôvodných, majúce viac duchovný rámec ako všeobecný.

- Dobrovoľnosť – žiaci majú na výber, či sa OD zúčastnia alebo nie. V prvom rade však musia byť žiaci informovaní o zámere celej akcie, teda, že si bude vyžadovať spoluprácu, nasadenie, otvorenosť pre dialóg spoločné diskusie na konkrétne témy. Z toho dôvodu je dôležité, aby sa naozaj rozhodovali pre kurz sami za seba. Opak by mohol mať kontraproduktívne účinky na jednotlivca či skupinu. Ak sa teda rozhodnú nezúčastniť programu, alternatíva je bežný školský deň s vyučovaním.

- Cieľovým objektom je účastník a jeho životná skúsenosť – téma, ktorú si skupina zvolí musí korešpondovať a týkať sa prežívania mladých ľudí. Preto je potrebné vytvoriť účastníkom vhodné prostredie, v ktorom by sa dokázali čo najviac otvoriť a slobodne vyjadriť svoje názory. Pri tom treba dbať na to, aby nijaký žiak nebol kritizovaný pre svoj názor, ale aby bol rovnako rešpektovaný ako všetky ostatné. Keď sa stane, že so sebou prinesie búrlivejšiu debatu, je na mieste pretaviť to do konštruktívnej polemiky. Týmto zásadám musí zodpovedať aj výber a aplikovanie metód.
- Spolurozhodovanie a partnerstvo – je vítaná spolupráca žiakov na vytváraní programu. V dostatočnom predstihu si zvolia tému, podľa ktorej chcú kurz absolvovať. Počas samotného priebehu je na nich, či v rámci tematického bloku prizvú aj svojho učiteľa, ktorí normálne v tom čase bývajú oddelení od skupiny. Vedúci kurzu sa snažia jasne vyjadrené názory rešpektovať a poukázať na tie najviac konštruktívne.
- Skupinová dynamika (triedny kolektív) – odrazovým mostíkom pri práci s triednym kolektívom je poznanie skupinovej dynamiky a jej využitie pre výchovné účely. Kurz je vynikajúci zvlášť pre triedy, ktoré vznikli len nedávno. Žiakom sa tak umožní ľahší vývoj zdravých vzťahov medzi sebou a tiež môže napomôcť riešeniu novovzniknutých problémov a konfliktov.
- Ekumenická otvorenosť – v Čechách je bežným fenoménom, že sa v triede stretáva viacero vierovyznaní a príslušníkov rôznych cirkví. Otázky a problémy, ktoré si so sebou prinesú však nemajú konfesijné hranice. Tak je spoločné odhaľovanie odpovedí riešených problémov otvorené ekumenizmu. (Martinek, 2001).

Vo svojich začiatkoch bol tento program skôr užšie profilovaný, čo sa týka jeho cieľa. Zameriaval sa prioritne na to, ako odkomunikovať svojim adresátom duchovné posolstvo. V rakúskom centre pretrváva táto orientácia dodnes. *„OD sú venované otázkam života a viery. Pozývajú mladých ľudí vnímať svoje talenty, potreby a ich spiritualitu, reflektovať s inými svoj pohľad a životný štýl, spoločne myslieť a žiť ako aj plánovať vlastnú perspektívu, rozvíjať vo svete solidaritu.“* (Team Orientierungstage, 2014, s. 4).

Súčasný program OD zacielil svoj pohľad na človeka ako na integritu bio-psycho-socio-spirituálnej bytosti, podľa čoho sa riadi aj pri samotnom prevedení. Pri zavádzaní OD na Slovensku sa ich koordinátori rozhodli inšpirovať na podobných princípoch.

2.4 „ORIENTAČNÉ DNI“ NA SLOVENSKU

S myšlienkou realizácie tohto programu aj na Slovensku prišla komunita saleziánov s ich dobrovoľníkmi, ktorí spoločne pracujú na jednom poslaní. Usilujú sa vychovávať mladých k zrelosti a zodpovednosti za vlastný život. Uskutočňujú to v praxi pomocou Preventívneho systému, inšpirovaného ich zakladateľom, kňazom Jánom Boscom, ktorý pôsobil v 19. storočí v talianskom Turíne. Preventívny systém je pojem, vyjadrujúci praktickú skúsenosť zakladateľa vo výchove, založenej na troch stĺpoch: rozume, viere a láskavosti. Je to osobitný výchovný model, ktorý chce v dospievajúcom veku skôr predchádzať deviáciám a omylom, než ich dodatočne riešiť, a ktorý je zároveň opakom represívneho modelu, postavený čisto na pravidlách, trestoch a odmenách. Je to metóda charakteristická svojim propozitívnym pohľadom, zameraním sa na osobu mladého človeka ako na cieľ, angažujúca sa v prítomnosti s úmyslom zaistiť budúcnosť mládeže, a tak nepriamo aj budúcnosť spoločnosti. Pracuje s pozitívnymi energiami mladého človeka a prostredia a nabáda ho k voľbe dobra. „*Ján Bosco tento základný ideál svojej výchovy premieňa aj na konkrétnejšie praktické „programy“, ako napr. „radosť, štúdium a nábožnosť“, „zdravie, múdrosť a svätosť“, „práca, náboženstvo a čnosť“.* Ide teda o integrálnu formáciu a výchovu človeka vo všetkých jeho aspektoch: telesnosť, afektivita, inteligencia, morálka, viera...” (Skala, 2016, s. 26).

Túto svoju životnú skúsenosť postavil na troch výchovných princípoch, ktorými sú rozum, viera a láskavosť. V saleziánskej pedagogike sú však ponímané ako univerzálne kategórie. Ich významnú syntézu súčasného chápania nám ponúkol Villanueva (2008, s. 38-39), keď konštatuje, že saleziánsky výchovný prístup má mať minimálne tri rozmary:

- „*Rozmer kognitívny (rozmer poznania): poznať, kriticky myslieť, vedieť vytvárať pojmy, usudzovať. Ján Bosco nazýval tento rozmer rozumom.*
- *Rozmer citový: pocítiť, mať zážitok a skúsenosť, budovať priateľstvá, empatia. Ján Bosco by povedal, že je to láskavosť.*
- *Rozmer vôľový, aktívneho správania, eticky motivovaného: uviesť do života rozhodnutia a skutky, správať sa smerodajne. Ján Bosco by povedal, že je to náboženstvo.*“

Na týchto pilieroch preventívneho výchovného systému sú postavené aj OD. Významný autor Zelina (2013) prirovnáva tento systém k modelu dobre koncipovaného preventívneho programu, ktorý ovplyvňuje tri základné oblasti ľudskej osobnosti, a to kognitívnu (rozum, presvedčenie), afektívnu (city, hodnoty, socializácia, motivácie, ...)

a konatívnu (kongruencia rozumného správania s normami vlastného presvedčenia a viery). Preto aj program OD je zacielený na osobu mladého človeka ako na celok a jednotu spomenutých oblastí osobnosti.

Prvá fáza príprav realizácie programu

Zrodu projektu a jeho samotnej realizácii v stredisku u saleziánov v Petržalke predchádzalo zaoberanie sa myšlienkou, či je potreba podobného programu pre školy aj na Slovensku. Zisťovala sa situácia v oblasti sociálnej prevencie na školách, na koľko sa realizuje, či je dostatok programov, ktoré by napĺňali podstatu primárnej prevencie žiakov. Akým štýlom sa realizuje a pod. Zároveň si budúci realizátori kladli otázky, či bude oň záujem, v čom by mohol byť prospešnejší resp. pútavejší od bežných programov, ale hlavne čím by ich doplnil alebo podporil.

Keďže príbuznosť jazykov bola v tomto prípade výhodou v preberaní metodík a materiálov, podarilo sa im pomerne rýchlo pripraviť podmienky pre ukotvenie OD na Slovensku. Nadviazala sa tak spolupráca medzi slovenskými a českými saleziánmi, preto aj odovzdanie know-how nebol zdĺhavým procesom, ale prebehlo to v podstate bez väčších komplikácií. Dlhoročná prax projektu v Čechách ako aj množstvo pozitívnych ohlasov na tento program bol podnetom pre začatie podobného diela aj na Slovensku.

Jedným z prvých krokov, ktoré sa vykonali v rámci príprav bola monitorovacia činnosť potrieb žiakov II. stupňa ZŠ. Veľmi rýchlo sa zistilo, že najproblematickejším a najťažšie zvládnuteľným článkom v školách sú práve triedy II. stupňa, čo je aj pochopiteľné, keďže práve v tomto veku sa nachádzajú v období dospievania (puberty). Prináša to so sebou nové spôsoby prežívania osobnosti ako to poznáme z vývinovej psychológie. Pubescent, t.j. človek vo veku od 11.-15. rokov, sa podľa Eriksona (In Vágnerová, 2000) nachádza v 5. etape z ôsmich vývinových etáp človeka. Táto fáza života sa charakterizuje ako hľadanie a vytváranie vlastnej identity, teda zodpovedaním si na otázky „Kto som?“ a „Kam smerujem?“ V nej mladý človek usiluje o integráciu jednotlivých zložiek vlastnej a meniacej sa identity. Osvojuje si nové kompetencie a nadobúda nové role, s ktorými sa však najprv musí vyrovnáť. Významnú úlohu v tomto období rozvoja individuálnej identity zohráva prechodné štádium tzv. skupinovej identity. Je to dočasné identifikovanie sa so skupinou, ktorá dodáva pocit istoty a podporuje sebavedomie na čas potrebný pre spoznanie vlastnej totožnosti. V tomto období ho čaká aj voľba profesijnej role, o ktorej stále viac uvažuje a vytvára si k nej ideálnu predstavu.

Objavovanie vlastnej identity počas dospievania je vznešenou úlohou, sprevádzaná mnohými úskaliaми a problémami. Preto si toto obdobie vyžaduje zvláštnu citlivosť a oporu zo strany dospelých.

Ako uvádza ÚPSVaR, medzi najčastejšie problémové správanie detí patria: klamstvá, záškoláctvo, úteky z domu, prejavy agresie, šikanovanie, zneužívanie drog, závislosti. Sociálne oddelenia obecných úradov a oddelenia sociálnoprávnej ochrany vidia riešenie týchto neduhov aj v zapojení dieťaťa do skupinových programov.

Pedagogicko-organizačné pokyny (ďalej len POP) z roku 2016 obsahujú návrh riešenia niektorých týchto problémov. Školám je odporúčané vypracovanie vlastných školských a triednych programov napríklad prevencie šikanovania. Rovnako by mali systematicky zdokonaľovať praktické výchovné zručnosti zamestnancov v skupinových formách práce s deťmi a mládežou, ohrozenou sociálnou patológiou. POP (2016) ďalej odporúčajú realizovať psychologické programy špecifické pre adolescentov ako rizikovú skupinu žiakov v oblasti prevencie rizikového správania, realizovať programy v oblasti prevencie extrémizmu, prevencie obchodovania s ľuďmi, prevencie drogových závislostí a prevencie kriminality. Školám sa odporúča venovať prevencii primeranou formou. Pretože najlepšou ochranou je prevencia, školy by mali ponúkať žiakom výchovu a vzdelávanie k potrebe úcty, rešpektu a dodržiavania práv.

Program OD ponúka odpoveď na toto problémové správanie detí v podobe primárnej nešpecifickej prevencie a primárnej špecifickej prevencie:

- *všeobecnej*, pretože chcú predchádzať rizikové správanie detí,
- *selektívnej*, pretože môžu byť ponúkané triedam, kde sa vyskytol problém a z tohto hľadiska sú triednym učiteľom, alebo riaditeľom vnímané ako rizikové,
- *indikovanej*, pretože jednotlivec, alebo skupina jednotlivcov v triede má rizikové správanie.

Prispôsobená verzia OD na slovenské pomery, stavia na podobných základoch výchovy ako v Českej republike. Východiskom je saleziánska pedagogika, ktorá stavia na vyššie spomínanom Preventívnom systéme, potvrdzujúcim fakt, že prevencia prináša jednoznačne lepšie výsledky vo výchove ako represia, a že veľa závisí od osoby vychovávateľa a jeho vzťahu k vychovávaným, ktorými sú v našom skúmanom programe OD žiaci II. st. ZŠ.

Vymedzenie vlastných cieľov

V tejto časti opíšeme všeobecné ciele preventívnych programov a ciele v súvislosti so štandardami kompetencií, zostavené na podklade niektorých dokumentov stratégií práce s mládežou na Slovensku.

Všeobecné ciele preventívnych programov OD

Všeobecným cieľom týchto preventívnych programov je pomoc pri skvalitnení vzdelávania na petržalských základných školách realizáciou programov zameraných na rozvoj hodnotovej orientácie žiakov. Zmena postojov a správania a vybavenie schopnosťami, znalosťami a zručnosťami v týchto oblastiach:

- vnímanie života ako najvyššej hodnoty,
- rešpektovanie jedinečnosti, dôstojnosti a neopakovateľnosti života,
- aktívna účasť na ochrane a utváraní životného prostredia,
- ovplyvnenie životného štýlu a hodnotovej orientácie žiakov,
- uvedomenie si etického rozmeru ekologického, sociálneho a komunikačného správania,
- ocenenie rozmanitosti prejavov života, kultúry a každého človeka. (Orientační dny, 2012).

Napĺňanie týchto cieľov sa podľa rakúskeho modelu uskutočňuje v 3 rovinách, a to v rovine „JA“, „TY“ a „MY“:

„JA“ – tu ide o hľadanie vlastnej identity, objasňovanie si vlastného životného príbehu. Nadobudnutie si komunikačných zručností a spoznať, či vyjadriť vlastné túžby, pocity, problémy. Rozvíjať talenty a schopnosti, pátrať po osobnostnej perspektíve.

„TY“ – vzájomne sa viac spoznať, vedieť sa prijať v skupine a uvedomiť si, že každý člen spoločenstva triedy je obohatením. Učiť sa zvládať konflikty, rozvíjať kritické reflektovanie a postoj dôvery. Rozvíjať kultúru spoločenstva, založenú na rešpekte a vzájomnej úcte.

„MY“ – posilniť povedomie spoločenstva, cvičiť sa v kritickom argumentovaní pri zaobchádzaní s médiami. Formovať šetriaci postoj voči životnému prostrediu. Prevziať osobnú zodpovednosť za svet a za druhého vedľa mňa. (Team Orientierungstage, 2014)

Ciele v súvislosti so štandardami kompetencií a prierezovými témami podľa ŠVP_ISCED2:

Preventívny program OD v súčinnosti so Štátnym vzdelávacím programom (ŠVP) ISCED2 pomáha naplňať jeho ciele:

- nadobudnúť kľúčové spôsobilosti (kompetencie),
- záujem a potrebu zmysluplnej aktivity a tvorivosti.

Zámerom nižšieho sekundárneho vzdelávania je, aby žiak nadobudol primeranú úroveň komunikačných spôsobilostí a spolupráce a mal rešpekt k druhým a zodpovedný vzťah k sebe a svojmu zdraviu, čo je v jedinečnom súlade s obsahom preventívneho programu OD.

Uvedomujeme si, že vzdelávanie v systéme ISCED je založené na nadobúdaní *kľúčových spôsobilostí (kompetencií)*. Programy OD môžu poslúžiť k vybudovaniu profilu absolventa, keď pomocou zážitkových lekcí žiakom 2.stupňa ZŠ prispejú k nadobudnutiu konkrétne týchto kompetencií:

- sociálnych kompetencií (napr. rešpekt),
- kompetencií riešiť problémy a konflikty (napr. kooperácia),
- občianskych kompetencií (napr. záujem širšej skupiny),
- sociálnych a personálnych kompetencií (napr. identita a zodpovednosť),
- kompetencií smerujúcich k iniciatívnosti a podnikavosti (napr. inovácia),
- kompetencií vnímať a chápať kultúru a vyjadrovať sa nástrojmi kultúry (napr. prostredníctvom obrazu, hudby). (Štátny vzdelávací program, 2015).

ŠVP hovorí tiež o prierezových témach, ktoré sa majú vo výchovno-vzdelávacom procese vyskytovať. Najväčší podiel z prierezových tém tvorí náplň programu OD téma - Osobnostného a sociálneho rozvoja.

Jej cieľom je rozvoj ľudského potenciálu žiakov. Chce u žiakov rozvíjať sebareflexiu (rozmyšľať o sebe), sebaznázovanie, sebaúctu, sebadôveru a s tým spojené prevzatie zodpovednosti za svoje konanie, osobný život a sebazvzdelávanie, naučiť žiakov uplatňovať svoje práva, ale aj rešpektovať názory, potreby a práva ostatných, pomáhať žiakom získavať a udržať si osobnostnú integritu, pestovať kvalitné medziľudské vzťahy, rozvíjať sociálne zručnosti potrebné pre život a spoluprácu, podporovať svojím obsahom

prevenciu sociálno-patologických javov v škole (prevenciu šikanovania, agresivity, užívania návykových látok).

Téma je prelinaná všetkými vzdelávacími oblasťami, pričom sa pri jej uskutočňovaní berú do úvahy aktuálne potreby žiakov. ŠVP hovorí, že je nevyhnutné, aby sa všetky témy realizovali prakticky, prostredníctvom vhodných cvičení, modelových situácií, diskusií, hier a iných interaktívnych metód. Najvhodnejšia je podľa neho forma kurzu. Túto možnosť poskytujú práve OD petržalským ZŠ.

Adresáti programu

Cieľovou skupinou sú žiaci 2. stupňa základných škôl Bratislavy, predovšetkým z mestskej časti Petržalka, nakoľko sú vnímaní ako najohrozenejší a v Petržalke aj najviac zanedbávaná skupina mladých s možnosťou ľahkého nábehu na sociálno-patologické správanie. Obdobie veku od 10 do 15 rokov je obdobím prechodu od detstva k dospelosti, obdobím dospievania alebo ináč pubescencie, čo si vyžaduje špeciálnu vnímavosť a sprevádzanie touto etapou.

Zámerom preventívnych programov OD pre školské triedy je reagovať na potreby tejto skupiny žiakov, aby sa tak podporil ich zdravý rozvoj a prispel k zníženiu sociálno-patologických javov.

Medzinárodná štúdia HBSC (Health Behaviour in School Aged Children) zaoberajúca sa so zdravím súvisiacim správaním 11-, 13- a 15-ročných školákov priniesla zaujímavé postrehy. Z výskumu realizovanom na vzorke takmer 10 000 žiakov zo 130 základných škôl na celom Slovensku v máji a v júni 2014, vyplynuli nasledovné zistenia:

- Päťina školákov vo veku 15-rokov uviedla, že so svojou rodinou nemôže preberať témy týkajúce sa sexuality, pričom 26 % dievčat a 41 % chlapcov priznalo, že za posledný rok hľadali informácie týkajúce sa sexuality na internete.
- Skúsenosť s fajčením má tretina 13-ročných a až polovica 15-ročných školákov. S opitosťou má skúsenosť takmer polovica 15-ročných školákov a aspoň raz za mesiac sa opil každý piaty školák vo veku 15 rokov.
- Dve tretiny školákov denne strávia sledovaním televízie, hraním počítačových hier či prácou s počítačom aspoň 2 hodiny počas pracovného týždňa. Štvrtina chlapcov a päťina dievčat strávi týmito aktivitami 4 a viac hodín denne. Tretina školákov vo veku 13- a 15-rokov nenavštevuje žiadnu organizovanú voľnočasovú aktivitu. Viac

než 40 % dievčat a 30 % chlapcov vo veku 13- a 15- rokov denne, alebo niekoľkokrát za týždeň trávi voľný čas nakupovaním v supermarketoch.

- Približne 10 % školákov sa priznalo, že sú obeťami šikanovania a o niečo viac, že sú aktérmi šikanovania. O šikanovaní nikomu nepovedalo 46 % opýtaných školákov, ktorí sa stretli so šikanovaním.
- Pozitívny vzťah k škole klesá. V škole sa veľmi páči nanajvýš každému piatemu školákovi.
- Školám chýbajú dostatočne vybavené špecializované učebne. Väčšina škôl sprístupňuje školský dvor a trávnaté plochy žiakom aj počas prestávok a voľných hodín. No len 36 % škôl sprístupňuje telocvičňu a len každá piata škola má a sprístupňuje žiakom tenisový kurt alebo skatepark, či priestor na korčuľovanie. (HBSC, 2015).

Aj keď deti a mladí v Komunitnom pláne rozvoja sociálnych služieb v Petržalke (2012) ako skupina netvoria podľa jej obyvateľov hlavnú cieľovú skupinu, obyvatelia Petržalky na základe prieskumu potrieb vnímajú potrebu aktivít pre dospievajúcu mládež.

Platforma programu OD

V tejto časti opíšeme uvažovanie pri plánovaní a prispôbení programu OD na Slovensku. V počiatočných fázach plánovania projektu sa monitorovali potreby detí a mladých v Petržalke a uvažovalo sa nad možnosťou príspevku k ich výchove zo strany saleziánskeho strediska. Vnímalo sa ako užitočné využiť jeho kapacity v prospech spolupráce so školami v oblasti prevencie. Monitorovala sa tiež existencia podobných programov, komunikovalo sa s odborníkmi v oblasti výchovy a vzdelávania, sociálnej práce, školskej a výchovnej politiky. Urobil sa prehľad v informáciách podľa dostupných zdrojov najmä o stave potrieb dospievajúcich a rizikách, ktorým sú v súčasnosti vystavovaní. Pracovalo sa pritom s najnovšími informáciami o danej problematike. Veľmi dôležitým krokom bol prehľad spolupracovníkov, ktorí by na programoch chceli participovať. Posudzovali sa tiež potenciálne prostriedky k dispozícii, vrátane finančných, materiálnych a časových možností, kvalifikovanosti na realizáciu programov. Medzi zainteresované vonkajšie skupiny, s ktorými sa uvažovalo nad novým projektom patria v prvom rade dospievajúci žiaci a ich rodičia, resp. zákonní zástupcovia, učitelia a riaditelia

petržalských škôl, CPPPaP v Petržalke a školské a sociálne oddelenie na miestnom zastupiteľstve. Pri vypracovávaní metodík preventívnych programov sa do úvahy brali všetky rizikové faktory, teda aj to, čo deti v danej problematike môže ohrozovať, ale aj riziká, ktoré môžu ohroziť organizáciu kurzov. Na druhej strane program ráta s prítomnosťou protektívnych, ochranných faktorov, ktoré umožňujú oceniť a využiť to, čo má stredisko k dispozícii na to, aby realizovaná prevencia bola efektívna. Výhodou fungujúceho strediska je možnosť zvýšiť prínos preventívnych programov ponukou aj iných foriem pomoci a podpory žiakom, ich učiteľom a rodinám. Pre učiteľov, ktorí sa zúčastnia na programe je to tiež príspevok k ich ďalšiemu vzdelávaniu. Partneri programu ochotne ponúkajú podporu, odborné zázemie, skúsenosti, metodiky a pod., aby sa aj na Slovensku mohol dlhodobo realizovať tento model práce s mladými. Zároveň sa projekt opiera aj o veľký ľudský potenciál v tejto organizácii, teda množstvo ľudí a dobrovoľníkov, ktorí už roky pracujú s mladými, ďalej o stabilitu organizácie, veľké priestory a mnohé iné veci, ktoré je možné využiť pre dobro aj ďalších mladých. Samotný interný tím rozvíjajúci tento projekt má odborné vzdelanie v oblasti sociálnej práce, pedagogiky, psychológie, koučingu a rôznorodé skúsenosti v práci s mládežou, a to aj z prostredia školy.

Personálne zabezpečenie – tím školiteľov

Je zložený z interného a externého tímu. K internému spadá riaditeľ projektu, ďalej hlavný školiteľ a metodik a tretím členom je koordinátor projektu a školiteľ dobrovoľníkov. Do externého tímu patria školitelia s rôznymi spôsobilosťami a skúsenosťami z práce s mládežou. Tvorí ho supervízorka, psychologičky, sociálni pracovníci, študenti sociálnych odborov, dobrovoľníci v práci s mládežou a pod.

Externú podporu má program aj u partnerov z Čiech, ktorí dlhodobo realizujú tento model práce s triedami s veľkým úspechom a dobrými výsledkami.

„Lektori pôsobia v skupinovom procese ako podnecovatelia a podporovatelia osobnostného rozvoja účastníkov a napomáhajú dosiahnutie cieľov programu. Podporujú pritom sebvýjadrenie účastníkov, poskytujú priestor na reflexiu a spolu s účastníkmi rozvíjajú metodiku využitia hier a aktivít. Rovnako je nutné, aby priebežne sumarizovali a dopĺňali odborné informácie, prípadne generalizovali a zdôrazňovali významné informácie.“ (Hupková, Kuchárová, 2008, s. 4).

Výhodou školiťského tímu sú dlhoročné skúsenosti s prácou s mládežou, s prácou s dobrovoľníkmi, s rozbehom a realizáciou rôznorodých projektov zameraných na pomoc mladým. Vďaka veľkému ľudskému potenciálu saleziánske stredisko ponúka široké spektrum ponúk a aktivít, ktoré môžu byť vhodnou ponukou pre tých mladých, ktorí by potrebovali intenzívnejšiu pomoc a podporu, ako aj pre učiteľov, či rodiny žiakov. Počas preventívneho programu pracujú s triedou vždy minimálne dvaja školiťelia/lektori. Odborný potenciál, vedomosti a zručnosti z oblasti prevencie sú dôležitým prvkom školiťského personálu pri uskutočňovaní prevencie. Je totiž nevyhnutné, aby „sociálny pracovník v rámci svojej činnosti disponoval aj na úrovni primárnej prevencie aspoň základnými vedomosťami o danom probléme, aby disponoval komunikačnými zručnosťami a bol pripravený zabezpečovať činnosti aj na úrovni primárnej prevencie.“ (Mátel, Schavel a kol., 2011, s. 83).

Právny štatút preventívneho programu OD

Petržalské saleziánske stredisko tejto neziskovej mládežníckej organizácie s celoslovenskou pôsobnosťou je oficiálnym garantom realizácie programov. Domka – Združenie saleziánskej mládeže je občianske združenie, ktoré vzniklo v r. 1991. S počtom viac ako 7 500 členov, predovšetkým detí a mladých vo veku od 6 – 30 rokov v 32 strediskách po celom Slovensku, patrí k najväčším detským a mládežníckym organizáciám na Slovensku. Domka má v petržalskom saleziánskom stredisku približne 670 členov, návštevníkov strediska je však podstatne viac. Domka je občianskym združením, ktoré svoje aktivity nerealizuje so zámerom zisku. Pri projekte preventívnych programov OD pomáha zaistiť udržateľnosť projektu, či jednoduchšie rozšírenie projektu. Vnímame obmedzené možnosti škôl zaplatiť si plnú sumu nákladov za našu službu. Naším cieľom je pri realizácii projektu pokryť 50 % nákladov z predaja služby školám a zvyšné financie hľadať z iných zdrojov (granty, dary, 2%, a pod.). Zisk z projektu sa používa na pokrytie väčšej časti nákladov spojených s realizáciou preventívnych programov – na materiálne zabezpečenie, platy ľudí, prevádzkové náklady, atď. zvyšnú časť nákladov sa snažíme uhradiť z grantov, darov a dotácií. Medzi variabilné mzdové náklady patria výdavky na tvorbu metodík, zaškolenie dobrovoľníkov a vytvorenie vzdelávacieho programu pre školiťšov, na spotrebný materiál (materiálne vybavenie na realizáciu programov), na cestovné náklady spojené predovšetkým s návštevou partnerov v Českej republike a na náklady spojené so školeniami dobrovoľníkov a školiťšov.

Väčšina aktivít saleziánskeho strediska pre mladých je dlhodobo realizovaných ako neziskové projekty a dokážu sa udržať vďaka darom, grantom a dotáciám.

Konkrétne témy prevedenia OD

Program nateraz ponúka 4 témy prevedenia, ktoré si trieda vyberie z ponuky na základe vlastných preferencií alebo inklináciou k tej, ktorá najlepšie charakterizuje potrebu triedy. Pred samotným kurzom koordinátor OD komunikuje s triednym učiteľom a spoločne zvolia jednu tému, ktorej školitelia prispôbia obsah programu. Okrem toho si vyžiada aj základnú deskripciu triedy učiteľom, aby sa tak lepšie pripravili na rôzne situácie či komplikácie, ktoré by pri samotnom priebehu mohli vyvstať a mohli na ne adekvátne zareagovať, resp. vyhnúť sa im. Tematické kurzy sú tieto:

- *Sám sebe priateľom a radcom*
- *Moja trieda – moja partia*
- *Snívam, kým príde on, môjho srdca šampión!*
- *Čo z teba raz bude?*

Časom je v pláne pridať aj ďalšie témy ako napríklad Závislosti, Média, Medziľudské vzťahy (komunikácia, spolupráca, riešenie konfliktov), a pod. Uvažuje sa aj nad realizáciou tzv. Adaptačného kurzu (teambuilding a rozvoj vzťahov v novej triede).

Sám sebe priateľom a radcom

Obdobie dospievania je sprevádzané odpovedaním si na otázky vlastnej identity a smerovania. Dochádza k asimilovaniu nových vzorcov správania a sociálnych rolí. Na to však potrebuje porozumieť sebe samému, lepšie sa poznať a uvedomiť si vlastné talenty a dary ako aj limity a ohraničenia. Začínajú sa vynárať otázky zmyslu života, pre ktoré vzniká pocit neistoty o svojej vlastnej role medzi ľuďmi. Je to „*obdobie vnútorných rozporov, formovania JA, správania plného nepokoja, túženia, ale aj smútku a vzdoru. Dochádza k subjektivismu pri hodnotení seba aj iných, k preceňovaniu či podceňovaniu vlastných síl, k extrémom, unáhlenosti a nerovnomernému vývinu jednotlivých zložiek osobnosti.*“ (Končeková, 2010 s. 181). Z tohto hľadiska chce táto téma napomôcť odhaliť príčinu komplexov, podnietiť k realistickému sebapoznaniu a následnému seba prijatiu ako jedinečnej osoby, a v neposlednom rade chce taktiež podporiť prijatie vlastných hraníc ako výzvy a priestoru pre rast. Ako píše Končeková (2010) sebaúcta a sebavedomie dospievajúceho ako výsledok sebahodnotenia sú silno prepojené s hodnotením iných

z detstva – rodičmi, súrodencami, potom rovesníkmi v triede a učiteľmi. Toto je jeden z faktorov sebahodnotenia. Druhým, nie menej významným je názor pubescenta, teda to, ako si on myslí, že ho vidia iní ľudia.

Táto téma OD má za cieľ pomôcť mladému človeku zorientovať sa pri hľadaní vlastnej identity, poznávaní vlastnej osobnosti a životnej situácie, ďalej podporiť sebaaprijatie a otvoriť sa pozitívnym perspektívam sebahodnotenia.

Moja trieda – moja partia

Táto z tém je zatiaľ najpreferovanejšia medzi školami, keďže sa zameriava na posilnenie triedneho kolektívu a vzťahov medzi spolužiakmi. Rovesnícka skupina, akou je napr. trieda, veľmi silno zaväzuje v sebahodnotení žiaka. Ako sme tu už raz spomínali, obdobie dospievania charakterizuje aj jeho prechodné štádium tzv. skupinovej identity, kedy sa pubescent stotožňuje s referenčnou skupinou na určitý čas, dokiaľ nenadobudne v sebe vlastnú identitu. A preto, aby mala čo najpozitívnejší účinok na jej členov, treba ju formovať v tomto období a naučiť ju samostatne pracovať na sebe. Ukazovať spôsob ako si vážiť prínos každého člena, ako objavovať bohatstvo v tom druhom, jeho prínos do kolektívu a hľadať to, v čom môžeme byť prínosom pre skupinu ja.

Tematické aktivity majú tendenciu dať vyniknúť jednotlivcovi, zvlášť tým menej výrazným, a tak posilniť ich vlastnú identitu. Umožňujú im tiež vyjadriť sa a ponúknuť svoj názor do pléna, neustrnúť v názore väčšiny či komunikačne zdatnejších. Navonok sebavedomých a silných členov zas motivujú brať ohľad na jedinečnosť a prežívanie ostatných, čím narúša doterajší stereotyp ustálenej paradigmy na tých menej aktívnych. Usilujú hlavne o odhalenie potenciálu každého jednotlivca zvlášť, a hodnotu celku ako takého, osobitne pri momentoch súdržnej spolupráce.

Skupina má dvojitý charakter – na jednej strane môže byť veľkým pozitívom pre dospievajúceho, ale zároveň môže predstavovať aj riziko blokovania v jeho rozvoji, a to prostredníctvom neustáleho, kritického (často až hyperkritického) pohľadu na nedostatky druhého, čo je v tomto vývinovom období typické. A práve na toto pozitívum sa orientuje aj táto téma, vyzdvihnúť dobro každého člena triedy a vyťažiť z toho maximum pre dobro celku.

Snívam, kým príde on, môjho srdca šampión!

Nie menej významnou témou v období dospievania je budovanie partnerských vzťahov. Naberajú na význame skrz neprekonanú krízu identity, kedy vzťah predstavuje

nachádzanie vlastnej identity. Partner je akýmsi zrkadlom, v ktorom sa vidí sám dospelávajúci, a tak si ujasňuje svoj sebaobraz, kde kľúčovú rolu zohráva komunikácia. (Erikson, 2002). Vo vzťahu človek viac poznáva sám seba, resp. spoznáva seba na inej úrovni. A keďže pre intímny vzťah je pevná identita nevyhnutná, vyžaduje si zrieknutie sa čohosi mne vzácneho a zvládnutie straty časti vlastnej identity práve pre vytvorenie vzťahu. (Vágnerová, 2000).

V tejto tematike sa opierame o hodnoty priateľstva, partnerstva a sexuality. Aktivita sa zameriava na hranice priateľstva a lásky, na rozdiely medzi mužmi a ženami, na rôzne očakávania chlapcov a dievčat v partnerskom vzťahu, na kritériá ideálneho partnera/partnerky.

Čo z teba raz bude?

Jednou zo základných súčastí obdobia dospievania je aj rozlíšenie svojho ďalšieho smerovania a orientáciu v povolání, čo v tomto veku znamená prechod na strednú školu a s ním spojené zameranie. Podstatnou zložkou identity mladého človeka je profesijná rola, ku ktorej postupne smeruje. Na to, aby sa dopracoval k voľbe povolania, potrebuje zanechať pripútanosť na aktuálny časový úsek, v ktorom sa môže cítiť bezpečne. Túto úlohu vnútorne odmieta, keďže budúca rola má len nejasnú formu, a tak neprijíma jednoznačné a definitívne seba vymedzenie, znamenajúce preň limitovanie. Voči jednej skutočnosti sa však vie jednoznačne vyhraničiť. Vie totiž pomenovať budúce zameranie, ktorému sa isto nechce venovať. Pri voľbe svojho povolania sa menej riadi praktickými a materiálnymi aspektmi danej profesie a viac kladie dôraz na jeho vonkajšiu atraktivnosť. Významným činiteľom je tu rodina, kde sa prejaví aj miera rodinnej identifikácie, to zn. či sú rodičia akceptabilní ako model profesijnej role alebo aspoň či sa s nimi zhoduje v postoji k budúcnému uplatneniu, t.j. na aspiračnej úrovni. (Vágnerová, 2000).

V súvislosti s touto dôležitou úlohou voľby budúceho povolania, a s ním spojeným zameraním, upriamime pozornosť v tejto téme na budúcnosť ako takú, nielen z pohľadu výberu ďalšieho štúdia. Pomocou tejto témy sa pýtame žiakov na ich vnútornú motiváciu rozhodovania sa, na ich prania a sny, ako sa vidia o pár rokov a čo je potrebné k tomu, aby sa im ich predstavu podarilo naplniť.

Metódy a techniky Orientačných dní

Hlavnou metódou, ktorú tento program využíva je zážitková pedagogika s cieľenými aktivitami, realizovanými v skupine.

„Pri zážitkovej aktivite ide o prekonávanie myslenej zóny komfortu (osobnej psychickej či fyzickej bezpečnosti) tak, aby sa dieťa alebo mladý človek na základe učenia, poznania a výzvy prepracoval k prekonávaniu samého seba. Ak má byť opustenie zóny komfortu bezpečné, musí byť riadené či už pedagógom, rodičom, alebo samotným dieťaťom. Takýmto spôsobom sme na najlepšej ceste k tomu, aby sa dieťa dostalo do zóny motivujúceho stresu.“ (Verešová, 2014, s. 18).

Obrázok 1.: Komfortná zóna

Zdroj: Verešová, 2014, s. 19

Živá skupinová práca podnecuje účastníkov k premýšľaniu, vzájomnej výmene názorov a skúseností, čím účastníci využívajú svoje sociálne a komunikačné zručnosti, čím ich môžu zdokonaľovať prípadne stimulovať. Kombinujú sa aktivity a hry s rôznorodými zameraniami:

- individuálne so skupinovými,
- zábavné so vzdelávacími,
- hry na odľahčenia s aktivitami skrývajúce posolstvo,

- ďalej zoznamovacie, kontaktné, športové, intelektuálne, umelecké, emotívne, relaxačné, diskusné, tímové, na spoluprácu, sebapoznávacie, tvorivé, projektové, záverečné a mnohé iné.

Všetky sú vsadené do vopred pripraveného scenára kurzu, ktorý si školitelia pripravujú na základe charakteristiky triedy, zaslanú v dotazníku triednym učiteľom pred programom. Plán si samozrejme v priebehu programu flexibilne upravujú a dopĺňajú vďaka novým zisteniam, čím reagujú na nové výzvy. (Bezděk, Špáčil, Hefková, 2008).

Medzi najčastejšie používané metódy a techniky preventívneho programu OD patria:

- Metódy pantomimicko-pohybové: pantomíma, pohybové cvičenia, tanečná dráma, zrkadlenie, živá bábka, živé obrazy.
- Metódy verbálno-zvukové: alej, alter ego, brainstorming, čítanie, dabing, dialogické monológy, diskusia, pýtanie sa a odpovedanie (interview, konferencie, prieskum), hádka, hovoriace predmety, monológ (prednášky, svedestvá, komentáre), rozhlasová hra, porada, recitácia, ticho, spev.
- Metódy graficko-písomné: beletrie, denníky, dotazníky, eseje, formuláre, foto-film, inzerát, leták, logo, slogan, mapy, plány, odborný text, plagát, telegram, životopis.
- Metódy materiálno-vecné: práca s kostýmom, bábka, maska, práca s papierom, práca s rekvizitou.
- Metódy plné hry: improvizácia, divadlo fórum, reklama, obrad, prehliadka, plná hra.
- Metódy riadenia lekcie: inštrukcia, otázky, moderovanie, vedenie, lektor v roli, spätná väzba, pravidlá, odpočítavanie, predvádzanie, mlčanie.
- Relaxačné techniky: využívajú prácu s úplne inou atmosférou než vládne v školských triedach; ak je súčasťou programu je žiakmi veľmi dobre prijímaná. Deti sa pri nich učia správaniu, ktoré je alternatívou k stresu (ktorý je príčinou mnohých neuhov).
- Sebapoznávacie techniky: pracujú s predstavivosťou, pomáhajú deťom spoznať ako sa správajú v niektorých situáciách (napr. „aký som, keď vidím, že niekomu ubližujú?“).
- Audio-vizuálne techniky: práca s obrazom, zvukom, metóda mediálneho pôsobenia.

K dôležitému faktoru vplyvu preventívneho programu radíme aj fyzický priestor, v ktorom sa uskutočňuje. OD sa realizujú v saleziánskom mládežníckom stredisku, kde sa využívajú rôzne priestory, technické pomôcky a naaranžované symboly, aby tak čo najlepšie odovzdali ideu programu. Patrí tu VIP miestnosť s videoprojekciou, kde sa odohráva značná časť programu, zvlášť tematické aktivity. Sedenie je usporiadané do kruhu na koberci s poduškami, aby sa cítili pohodlne a všetci videli na seba. Relaxačná miestnosť na trávenie prestávok, ďalej tzv. výcviková aréna pre športové aktivity; miesto stíšenia – zátišie v kaplnke, usporiadané na reflexie po hrách so symbolmi uprostred ako pomôcka pri vyjadrení pocitov, názorov. Miesto spomienok je zas tmavá miestnosť s lampiónmi a pokojnou hudbou využívaná na záverečné hodnotenia dňa alebo aj aktivity na hlbšie témy a debaty.

Štruktúra realizácie preventívneho programu

Realizácii programu predchádza jeho vzdialená príprava školiteľmi, ktorí navolia konkrétne aktivity a hry, primerané veku účastníkov a nimi zvolenej téme. Samotný priebeh je vsadený do 3 dní po osem hodín, počas ktorých účastníci vystriedajú pestré spektrum hier a aktivít, adekvátne orientovanými na ich situáciu triedy. Jednou z pomôcok, ktorú školitelia počas OD využívajú je výber príbehu alebo motívu, do ktorého vložia buď celý program alebo len konkrétny deň. Javí sa ako obzvlášť účinný prostriedok pri mladších účastníkoch a zase starším to často prispieva k veselšej a spontánnejšej atmosfére.

Klasický deň počas OD zvykne obsahovať tieto prvky:

- impulz do dňa (video alebo príbeh s myšlienkou ako podnet na zamyslenie sa)
- tzv. „zahrievacie“ aktivity (ako motivácia pre zámerné aktivity)
- cielené tematické hry (so zámerom odovzdať posolstvo)
- reflexie (sú cielené spätné väzby účastníkov i školiteľov. Zvyknú byť stretnutím v kruhu po istom bloku aktivít na zhodnotenie a uvedomenie si silných momentov, ako aj nachádzaním posolstva hry. Najčastejšie býva na „mieste stíšenia“.)
- prepájacie hry na odreagovanie sa (vyváženie psychicky náročnejších aktivít)
- prestávky na relax (s využitím relaxačnej miestnosti, „výcvikovej arény“, „miesta stíšenia“)
- zhodnotenie na záver dňa i celého kurzu v „miestnosti spomienok“.

Medzi sporadické časti patria:

- zoznamovacia časť (na začiatku kurzu – dôležitá najmä pre školiteľov)
 - oboznámenie sa s priestormi (tiež zážitkovou formou)
 - celoprogramové úkoly (napr. starostlivosť o slepačie vajce ako symbol triedy).
- (Osoha, 2012).

3 METODOLÓGIA VÝSKUMU

Z názvu práce nám jasne vyplýva, že problémom výskumu je skúmanie efektivity nového preventívneho programu na Slovensku. Naším záujmom je zistiť aký dosah má program na sociálny a osobnostný rozvoj žiaka a akou mierou prispieva k posilneniu triedneho kolektívu. Predovšetkým je tento program zasadený ako súčasť preventívneho úsilia na školách, preto spadá pod oblasť sociálnej prevencie. Pomocou výskumných metód sme podrobili program analýze z pohľadu primárnej prevencie so žiakmi II. stupňa ZŠ. Z toho chceme odvodiť jeho význam a poukázať na špecifickú hodnotu, ktorú postupne nadobúda medzi ostatnými preventívnymi programami, realizovanými štátnymi i neštátnymi subjektmi. Myšlienkou tohto výskumu je postaviť novovzniknutý preventívny program OD do kontradiKCie s ostatnými už existujúcimi a dobre fungujúcimi, ktoré vykonávajú rôzne národno-osvetové centrá, školy a ďalšie inštitúcie. Úlohou výskumu je poukázať na jeho cenný prínos do problematiky sociálnej prevencie na školách ako nového doplnku či ako nadväzujúcej zložky dobre zabehaných programov.

Naším prvým krokom bolo zisťovanie situácie v oblasti sociálnej prevencie na školách, ako je v nich rozbehnutá a koordinovaná primárna prevencia, či jestvuje dostatočné množstvo a pestrosť programov, ktoré adekvátne reagujú na potreby žiakov. Z veľkej časti sme svoju pozornosť zacielili na konkrétny preventívny program „Orientačné dni“ a na jeho reálny dopad na situáciu v triede.

Pre skúmanie efektivity tohto programu sme sa rozhodli z viacerých dôvodov. Jedným z nich je skutočnosť, že program je novým projektom saleziánskeho strediska v Bratislave – Petržalke, v ktorom sa okrem toho realizujú mnohé iné aktivity (hlavne voľno-časové) pre deti a mládež, už vyše 20 rokov. Mladí dobrovoľníci tu takto spolupracujú so saleziánmi aj v oblasti sociálnej prevencie a v roku 2015 rozbehli práve tento nový program primárnej školskej prevencie. Ďalším dôvodom pre zisťovanie efektivity boli mnohé pozitívne ohlasy zo strany pedagógov a žiakov, účastných na programe, čo sa nám zdá vhodné z hľadiska zhodnotenie prvých výsledkov programu a prospešné tiež pre zdokonaľovanie programu prostredníctvom tejto spätnej väzby. V neposlednom rade nás k skúmaniu efektivity programu viedol impulz odhaliť najsilnejšie prvky programu, ktoré najviac rezonujú v mysliach účastníkov s odstupom času a zároveň ich aj najviac posilňujú v osobnostnom a sociálnom raste.

Predmet a objekt skúmania

Pýtali sme sa, či novovzniknutý preventívny program OD je adekvátnym a účinným nástrojom primárnej sociálnej prevencie na školách, teda na to, či má reálny pozitívny dopad na situáciu a vzťahy v školskej triede.

Výskum sme sa rozhodli zrealizovať na vzorke 10 ľudí, ktorí absolvovali celý program na nimi zvolenú tému: *Moja trieda, moja partia!* Boli to 3 učitelia a 7 žiaci z troch rozličných škôl.

3.1 CIEĽ VÝSKUMU

Cieľom nášho výskumu je nájsť odpoveď na to, či má preventívny program OD reálny dopad na situáciu a atmosféru v triede, na utuženie a posilnenie vzťahov medzi spolužiakmi a uvedomenie si dôležitosti vlastného prínosu každého člena do triedneho kolektívu. Keďže cieľ samotného programu spočíva v tom, aby si žiak nadobudol primeranú úroveň komunikačných spôsobilostí a spolupráce a získal rešpekt k spolužiakom, zodpovedný vzťah k sebe a svojmu zdraviu, tak potom efektívnosť programu, t.j. cieľ výskumu najlepšie vyčítame z odpovedí žiakov a učiteľov, ktorí absolvovali program. Podrobíme ich skúmaniu, v ktorom budeme nachádzať jednotné či opakujúce sa pozitívne výpovede respondentov ohľadom programu. Takto odhalené poznatky následne podrobíme konfrontácii s cieľmi programu s úmyslom nájsť mieru alebo istú zhodu s ideálnymi výsledkami programu, predstavenými v cieľoch. Veľkou oporou v tomto nám budú výskumné otázky, ktoré postavíme tak, aby čo najlepšie reflektovali stanovené ciele programu. K nim potom budeme priradovať najsilnejšie výpovede účastníkov, čím si vyskladáme základ pre interpretáciu výsledkov.

Ako hlavný cieľ výskumu sme si stanovili:

- identifikovanie efektívnosti preventívneho programu OD, teda jeho prínos na poli sociálnej prevencie na školách. Preto bude v našom záujme vyzistiť progres v osobnostnom a sociálnom rozvoji žiakov vďaka realizovanému programu.

K tomu nám dopomôžu čiastkové ciele, ku ktorým sa dopravujeme pomocou adekvátnych otázok na konkrétne skutočnosti, nadobudnuté žiakmi na programe. Rozdelili sme ich do 4 rovín, keďže sme sa inšpirovali na rakúskom modeli prevedenia programu a jeho vplyvu v troch rovinách. Pridali sme aj 4. rovinu, v ktorej sme explicitne zisťovali význam a preventívne pôsobenie idey programu.

1. rovina „JA“ - skúmame, či OD pomáhajú jednotlivcovi nadobudnúť si vedomie vlastnej hodnoty a prínosu do triedneho kolektívu.
2. rovina vzťahu „JA - TY“ - zisťujeme, či program skvalitňuje rovesnícke vzťahy v triede, pomocou vhodnej vzájomnej komunikácie a či učí rešpektovať názor, potreby a práva ostatných, a pod.
3. rovina spoločenstva, t.j. „MY“ - analyzujeme vplyv programu na hodnoty triedneho spoločenstva ako sú kooperácia, súdržnosť, ohľaduplnosť, schopnosť počúvať a i.
4. rovina „idey programu“ – poňali sme ju ako zhodnotenie preventívneho pôsobenia programu ako nástroja sociálnej prevencie na škole.

K hlavnému cieľu sa dopracujeme pomocou výskumných otázok, vytvorených na základe čiastkových cieľov, ktorými zaostríme pozornosť na jednotlivé konkrétne skutočnosti preventívneho pôsobenia na žiaka.

Môžeme teda zhrnúť, že naše skúmanie predstavuje úsilie potvrdiť významnosť preventívneho programu, vykonávaného mimo školského prostredia, ktorá nespočíva len v jeho pozitívnom dosahu na atmosféru v triede, ale aj v naplnení očakávaní, že sa jeho prostredníctvom zníži pravdepodobnosť výskytu nežiaducich javov medzi rovesníkmi v triede a podporí proces začleňovania sa do sociálnej štruktúry školskej triedy.

3.2 ZÁKLADNÝ A VÝBEROVÝ SÚBOR

Riadené rozhovory sme vykonali s 10 účastníkmi programu, z toho boli 3 triedne učiteľky a 7 žiaci (3 chlapci a 4 dievčatá) z troch rôznych škôl (ZŠ a 8.-ročné gymnáziá).

Pri výbere respondentov sme sa riadili niekoľkými kritériami, ktorými sme chceli doceliť pestrosť a vyváženosť odpovedí z hľadiska veku, pohlavia, školy a samozrejme sme pozerali aj na ochotu účastníka vykonať s ním rozhovor. Nie menej dôležitou podmienku výberu respondenta bola pre nás aj účasť na celom programe.

Najprv sme oslovili tri učiteľky z troch rôznych škôl, z dôvodu pestrosti a nezávislosti názorov a rôznych typov škôl. Všetky kladne zareagovali na ponuku. Pri výbere žiakov sme si z polovice nechali poradiť práve učiteľkami a zvyšných sme si vytypovali viac menej spontánne. Pri zohľadňovaní vekovej kategórie sme mali v úmysle získať čo najširšiu škálu, čo sa nám aj podarilo. Vybrali sme totiž 7 žiakov zo 4 tried, od 5. ročníka ZŠ, cez Prímu, Sekundu až po Kvartu 8-ročného gymnázia (ktoré vekovo zodpovedajú 6., 7. a 9. ročníku ZŠ), čím sme dosiahli zastúpenie z takmer každého ročníka.

Keďže sa programu, viac či menej aktívne, zúčastnili aj triedni učitelia, ktorí najlepšie poznajú svoje triedy, vedeli nám vcelku dobre pomenovať isté skutočnosti o svojich žiakoch a to, ako vnímali dosah programu na ich osobnostný rozvoj či posilnenie kolektívneho povedomia. Preto sa pri určovaní efektivity preventívneho pôsobenia opierame o výroky učiteľov ako výborný postreh kvázi nezainteresovaných pozorovateľov.

Všetky triedy absolvovali tému kurzu *Moja trieda, moja partia!*, ktorú sme opísali v 2. kapitole. Aj vďaka tejto jednotnej téme, ktorá býva pri výbere najpreferovanejšia, bude jednoduchšie analyzovať nazbierané dáta.

3.3 VÝSKUMNÉ OTÁZKY

Formulovali sme ich na základe stanovených cieľov skúmania efektivity programu (hlavného i čiastkových), ktoré by mali najlepšie odzrkadľovať náš skúmaný problém. Podobne sme ich rozdelili do 4 hlavných rovín skúmania, aby tak poňali ciele výskumu z rôznych uhlov pohľadu. Následne sme každej rovine určili konkrétne otázky, vzťahujúce sa na program, ktoré sme potom kládli naším respondentom, t.j. učiteľom a žiakom, aby sa nám podarilo získať potrebné informácie k interpretácii výskumných zistení.

1.) výskumná otázka (V.O.1) z roviny „JA“

Akým spôsobom napomohol program OD jednotlivcovi v osobnostnom raste (resp. v poodhalení vlastnej zrejúcej identity a jeho kvalít)?

2.) výskumná otázka (V.O.2) z roviny „JA - TY“

Nakoľko pomohol program OD porásť žiakovi v rešpekte jedinečnosti každého spolužiaka a úcte voči nemu?

3.) výsk. otázka (V.O.3) z roviny „MY“

Čo z preventívneho programu najviac pomohlo žiakovi viac sa spoznať a utužiť vzťahy v triednom kolektíve?

4.) výskumná otázka (V.O.4) z roviny „idey programu“

V čom mal prev. program OD najväčší význam pre triedu z hľadiska sociálnej prevencie na škole?

Výskum bude prioritne zameraný na výsledky z rozhovorov. Chceme sa v ňom oprieť o najzaujímavejšie výpovede, ako učiteľov tak žiakov a objaviť v nich zjednocujúci prvok.

3.4 METÓDY ZBERU

Pri hľadaní odpovedí na výskumné otázky sme si zvolili riadený štruktúrovaný rozhovor s otvorenými (hodnotiacimi) otázkami ako formu získavania informácií. Rozhovory sme po vzájomnej dohode s respondentmi nahrávali, pričom sme ich ubezpečili o zachovaní diskretnosti výpovedí, teda že nahrávky ako aj spracované výstupy z nich budú slúžiť len pre účely výskumu diplomovej práce. Nahrávanie sme zvolili z hľadiska ľahšej pozornosti na odpovede respondenta; nebolo treba si ich v priebehu rozhovoru zapisovať, čím sa vytvoril priestor pre väčšiu spontánnosť pri rozhovore a autor práce mohol pružnejšie reagovať a nadväzovať na zaujímavé postrehy. Tým pádom sme získali presnejšie a obsažnejšie dáta pre vyhodnotenie našich cieľov. Osobné stretnutie formou interview má podľa nás nezastupiteľnú výhodu oproti neosobným formám zberu dát. Vlastným výpovediam účastníkov prikladáme veľkú váhu pri skúmaní efektivity, keďže celý program je zameraný na osobu žiaka, na jeho osobné prežívanie ako aj na prežívanie triedneho kolektívu ako celku.

Rozhovorom sme získali aj cenné poznanie toho, čo v respondentoch reálne po programe ešte ostalo aj s odstupom času a čo v nich ešte stále rezonuje. V súvislosti s týmto chceme poukázať aj na myšlienku, že odpovede respondenta nepredstavujú strohé fakty, ktoré prežili, ale sú istým spôsobom interpretačným kľúčom zažitých skúseností žiaka či učiteľa, čo v našom prípade znamená naplnenie alebo lepšie významnosť programu pre účastníka. A to bolo istým spôsobom aj našim potvrdzovacím hľadiskom pri určovaní efektivity programu.

Uskutočnenie rozhovorov sme si vopred dohodli zväčša v škole. S učiteľmi to bolo počas voľných hodín a žiakov sme si po jednom vypýtali z vyučovania. V dvoch prípadoch sme zrealizovali rozhovor v saleziánskom stredisku. Keďže niektorí respondenti absolvovali kurz dávnejšie (cca pred polrokom) najprv sme sa snažili im pripomenúť aktivity, ktoré na kurze robili, aby si tak lepšie vybavili aj spomienky a pocity, ktoré to v nich zanechalo. Následne boli viac pripravení na odpovedanie otázok skúmaných javov. Nahraté rozhovory sme prepísali do písomnej podoby za účelom získania lepšej prehľadnosti dát, vďaka čomu sa nám aj ľahšie spracovávali informácie a vyberala podstatu.

3.5 ČASOVÝ A FINANČNÝ MANAŽMENT VÝSKUMU

Tabuľka 1 Časový plán

Príprava projektu	4 mesiace (september - december 2016)
Tvorba dotazníka	1 mesiac (január 2017)
Zber dát	1 mesiac (február 2017)
Vyhodnotenie dát	1 mesiac (marec 2017)
SPOLU	7 mesiacov

Tabuľka 2 Finančný rozpočet

Tlač materiálov	5,-€
Cestovné náklady	10,-€
Tlač a viazanie diplomovej práce	40,-€
Literatúra	20,-€
SPOLU	75,-€

4 VÝSLEDKY

V tejto časti predstavíme analýzu získaných dát z rozhovorov. Roztriedili sme ich do štyroch zvolených rovín, uvádzané pri čiastkových cieľoch, s úmyslom získať prehľadný systém výpovedí žiakov ku skúmanému aspektu. Roviny nie sú striktne oddelené, keďže odpovede respondentov boli často krát komplexného rázu a tým pádom zasahovali svojim obsahom aj do ďalšej roviny. Nie vždy sa nám podarilo jednoznačne priradiť danú výpoveď do tej ktorej roviny, no napriek tomu sme sa pre jednu z nich rozhodli, a to na základe odhadu jej sklonu či dispozície. Jednotlivým rovinám sme určili niekoľko oblastí podľa smerovania konkrétnych dát.

Prioritne sme venovali pozornosť odpovediam žiakov, pretože im je program primárne určený, avšak nepopierame možnosť prínosu programu aj pre učiteľov. Za hodnotné považujeme aj výpovede triednych učiteľov, ktorí boli účastní programu – aktívne, no niekedy pasívne, len ako pozorovatelia. To zn., že obohatia náš výskum doplnkom kvázi nezainteresovanej strany na programe, s výhodou poznania situácie vlastných žiakov.

Všetky výpovede dokopy budú pre nás kľúčom pri posudzovaní sily významu a efektivity jednotlivých zážitkov z programu a jeho dosahov na stanovené roviny.

I. ROVINA „JA“

Do tejto roviny vkladáme odpovede žiakov a učiteľov, ktoré svojim obsahom hovoria o vplyve programu na jednotlivca, na jeho rast v osobnej zrelosti a o nadobudnutí si niektorých sociálnych zručností či hodnôt.

➤ *Nadobudnutie schopností*

Žiaci sa vyjadrili, že počas školenia sa museli namáhať pri objavovaní zmyslu konkrétnych aktivít a odhaliť tak rôzne alternatívne riešenia a prístupov k predloženému problému. Boli tak nútení zapojiť samostatné uvažovanie a tvorivosť. Spomenuli to pri otázke z rozhovoru o reflexii – teda v spätnom hodnotení hier bezprostredne po ich prevedení.

- „Pri reflexiách sa školitelia snažili nás akoby k tomu navádzať, a my sme na to potom prišli už sami.“ (K., žiačka, Sekunda)
- „Reflexia mala význam, lebo sme rozoberali, čo by sme mohli zmeniť, napr. čo je dobré ako to ponechať, poprípade vylepšiť, a tak.“ (V., žiak, Príma)

Zaujímalo nás, či im niečo v programe pomáhalo resp. prekážalo vyjadriť svoj názor, povedať, čo si myslia, keď sa diskutovalo napr. o alternatívnom riešení alebo sa rozoberal nejaký „impulz“ ponúknutý školiteľmi. Konštatujeme, že zvolení respondenti – žiaci viac-menej nemali problém vyjadriť sa, keď bolo treba. Skôr poukázali na svojich spolužiakov, ktorí nevyjadrili svoj názor z dôvodu nedostatočnej dôvery voči ostatným v triede. Jeden vyslovil, že mu pri vyjadrovaní názoru bol oporou jeho kamarát z triedy. Učitelia dopĺňajú, že pomocou bolo nerušivé prostredie, bez školského stresu a kvalitný čas a priestor na seba prezentovanie.

- „Jediná vec čo im bráni je ,že sa hanbia to povedať alebo dostatočne nedôverujú tým ostatným ,že napr. sa boja ,žeby to mohlo vyvolať konflikt.“ (P., žiačka, Kvarta)
- „Niektorí sa odvážali povedať, čo by ináč nepovedali. Plus k tomu boli vytvorené podmienky, ... tak sadnite si v triede a začnite o sebe rozprávať „som taký a taký“...“ (H., pedagóg, Kvarta)

Prekvapením pre jednu triednu učiteľku boli niektorí tichší žiaci, ktorí sa počas kurzu viac prejavili a vyjadrili. Neprekvapili ju však vodcovské osobnosti, tie sa prezentovali rovnako. K tejto otázke sa ešte dostaneme pri rozbere tretej roviny, ktorá zahŕňa oblasť komunikácie v triede.

Program ďalej zahŕňa aj aktivity, pri ktorých žiaci musia nabráť odvahu na ich zdolanie a tiež ich to pozbýva prekonať sa v oblasti, do ktorej by sa za normálnych okolností netrúfali pustiť.

- „Pri baseballe som sa musela prekonať, lebo mi to nešlo. Ale nakoniec sa mi podarilo odbiť loptičku.“ (T., žiačka, 5.roč.)
- „Hneď prvou aktivitou boli celkom zaujatí, lebo k nám cestou do MHD - autobusu začali pristupovať štyria školitelia programu ako svetoví lídri a potom mali spraviť nejakú aktivitu – ako prejsť svoju odvahu,...“ (M., pedagóg, Sekunda)
- „Čo v nich vlastne je malo šancu ukázať sa tam, čo sa v škole akoby len čiastočne prejavuje na jednotlivých predmetoch.“ (H., pedagóg, Kvarta)

V inej časti si nadobúdali vedomie nových pohľadov na seba, na spolužiakov, ale i na zmysel robených vecí.

- „Majú svoje role, ktoré však nie sú nemenné, a tak si uvedomili, že oni ako osobnosti sú dôležití.“ (M., pedagóg, Sekunda)
- „Určite rozmýšľali aj o tom, že aj to stíšenie k tomu patrí, že nemôžem len stále byť taký aktívny, že proste potrebujem sa aj stíšiť.“ (J., pedagóg, 5. roč.)

- „Pri aktivite „masky“ hovorili o svojich silných a slabých stránkach každý sám za seba, vzájomne sa počúvali. K tomu asi pomohlo to ticho a prostredie, kde si aj uvedomili originalitu každého.“ (M., pedagóg, Sekunda)
- „Som si uvedomila, že aj ostatní každý má tú svoju cenu.“ (P., žiačka, Kvarta)
- „Pri hre „sieť“ sme museli všetci spolupracovať, aby sme to prešli celá trieda.“ (S., žiačka, 5.roč.)

➤ **Osvojenie si hodnôt**

Pýtali sme sa na to, či sa nejakým spôsobom posilnila a obohatila hodnotová orientácia žiakov skrz program. Zaujímalo nás, či a aké hodnoty si nadobudli, a tiež ako konkrétne poznačili ich charakter získané skúsenosti z aktivít. Najčastejšie zaznievala hodnota rešpektu, dôvery, súdržnosti a spolupráce. Objavila sa aj vďačnosť, najmä pri spoločnom hodnotení dňa, kde sa mohol každý vyjadriť.

- „Naučili sme sa spolupracovať, navzájom si viac dôverovať. ... Teraz beriem každého spolužiaka normálne, rešpektujem ho, nesnažím sa ho ponížiť, dávam si na to pozor, jednoducho všetci sme zajedno.“ (T., žiak, Sekunda)
- „Myslím si, že hlavne dôvera sa posunula ale aj rešpekt a súdržnosť. Keď niekto niečo pokazí tak ideme s tým všetci nie s tým, že to je otrava alebo vďaka nemu teraz takéto niečo, ale skôr sa snažíme ho vyzdvihnúť.“ (P., žiačka, Kvarta)
- „Museli sme preliezať cez tú sieť bez dotyku, aj keď nás museli držať – to bola otázka dôvery.“ (K., žiačka, Sekunda)
- „Naučila som sa viac dôverovať svojej triede, a s ňou spolupracovať, a celkovo viac rešpektovať svojich spolužiakov.“ (K., žiačka, Sekunda)
- „Súdržnosť, schopnosť počúvať a rešpektovať.“ (M., žiak, Kvarta)
- „Myslím, že najviac sa vylepšila tá dôvera“ (V., žiak, Príma)
- „Sa mi páčilo, že napriek tomu, že to bolo na Mamateyovej v saleziánskom stredisku, že tam nebolo také vnucovanie náboženstva, ale že tie kresťanské hodnoty tam boli za všetkým. Na tých OD sa o tom nerozprávalo, ale sa to realizovalo. Myslím si, že takouto formou sú kresťanské hodnoty pre nich také priateľnejšie.“ (H., pedagóg, Kvarta)
- „Už keď sme mali tie chvíle stíšenia, vedeli sme tak poďakovať za ten kolektív“ (T., žiak, Sekunda)

➤ **Sebapoznanie a sebahodnotenie**

Program OD sleduje oblasť hľadania vlastnej identity, spoznávanie seba samého prostredníctvom zážitku, silných spoločných momentov a nepredpokladaných situácií pri hrách. Aktivita sú stavané tak, aby sa jednotlivci mohli na seba pozrieť z rôznych strán. Niektorí žiaci si potvrdili svoje schopnosti, samých seba, a iní ostali prekvapení sami sebou, čoho sú schopní.

- V otázke, čo nového spoznal žiak na sebe, jeden odpovedal takto: *„Hlavné všímavosť si druhých, že nie je to len o mne, lebo sám by som nespravil niektoré aktivity, musel som sa naučiť počúvať aj druhých, dohodnúť sa a takto spolupracovať.“* (T., žiak, Sekunda)
- *„Všimol som si, že predtým som tak viac „prechádzal“, že mám všade inú tvár, všade sa ináč správam, tak odvtedy sa snažím mať iba tú jednu tvár.“* (M., žiak, Kvarta)
- *„Pri hre „mravce“ – nevedel som, že aj mňa by mohol niekto počúvať, a žeby som mohol mať aj ten postoj autority.“* (M., žiak, Kvarta)
- *„Zistila som, že sa dokážem dobre hrať aj s chalanmi (smiech).“* (T., žiačka, 5.roč.)
- *„Vôbec som netušila, žeby ma spolužiaci mohli brať ako vodcu. Neprídem si ako vodcovský typ. Niekedy preberám iniciatívu, ale keby tam bola taká nejaká výraznejšia osoba tak to prenechám jej práveže, by som bola len rada.“* (P., žiačka, Kvarta)

Z týchto odpovedí žiakov možno vyčítať sféru sebapoznania a nového zistenia na sebe - čo niektorí doteraz netušili a ďalším sa len potvrdila ich vlastná mienka o tom, ako sa vidia pred ostatnými. Jeden z učiteľov k tomu len dodáva svoj pohľad:

- *„Mohli vidieť, v čom je kto dobrý, že si môžu potom pomôcť v budúcnosti, keď budú mať robiť nejaké projekty alebo nejako využiť tie schopnosti spolu.“* (H., pedagóg, Kvarta)

➤ **Osobnostný rast**

Okrem toho, že obsah programu ich nabádal k lepšiemu sebapoznaniu a odhaľovaniu vlastných kvalít, bol to istým spôsobom aj priestor pre rast osobnosti, budovanie charakteru, či nadobúdanie vedomostí, užitočných pre skvalitňovanie ich prístupu k druhým.

- *„Priučilo ich to prispôbiť sa – nie že musím/nemusím, ale môžem pomôcť v tej skupine, ktorej sa obetujem a potom sa mi to aj nejako vráti. ... Ďalej im to určite*

pomohlo v takej bláznivosti a tvorivosti, lebo väčšinou tu v škole sú veci, ktoré sa iba musia a majú robiť, máločo také na voľné chvíle. A dôležité bolo aj hodnotenie každej aktivity, že to nebolo len o tom, že jednoducho niečo sa spraví, je zábava, ale že z každej aktivity vychádzali nejaké závery.“ (M., pedagóg, Sekunda)

- *„Vybavujem si jedného žiaka, ktorý býval tak na okraji, bokom, lebo je svojský, možno trochu iný. Myslím si, že práve on to veľmi dobre zobral.“* (H., pedagóg, Kvarta)
- *Jeden žiak na priamu otázku, ktorú z hodnôt viac nadobudol on alebo jeho trieda, odpovedal: „Súdržnosť, schopnosť počúvať a rešpektovať sa.“* (M., žiak, Kvarta)
- *„Aktivita s „maskami“ mala veľkú hodnotu, pretože mnohí až zariskovali, keď hovorili o sebe veci, ktoré mňa veľmi prekvapili a určite aj spolužiakov a tým, že sa tak otvorili, mohli vstupovať do hlbších vzťahov v triede, nielen takých na povrchu.“* (M., pedagóg, Sekunda)

II. ROVINA „JA - TY“

V tejto rovine sme skúmali to, či program ponúkol skvalitnenie vzťahov v triede, a to otvorením sa pre vzájomnú komunikáciu, rešpektovaním druhého a jeho spôsobu prežívania.

➤ **Reflexie**

Pýtali sme sa či má význam hodnotiť aktivity a rozoberať si ich priebeh, teda robiť tzv. „reflexie“, čo je jednou z najvyužívanějších metódik kurzu predstavujúca cielenú spätnú väzbu. Zaujímalo nás, aký význam pripisujú zhodnoteniu prežitých momentov či hodnoteniu na záver dňa.

- *„Mohli sme sa potom tak stíšiť, zastaviť sa a popremýšľať, že to nie je len o nás ako jednotlivcoch, ale o spolupráci.“* (T., žiak, Sekunda)
- *„Zistili sme ako to brali ostatní“* (M., žiak, Kvarta)
- *„Bolo podľa mňa dôležité aby sme si uvedomovali silné momenty čo nás spájali“* (P., žiačka, Kvarta)
- *„Aby sme pochopili, že načo nám bolo hrať tie hry.“* (S., žiačka, 5.roč.)
- *„No s počúvaním je to o čosi horšie ako s vyjadrovaním, lebo keď už oni myslia na nejakú odpoveď, niečo čo chcú povedať, možno človek pred nimi to aj povie a oni to nestihnú vnímať, že teraz to ešte nie je vhodné, teraz treba počúvať to, čo druhý*

chce povedať. Tým, že to hodnotenie - reflexia je tak neorganizovane organizovaná – museli počúvať a sa prispôbiť.“ (M., pedagóg, Sekunda)

- *„Minimálne s dievčatami, keď som sa rozprávala, tak tie si to uvedomovali, že to bolo dobré, že sme si nakoniec vždy prešli to, čo sme za ten deň zažili.“ (J., pedagóg, 5. roč.)*

➤ **Rešpektovanie sa**

Táto podoblasť zisťovala ovplyvnenie vzájomného rešpektu, zvlášť pri momentoch, kedy mali priestor zaujať vlastný postoj, vyjadriť sa. Teda či sa dokázali práve v týchto situáciách lepšie rešpektovať ako v triede alebo či zaznamenali istý posun, zmenu v prijímaní sa bezpodmienečne.

- *„Jeden spolužiak, čo kolektív ho dáva tak preč, tu pri hrách sme si uvedomili, že má aj dobré nápady, ... aj sa zapájal a záležalo mu na tom.“ (P., žiačka, Kvarta)*
- *„Tam na OD nie sú návody ako tu v škole ako majú čo urobiť, ale jednoducho že sami museli prísť na niečo, takou bádateľskou činnosťou, že každý si musel uvedomiť, že každý má právo povedať svoj názor, teda taká tolerancia, nadobudnutie rešpektu navzájom, že ja idem do úzadia a vnímam ostatných.“ (M., pedagóg, Sekunda)*
- *„Pri hre „klávesnica“ sa museli medzi sebou najprv dohodnúť a potom to rešpektovať. ... Tam na OD sa videli aj v inom svetle, že aj oni sami boli prekvapení, že o koho ide a v čom je dobrý.“ (H., pedagóg, Kvarta)*

➤ **Vzťahy „ja – ty“**

Nepredpokladané rozdelenia do náhodne alebo aj cielene zvolených dvojíc boli podnetom pre pohľad na toho druhého v inom svetle. Rôzne delenia do skupín pri konkrétnych súťažiach poodhalili vlastné charaktery pred ostatnými, čím sa naštrobil zaužívaný, časom už možno aj skostnatený uhol pohľadu na niektorých spolužiakov.

- *„Taká hra dlhšia čo sme mali priviazané tie nohy chlapec dievča a mali sme preskúmať to stredisko. Boli sme nútení sa rozprávať aj takí ľudia, čo sa väčšinou nerozprávame no alebo tak: a bolo to celkom fajn lebo som bola s jedným spolužiakom, síce sa poznáme aj sa zdravíme, aj sa vieme porozprávať, ale nikdy sme nejako spolu nespolupracovali.“ (P., žiačka, Kvarta)*

➤ ***Vzťahy chlapci - dievčatá***

Koedukácia v škole je bežná súčasť fungovania, no nie vždy predstavuje aj bezproblémové vychádzanie, ústretovosť, porozumenie a prijímanie sa. Program OD pomocou svojich metódik nabúra klasické postoje chlapcov ku dievčatám a naopak. Viacerí, zvlášť vyššie ročníky sa k tejto oblasti vyjadrujú pozitívne:

- „*Predtým boli dievčatá, ktoré sa veľmi nebavili s chlapcami, ale teraz je to už zajedno, všetci sa spolu rozprávame bez rozdielu.*“ (K., žiačka, Sekunda)
- „*Začali sa rozprávať navzájom aj s tými, s ktorými sme sa predtým veľmi nerozprávali, teraz je to už lepšie, snažíme sa ich už začleňovať dokopy.*“ (T., žiak, Sekunda)
- „*Odvtedy sa viac bavíme v triede, aj chlapci aj dievčatá, vieme sa viac zabávať v triede.*“ (M., žiak, Kvarta)
- „*Chlapci a dievčatá sa dali viac dokopy, čo som mala pocit, že na tom programe to fungovalo veľmi pekne, že spoločne rozmýšľali, zapájali sa a vymýšľali stratégie, pomáhali si.*“ (H., pedagóg, Kvarta)
- „*S takými viac výraznými chlapcami v našej triede sa to dosť zmenilo. ... aj sa viac bláznime chlapci proti dievčatám ... Boli sme stále takí tichí voči sebe, ... Po tomto programe sme si aj v jedálni spolu sadli a sa rozprávali. Bolo to cítiť, že sme nadšení z toho, že máme jeden druhého.*“ (P., žiačka, Kvarta)

Mladšie ročníky vyjadrili len miernu, resp. skoro žiadnu zmenu v chlapčensko-dievčenských vzťahoch:

- „*Nič sa nezmenilo – dievčatá sú samostatný kolektív*“ (V., žiak, Príma)
- „*Chalani sa trochu zmenili, vedeli viac počúvať.*“ (T., žiačka, 5.roč.)
- „*Chalani sa viacej upokojili a rozmýšľali ako s nami spolupracovať*“ (S., žiačka, 5.roč.)

➤ ***Vzájomné ocenenie sa, uznanie***

Zaznelo to z úst jednej žiačky, že sa dokázali oceniť, keď sa ten druhý vedel zasmiať na sebe. Ďalej dievčatá ocenili chalanov z hľadiska, že už nie sú takí spomalení v preberaní iniciatívy a zodpovednosti za triedu. Taktiež ich ocenili za to, že dokázali byť sami sebou, nepotrebovali sa predvádzať ako v škole.

Iní zas ocenili druhých takto:

- „Schopnosť kooperovať so mnou aj celkovo, lebo sú také typy, ktoré sú vodcami vo svojej povahe, ale na kurze vedeli nechať vyjadriť názor ostatných, dokázali celkovo akoby splynúť s triedou.“ (K., žiačka, Sekunda)
- „Pri niektorých spolužiakoch, o ktorých sme si trebárs mysleli, že sú „najsľabší“, tak stalo sa, že pri niektorej aktivite práve vďaka jeho názoru sme dokázali vyriešiť nejakú úlohu.“ (T., žiak, Sekunda)
- „Ocenil som to, že sa zapojili všetci, aj tí, o ktorých som si myslel, že ich to nemuselo baviť.“ (M., žiak, Kvarta)
- „O niektorých som počul a som si myslel, že sú horší, a takto som zistil pravdu, že sú iní, lepší, že sa dokážu lepšie dorozumievať, smiať sa.“ (V., žiak, Príma)
- „Niektorí chalani sú už iní.“ (T., žiačka, 5.roč.)
- „Všetci boli radi, keď niečím niekto prispel, aj keď to nebolo vyslovené, že tam bola taká spolupatričnosť - nebojkotovali nápady druhých. Vďačnosť nikto nevyjadril slovami, že ďakujem, ale už to že to prijali tým postojom, že sa podriadili a nesabotovali to. Lebo keď sa to vyjadrí slovami, to môže byť aj taká formalita, niečo povrchné, takže možno ten postoj je niečo ešte hlbšie.“ (H., pedagóg, Kvarta)
- Ďalšia z učiteliek poznamenala, že pri niektorých aktivitách, keď sa jedna skupinka tak bezhlavo pustila do riešenia, veľmi rýchlo zistila, že neuspeje. Ostávalo jej len uznať, že tá druhá skupina mala lepšie riešenie, len ju nepočúvali.
- „Niekedy som ich vnímala v dosť takých veciach sebeckých, atď. Vďaka týmto OD som pochopila, že oni takí nie sú. Možno sa takí tvárili byť, ale v skutočnosti takí nie sú. Pomohlo mi ich to lepšie spoznať a myslím si, že to je dôležité aby sme sa lepšie poznali.“ (P., žiačka, Kvarta)
- „Ako sme opisovali „masky“ mohli sme si uvedomiť, ako niektorí ľudia seba samých vidia.... aj ďalší spolužiaci podobne zistili niečo nové o tom druhom, resp. si uvedomili, aký úzky pohľad sme mali na niekoho.“ (K., žiačka, Sekunda)
- „Ako sme dávali lístočky do obálok a sme zistili, čo si o nás druhí myslia.“ (K., žiačka, Sekunda)

➤ **Komunikácia medzi jednotlivcami**

Ako sme spomínali vyššie, OD využíva pre rozdeľovanie na skupiny systém náhody a niekedy zas premyslený zámer. Na základe toho sú nútení hľadať komunikačné kanály medzi sebou, aby spoločne zdolali problém. Tím, čo sa to podarilo, si odnášajú do

svojej triedy zistenie, že je možné nájsť spoločnú reč aj so spolužiakmi, s ktorými doteraz nezvykli komunikovať, resp. mali nejaké zábrany.

- „Výbušné typy, ktoré keď vidia, že to nejde tak vybuchnú, že všetci sú zlí a oni majú na všetko patent... ale myslím, že práve tým, že niekde bol niekto omylný a niekde mal zas pravdu, im pomohlo porozumieť si.“ (M., pedagóg, Sekunda)
- Odpoveď učiteľa na otázku, či lepšie komunikujú medzi sebou: „aj áno, aj nie. Lebo vedia reagovať veľmi spontánne najmä v tej triede, keď ich niečo vytočí, než keď boli na tom programe. Ale celkovo ich komunikácia, nevybavujem si, žeby boli medzi nimi extra problémy,“ (H., pedagóg, Kvarta)
- „Spoločné zážitky na spoločenstvo dobre vplývali, a má to svoj výsledok - teraz im je jedno s kým sa bavia, s kým sedia, už nie sú uzavreté skupiny, a to tým že na kurze museli robiť aj v iných skupinách ako boli zvyknutí.“ (M., pedagóg, Sekunda)

Ak by sme to mali zhrnúť, tak sa nám zdá, že program ponúka žiakom špecifický priestor pre posilnenie vzťahov v triede. Ako uvádzali niektorí, vďaka programu sa viac otvorili jedny druhým, sčasti sa odbúrali zaužívané paradigmy tzv. „škatuľkovanie“ spolužiakov a takisto sa viacerým podarilo objaviť na svojich spolužiakoch doteraz neznáme črty, čím ich zväčša pozitívne prekvapili.

III. ROVINA „MY“

V tejto rovine spoločenstva, resp. roviny triedneho kolektívu, sme zaostrieli na jeho hodnoty a na to, či ich program OD poodhalil, predovšetkým cez celo-triedne hry a aktivity. Zaujímala nás miera kooperácie, súdržnosti, ohľaduplnosti, schopnosti počúvať a i. Na tieto skutočnosti sa orientuje značná časť programu, keďže hlavnou prioritou témy: *Moja trieda, moja partia!*, je súdržnosť a scelenie partie. Vo viacerých odpovediach zaznieva istá jednotnosť názoru, že práve pomocou tohto programu sa trieda viac zomkla v súdržný kolektív, viac si rozumejú, lepšie sa poznajú, cítia sa medzi sebou viac prijatí, a ako už jedna žiačka vyššie spomenula - tešia sa z toho, že majú jeden druhého.

➤ **Spoznanie sa**

Prostredníctvom netradičných foriem spoznávacích aktivít došlo u viacerých k obohateniu vlastného pohľadu o nové zistenia. Okrem iného si uvedomili, že nie človek takým, aký sa na prvý pohľad zdá (trebárs na základe správania v triede), ale že pri hrách sa otvorili nové dimenzie ich prežívania a správania sa.

- „*Ked' sme sa predstavovali pri hre s papierovými taškami na chrbte. Aj vďaka tomu sme sa tak viac spoznali. ... aj keď som s nejakým spolužiakom už deväť rokov tak o ňom neviem nič pomaly takže to bolo také poučné.*“ (P., žiačka, Kvarta)
- „*niektorých som spoznal viac*“ (T., žiak, Sekunda)
- „*pri aktivite „masky“ som zistil ako to prežívajú, že niektorí nevedia akí sú. ... Bolo zaujímavé vidieť niektorých chalanov, ktorí sú viac samostatní, ako sa tiež zapojili pri niektorých aktivitách a spolu sme sa bavili (napr. pri aktivite siet').*“ (M., žiak, Kvarta)
- „*sa pozerám inak, pozerám sa na to, že každý je iný, každý má svoje problémy, každý myslí inak. A pomohlo tomu to vzájomné spoznanie.*“ (M., žiak, Kvarta)
- „*Pomohol nám kurz, lebo sme nová trieda na 8-ročnom gymnáziu. ... ukázala sa aj tá osobnosť – že niektorí sú skôr vynaliezaví, iní zas skôr velia.*“ (V., žiak, Príma)
- „*Viac sme sa spoznali, čo má kto rád, vtedy keď sme si písali na papieri na chrbtoch, tak sme sa dozvedeli nové veci na spolužiakov.*“ (T., žiačka, 5.roč.)
- „*Pri aktivite budíky, nám dávali otázky na rôzne témy a vo dvojiciach sme si ich mali porozprávať. Tak vtedy som zistila niečo nové.*“ (S., žiačka, 5.roč.)
- „*Chalani – že nie sú len hyperaktívni, takí ako keď sme v škole. Ale že sa vedia kľudne hrať s nami.*“ (T., žiačka, 5.roč.)
- „*Som si uvedomila, že tí ľudia už nie sú ako pred tým, ... a že ich nemôžem stále vnímať takých, akí boli pred tým, že sa zmenili aj keď možno nie veľmi. ... lepšie sme sa spoznali a, že sme zmenili pohľad na niektorých spolužiakov, teda to akí sú, ... a viac teraz držíme spolu.*“ (P., žiačka, Kvarta)

Z úst nielen žiakov, ale aj niektorých sprevádzajúcich učiteľov počuť, že vzájomné spoznanie narástlo, a že z nových zistení na svojich spolužiakov, s ktorými už sú aj dlhšie roky v jednej triede, zostali zaskočení.

- „*Viac sa spoznali, aj oni sami boli prekvapení, že kto je ten môj spolužiak ... celkovo majú k sebe bližšie teraz. Takže možno povedať, že sa trochu otvorila komunikácia medzi nimi. ... Keď rozprávali o tých „maskách“, tiež si myslím, že sa tak poodhalili, aj keď to nebola taká kolektívna činnosť, ale že sa o sebe dozvedeli viac, myslím si, že to bolo užitočné pre nich.*“ (H., pedagóg, Kvarta)

➤ **Spolupráca**

Čo sa týka oblasti kooperácie, tak nám takmer v každej odpovedi vynikla istá analógia, a to v zmysle, že ako trieda porástli v spolupráci alebo našli rôzne úskalía,

ktorým sa snažili čeliť v ďalších disciplínach. Otázky školiteľa po aktivite pri tzv. reflexii najčastejšie miera k téme spolupráce, ako ju vnímali, prežívali, a pod. Pýta sa na to, čo im bránilo, čo im naopak pomohlo k tímovej práci, k čomu dospeli a i. Aj na základe týchto skúseností sa odpovede klonili k tvrdeniu, že ich to viac scelilo, zomklo, naučilo hľadať optimálne riešenia a vypočuť aj toho vedľa seba.

- „*Ked' sme rozoberali hru s plachtou alebo podobné kooperatívne hry – išlo vtedy o to, aby sme si to vysvetlili, načo to bolo dobré, že sme sa naučili pri tom spolupracovať.*“ (K., žiačka, Sekunda)
- „*To bolo viditeľné pri aktivite, kde sme sa najskôr prekrikovali a potom sme sa museli spolu dohodnúť. Niekedy to trvalo aj na 5x, kým sme sa zastavili, počúvali jeden druhého, že ako to spravíme, a tak sme sa zorganizovali.*“ (T., žiak, Sekunda)
- „*Viac sa bavíme, viac si veríme, spolupracujeme a zastaneme sa toho druhého.*“ (M., žiak, Kvarta)
- „*Pri hre so zviazanými nohami sme sa museli dohodnúť na spolupráci, ako budeme chodiť, aby sme nepadli. ... Viac sme sa spoznali a zistili aj to, že dokážeme spolupracovať. To nám chýbalo, lebo sme sa stále len hádali.*“ (T., žiačka, 5.roč.)

K tomu, či sa rozvinula spolupráca medzi žiakmi dokladajú učiteľky svoje postrehy. Zaujímavým pohľadom je fakt, že najlepšie ako uznať hodnotu spolupráce, je dospieť k nej samostatne. A to si myslia aj učiteľky tvrdením, že na to, aby žiaci zdolali problém, musia si sami uvedomiť dôležitosť spolupráce, i keby im to malo trvať dlhšie, ako keď im to bude nariadené zhora.

- „*Najlepšia aktivita na spoluprácu myslím, že bola tá, kde sme dvíhali plachtu, na ktorej bol pohár s vodou – oni to zdvihli na 1x bez rozliatia a potom už len tie kamienky tam hádzali, preto to bolo aj také svedectvo, že prišli na to ako spolupracovať. Myslím si, že celé to bolo zamerané na tie deti.*“ (M., pedagóg, Sekunda)
- „*Mňa úplne fascinovalo, ako vedeli spolupracovať: ako cez tú „sieť“ sa prepchávali, alebo s tým „chrobákom“, ako vymýšľali, taktiku, ako sa vedeli tak zapáliť pre tie činnosti.*“ (H., pedagóg, Kvarta)
- Čo si odnášajú: „*Spolupráca mi tam rezonuje. Aj keď nie vždy so všetkým súhlasili, že si aj pofrflal niekto, no napriek tomu sa to dá. A tiež priateľstvo.*“ (H., pedagóg, Kvarta)
- „*Trieda musela pracovať ako celok. ... Najprv veľa času strácali pri všetkých aktivitách tým, že každý si presadzoval svoje, a tým pádom to potom ďalej nešlo.*“

A myslím si, že potom to čoraz viac začali chápať, že musia spolupracovať a počúvať sa, ak sa chcú dohodnúť.“ (J., pedagóg, 5. roč.)

- *„V tom, že musia sa naučiť fungovať aj s partiou, kde je nielen môj kamarát a s ním trávim čas... Ale dať tomu druhému šancu a proste vidieť, že každý z nás je nejako dôležitý pri nejakom procese. Aj keď ho nemám rád, lebo proste to a to mi urobil, ale zistím, že keď mi nepomôže pri nejakej úlohe, tak tú úlohu proste nespravíme.“ (J., pedagóg, 5. roč.)*

➤ **Komunikácia v triede**

Jednou z priam nevyhnutných podmienok pôsobenia dobrého ovzdušia v triede je tolerantná, úctivá komunikácia. A práve hry, v ktorých sa žiaci ocitajú v zábavných, ale predovšetkým náročných momentoch (často krát aj hraničiacich s konfliktom), vyzývajú žiakov k zdolávaniu prekážok uplatnením životných skúseností, počas vopred stanoveného času. Tu sa ukazujú mnohé fakty o ich vzájomnej komunikácii. Pre ich lepšiu identifikáciu mali opäť možnosť spätne zanalyzovať formy riešenia a prístupy.

- *„Zdá sa mi, že vznikli nejaké nové priateľstvá v triede, aj trebárs v súvislosti s aktivitou „hodiny“, kde sme sa navzájom rozprávali. Ak môžem povedať za seba, tak ja som sa rozprávala s niektorými ľuďmi, s ktorými by som sa normálne možno veľmi nerozprávala a páčilo sa mi to.“ (K., žiačka, Sekunda)*
- *Kamarátiť sa s viacerými: „Nie je to také, že niektorí by sme boli narovnať, niektorí sú takpovediac populárnejší, ale po kurze to v triede začalo byť voľnejšie, teda že už sa to viac pomiešalo, vyrovnalo. ... Niekdajšie triedne skupinky sa už začali viac prepájať, začal sa každý s každým rozprávať, a teda nám to pomohlo ako triede - ako kolektívu.“ (K., žiačka, Sekunda)*
- *„Vieme si toho viac povedať, viac si dôverujeme, vieme si hocičo kľudne ,otvorene povedať.“ (T., žiak, Sekunda)*
- *„Vieme sa lepšie porozprávať, aj s tými, s ktorými sme sa predtým veľmi nebavili.“ (M., žiak, Kvarta)*
- *„Vtedy boli skupinky podľa predchádzajúcej školy, a teraz sa to už viac pomiešalo.“ (V., žiak, Príma)*
- *„Väčšinou keď sme v triede tak nikto nikoho nepočúva, rozprávame sa jeden cez druhého. Ale tam sme sa viac počúvali, bolo to lepšie. ... S chalanmi sa nezmenila komunikácia, ale medzi nami babami trochu hej“ (S., žiačka, 5.roč.)*

- „*Tí, ktorí boli predtým viac odstrkovaní, sú teraz naopak viac začlenení do kolektívu.*“ (T., žiak, Sekunda)

K tomuto celku pridáva dobrý postreh jedna z učiteliek, hovoriac aký význam malo pre nich odhaliť aj čosi zo svojho vlastného vnútra pred ostatnými, že sa tak cítili obohatení, a zároveň sami sa posmelili podeliť sa, čím priložili do triedneho kapitálu.

- „*Je dôležité, aby mali kamarátov v triede, ktorých sa môžu oprieť. Ukázali sa pri tých „maskách“, keď zariskovali a povedali niečo viac o sebe, dali niečo do spoločného a zas naopak aj sa to vrátilo do toho spoločného.*“ (M., pedagóg, Sekunda)

Inde zas uviedla jedna žiačka, že práve pri aktivite „masky“ mali možnosť viac sa predstaviť triede aj z iného uhla, ale že k tomu potrebovali isté povzbudenie, možno príklad, aby sa na to odhodlali: „*keď sme prezentovali tie masky potrebovali aby niekto zo spolužiakov začal a potom sa už postupne chytili. A tým, že nemal kto začať tak som zasa zobrala iniciatívu a začala ja.*“ (P., žiačka, Quarta)

Vidíme tu teda, že oblasť budovania vzťahov, otvorenej komunikácie a spolupráce, má v programe značný podiel. Preto žiaci na základe toho vypovedajú skrz svoje dojmy, pocity a silné zážitky – posilnenie spoločenstva triedy ako takej. Zhodujú sa v tom, že program OD im pomohol vzájomne sa viac spoznať, otvoriť sa jeden druhému a vložiť sa do spolupráce.

IV. ROVINA „idey programu“

Do tejto roviny chceme zhrnúť pohľady žiakov a učiteľov na program ako taký, na jeho význam vo všeobecnosti, podčiarknuť najtrebnejšie obsahové a ideové prvky, ako aj zhodnotiť preventívne pôsobenie programu na jednotlivca i triedu. Pomohli sme si aj priamymi otázkami na efektivitu a význam programu, položenými respondentom. Opäť vyberáme najpriľahlejšie odpovede.

- „*Chcela by som dodať, že je to veľmi prospešné a hlavne sa mi na tomto programe páčilo, že to nebolo formou prednášok. Alebo, že teraz sa ideme zahrať hru, kde si uvedomíte akí ste pre seba dôležití. Prechádzalo to tak prirodzene ani sme si neuvedomovali, čo vlastne robíme. Boli sme vlastne nútení spolupracovať a až na konci si uvedomili čo sme vlastne robili. Nikto nás do toho netlačil, že teraz musíš robiť hento a musíš to robiť preto, aby si zapadol do kolektívu.*“ (P., žiačka, Kvarta)

Na porovnanie tohto výroku prikladáme aj nezávislé zhodnotenie učiteľky z inej školy, ako je žiacka v predošlom tvrdení.

- „Na budovanie triedneho kolektívu je to úplne „mega“, lebo tam sa to ukáže pri spoločných aktivitách a hra je kľúčová na odhalenie charakteru človeka, jeho postojov. Tá hra je tam veľmi super. Veľmi dôležité je, že nemajú len tak nejakú prednášku ako majú spolupracovať, robiť si poznámky, ale že na základe aktivít k tomu sami logicky dôjdu. A to je dôležité aj do budúcnosti.“ (M., pedagóg, Sekunda)

➤ **Prostredie a atmosféra**

Hlavnými piliermi pútavého prevedenia programu sú prostredie a atmosféra, o ktoré sa z veľkej časti opierajú školitelia programu. Preto sa využívajú rôzne priestory strediska, symboly a sedenia v kruhu, čo má byť alternatívou k školskému prostrediu lavíc a katedry. Okrem toho k naplneniu obsahov témy prispievajú aj ďalšie zložky ako hudba, video, svetlo/tma, ticho, aktivity v prírode, a pod. Atmosféru navodzujú školitelia tematickými vstupmi, zvlášť v úvode programu, kde využívajú náležité kostýmy, sprievodné príbehy a časté zvraty a momenty prekvapenia.

K týmto aspektom a ich prínosu zazneli rôzne odpovede typu:

- „Na tom kurze som sa až tak nebála povedať svoj názor na vec.“ (K., žiacka, Sekunda)
- „Asi najviac pomohlo to ticho, možno aj jednotlivé výpovede spolužiakov mohli povzbudiť ostatných k tomu, aby sa tiež vyjadrili.“ (M., žiak, Kvarta)
- „Skôr u vás v stredisku sme sa lepšie počúvali, lebo tá triednická hodina je trochu nudnejšia, vtedy sa nehráme žiadne hry, iba sa rozprávame.“ (V., žiak, Príma)
- „Prostredie jednoznačne formuje, teda prispieva k výchove. A tam na OD musím povedať, že takým bolo. Už len napr. to miesto stíšenia ...“ (M., pedagóg, Sekunda)
- „Dobre sa tam cítili, že neboli v nejakom strese, že sa viacej otvorili. Aj bol čas vytvoriť takú atmosféru, čo je vlastne v škole prerušované tým vyučovaním, čiže to je úplne iná atmosféra ako tam, keď sú oslobodení od týchto starostí a môžu sa venovať sebe navzájom a tým aktivitám.“ (H., pedagóg, Kvarta)
- „Také iné veci, že zažijeme sa v inom svetle okrem toho školského. A podľa mňa by to tak malo byť aj v škole, že to nie je len to, že odovzdať informácie, ale že to by mala byť aj takáto človečina tam.“ (J., pedagóg, 5. roč.)

Jedna z nevyhnutných podmienok programu, aby bol čo najúčinnjší - je robiť ho mimo školského prostredia. Tu sa ukazuje, aký význam má zažiť niečo silné mimo školského prostredia, s cieľným úsilím školiťov a ich pôsobenia na osobu žiaka cez zážitok.

➤ **Program a aktivity**

Tu sme skúmali, či program a jeho aktivity boli vyvážené, adekvátne triede a potrebám jednotlivých žiakov. Zaujímalo nás či zodpovedali veku, schopnostiam, pochopeniu, teda mentálnemu i fyzickému stavu žiakov. Zároveň sme chceli zistiť, ktoré z aktivít najviac zarezovali v pamäti respondentov a spomínajú na ne aj s odstupom času.

- *„Bol to dobre stavaný program - úsmevný, aj plný aktivít na spoluprácu a zároveň bol aj veľmi hlboký. Ak majú tvoriť tím, musia niečo spoločné prežiť, niečo spoločne vytvoriť a z niečoho sa možno tešiť a na niečo prísť a práve preto je ten program super – že boli spolu.“* (M., pedagóg, Sekunda)
- *„Nebolo to monotónne, lebo každá aktivita bola inak stavaná“* (T., žiak, Sekunda)

Najlepšie hodnotené aktivity z radu žiakov boli tie, pre zvládnutie ktorých potrebovali všetci spolupracovať. Tiež kladne posudzovali aj zasadenie hry do kontextu nejakého príbehu, čo chápali ako istú motiváciu, prípadne sa vďaka tomu viacej zabavili. Medzi obľúbenú aktivitu radia „masky“, ktorá spadá k tvorivým, umeleckým, kedy si vo dvojiciach robia jeden druhému obrys tváre zo sadry, a ktorý neskôr využívajú pri seba prezentácii, svojho vnútra pred spolužiakmi. Mladší zas najviac uvítali rôzne pohybové a strategické hry, pri ktorých sa mohli dosýta vyblázniť a prejaviť svoje zdatnosti.

- *„Fakt sa mohli búrlivo vybehať, lebo tam nato bol priestor a proste mohli nejako uvoľniť tú energiu a plus tie aktivity boli často krát tak vedené, alebo robené, že to bolo formou hry, čo ich veľmi zaujalo; ten úvod ku hrám; ich to dosť nadchlo. ... Nie je to násilným spôsobom – viem, že boli prekvapení z tých scénok, že ráno došli a školiťelia ich už čakali v extra kostýmoch. Aj forma bola dobrá - nie že idem memorovať a tu sed', ale interaktívnym spôsobom.“* (J., pedagóg, 5. roč.)
- *„Mohli spoločne prežiť niečo, čo neprežijú ani v škole, ani na školskom výlete, lebo tam nikdy nebude takto urobený program.“* (H., pedagóg, Kvarta)

➤ **Preventívny aspekt**

Z hľadiska preventívneho pôsobenia programu na triedu sme sa explicitne pýtali učiteľov na to, v čom vidia prínos programu pre sociálnu prevenciu na škole. Boli sme zvedaví, či vidia nejaké ovocie programu na svojich žiakoch a v čom sa najviac prejavuje zmena.

- „*Asi najväčší postoj, ktorý zmenili bola ich otvorenosť. Veľmi pomohla, to zn., že nestaviam si múr vedľa seba – nejakých 2-3 kamarátov, ale že fungujeme všetci spolu.*“ (M., pedagóg, Sekunda)
- „*Preventívny prvok v nich môže fungovať ako taká spomienka na niečo príjemné, čo spolu prežili a môže pomôcť aj pre ich ďalšie fungovanie v škole, aby boli lepší kolektív.*“ (H., pedagóg, Kvarta)
- „*Hneď po skončení tam bola nejaká zmena – taká citel'ná.*“ (J., pedagóg, 5. roč.)
- Preventívny aspekt cez OD spočíva v tom, že deti zažijú niečo pozitívne, v prostredí, kde sa im škoolitelia venujú naplno. (J., pedagóg, 5. roč.)
- „*Podstatné je, že na tých OD prežili spolu niečo veľmi silné a pekné. Možno to chce aj čas, aby to viac dozrelo. Ja si myslím, že to splnilo účel, boli spolu, lepšie sa spoznali, komunikovali, pomáhali si, vymýšľali stratégie – a to sa mi páčilo.*“ (H., pedagóg, Kvarta)

➤ **Prínos OD pre učiteľov**

I keď učitelia boli viac-menej len pedagogickým sprievodom, predsa to v istej miere ovplyvnilo aj ich pohľady na svojich žiakov. Hodnotia to ako užitočnú skúsenosť aj pre nich samých.

- „*Spoznať ich v nejakých iných situáciách – možno potom vedieť, čo ten žiak v sebe skrýva aj takého kladného, aby som sa ja na neho nepozerala stále len ako na toho, že „ty si ten, čo nikdy nič neurobí dobré“, tak je dobré zažiť ich v iných situáciách a tento program to ponúka.*“ (J., pedagóg, 5. roč.)
- „*Asi to, že som si uvedomila, že deti sú v mnohom samostatné a často riešim za nich veci, ktoré si vedia vyriešiť aj bezo mňa, že by som im mala dať viac dôvery.*“ (M., pedagóg, Sekunda)
- „*Som videla tie deti také, aké sú, ako ich nemám šancu vidieť v škole. Tým, že tie aktivity boli také rôznorodé a vedeli sa prejaviť možno každý viac v inej aktivite, tak to bolo také širšie spektrum, ako sa bežne prejaví v školskom prostredí.*“ (H., pedagóg, Kvarta)

Sumárne nám z odpovedí vystáva poznatok toho, že idea programu, t.j. odovzdanie jeho náplne, obsahu, formy a posolstva z nich vyplývajúceho, sa podarila v podstate naplniť. Vcelku môžeme povedať, že program a jeho idea je hodnotená pozitívne, ako aj jeho prínos pre žiaka i triedu zároveň. Veľmi významnou črtou programu sa zdá byť jeho heterogénnosť, ďalej previazanosť aktivít s jednotnou myšlienkou a celková orientácia na osobnostný a sociálny rozvoj účastníkov, čo v tomto prípade dosvedčili viaceré odpovede.

5 DISKUSIA

V tejto kapitole chceme zhrnúť naše skúmanie efektivity programu pre jeho prijímateľov. Popíšeme to, k čomu sme výskumom dospeli, teda syntetickú interpretáciu zozbieraných výsledkov. K tomu nám poslúži stanovený cieľ spolu s čiastkovými, ktorý podrobíme zhodnoteniu cez získané dáta, či a nakoľko sa ho podarilo naplniť. Tak prejdeme plynulo k diskusii, do ktorej začleníme aj porovnania s inými podobnými výskumami v tejto problematike. Komparáciu výskumov vykonáme len na podklade českých odborných prác, ktoré analyzovali tento program a jeho metódy. Rozhodli sme sa tak preto, že na Slovensku ešte nejestvuje podobný program a ani špeciálna štúdia k jeho efektivite. I keď české výskumy nemajú identický predmet skúmania s tým našim, predsa odpovede môžu mať istú spojitosť, keďže programy ako na Slovensku tak v Českej republike sledujú podobné ciele, a to osobnostný a sociálny rozvoj jednotlivca a posilnenie vzájomných vzťahov v triede. Teda zhodujú sa v poslanstve, ktoré chcú obe verzie odovzdať – posilniť vedomie o spolupráci jednotlivcov pri budovaní triedneho kolektívu a spoznanie nových rozmerov vlastného potenciálu. Tak sa dopracujeme k istej zhode, resp. rozdielnosti skúmaného predmetu - v čom je program OD na Slovensku prínosný v súlade s českým a v čom je naopak špecifický alebo kde sú jeho rezervy.

Uvedomujeme si, že novosť a zatiaľ len ročná prítomnosť programu OD na poli školskej primárnej prevencie si vyžaduje dlhodobejšiu realizáciu pre relevantné skúmanie významu a jeho efektivity. No napriek tomu tvrdíme, že i tak bolo vhodné skúmať vplyv programu na žiaka a triedu, aby sme tak poukázali na jeho doterajší najväčší prínos. To je v podstate aj jedným z našich odporúčaní ďalej pre jeho realizátorov. Prostredníctvom tohto výskumu im ponúknuť pohľad respondentov na to, čo z programu považujú za najprínosnejšie. A to môže ďalej poslúžiť pri ich vlastnom hodnotení a zdokonaľovaní praxe programu.

Hlavným cieľom výskumnej práce bolo identifikovať efektivitu preventívneho programu na základe objavenia progresu v rovine osobnostného a sociálneho rozvoja žiakov. Pre nájdenie odpovede na skúmaný problém sme si pomohli čiastkovými cieľmi. Ich naplnenie sme hľadali v odpovediach respondentov v riadenom štruktúrovanom rozhovore osobitne s každým z nich. V tejto časti teraz ponúkžeme ich interpretáciu:

I. ROVINA „JA“ – tu sme zisťovali, či OD pomáhajú jednotlivcovi nadobudnúť si vedomie vlastnej hodnoty a prínosu do triedneho kolektívu. Zo získaných odpovedí sa nám ukázalo niekoľko oblastí, v ktorých zaznamenali istú pozitívnu zmenu:

- *Nadobudnutie schopností*

Program napomohol k objaveniu vlastných kvalít, ktoré sa najviac ukazovali pri cielených aktivitách. Pre mnohých otvoril nové možnosti ako sa pozerat' na seba. Prostredníctvom koordinovanej práce školiteľa mohli žiaci formulovať svoj názor a povedať ho pred ostatnými. A zdá sa, že ho aj ľahšie vyjadrovali vďaka vhodným podnetom školiteľa. Ďalej došlo k posilneniu vlastných rolí v triede, najmä pri hrách, kde mal možnosť každý sa zapojiť a pridať to svoje do spoločného.

- *Osvojenie si hodnôt*

Počas programu sa viacerým ukázala hodnota dôvery, rešpektu a súdržnosti ako dôležitá pre budovanie vzťahov. Odhalila to najmä tzv. reflexia, ktorá je robená po aktivitách ako forma cielenej spätnej väzby, práve pre uvedomenie si dôležitosti niektorých hodnôt, nevyhnutných pre budovanie charakteru osobnosti. Príhodným motivovaním zo strany školiteľa viac menej pochopili hodnotu vzájomného počúvania sa, hoci toho neboli vždy schopní. Treba poznamenať, že program nemá v úmysle propagovať hodnoty explicitným spôsobom, napr. formou prednášky. Práve interaktívna zážitková štruktúra programu značne prispieva k alternatívneho spôsobu, keď dáva priestor samotným žiakom asimilovať niektoré hodnoty.

- *Oblasť sebapoznania*

Intenzívna trojdňová forma programu má mnoho príležitostí pre spoznanie seba samých, zvlášť v nepredpokladaných situáciách, ktoré hry prinášajú. Je tu priestor vidieť sa v inom svetle, v iných momentoch ako počas vyučovania, čo zároveň výrazne prispieva k poodhaleniu vlastnej identity. A práve obdobie dospievania, v ktorom sa nachádzajú, prebúda túžbu lepšie poznať seba samého. Zo získaných dát usudzujeme, že program obsahuje prvky sebapoznania a sebareflexie, užitočné pri objavovaní identity dospievajúceho žiaka.

- *Osobnostný rast*

Vo výpovediach sme zaznamenali istý posun vo vlastných zručnostiach. Žiaci spomínali, že sa programom naučili viac tolerovať, prispôbiť sa a urobiť krok vpred aj v dôvere voči spolužiakom. Tvrdíme teda, že kurz viacerým načrtol nové spôsoby ako ešte lepšie rásť po ľudskej stránke.

II. ROVINA „JA - TY“ – v nej sme sa dotkli skúmania rovesníckych vzťahov v triede, vzájomnej komunikácie a rešpektovania názoru.

- *Reflexie*

Táto forma cieľenej spätnej väzby (realizovaná v triednom kruhu alebo aj v menších skupinkách po hrách) ukazuje svoj význam v tom, že podnecuje žiakov vyjadriť svoj názor, formulovať pocity a dojmy z prežitého zážitku, ale tiež motivuje k aktívnemu počúvaniu ostatných spolužiakov. Takýmto spôsobom si obohacujú vlastné pohľady o názory druhých v triede.

- *Vzájomný rešpekt*

V tejto oblasti chceme poukázať na zmenu prístupu a pohľadu vďaka novým zisteniam na svojich spolužiakoch. Vnímame ako veľmi prospešné práve aktivity na spoluprácu, pri ktorých spoločne nachádzali riešenia problému. Pri spätných hodnoteniach si uvedomili, že na zdolanie úlohy musia rešpektovať jeden druhého, s jeho kvalitami aj limitmi.

- *Vzťahy*

Najväčší prínos programu zaznamenávame práve v tejto oblasti. Množstvo a rôznorodosť aktivít boli zacielené priamo na posilnenie a utuženie vzťahov v triede. Niektorí sa vyjadrili, že im kurz pomohol budovať vzťahy v triede na hlbšej báze. Takisto pribudli nové priateľstvá a zredukovali sa niekdajšie samostatné partie v triede. Po programe sa tešia väčšej interakcii v triede medzi sebou, a zároveň už aj otvorenejšej interakcii v chlapčensko-dievčenských vzťahoch.

- *Vzájomné ocenenie sa*

Zážitková forma programu poskytla účastníkom aj priestor pre vzájomné ocenenie sa, zvlášť vo chvíľach, kedy sa im ako triede podarilo spoločne zvládnuť nejakú úlohu. Myslíme si, že takéto pochvaly a uznania medzi žiakmi zmierňujú ich opak, teda prehnaný kriticismus voči prejavom druhých, čo de facto motivuje aj k vzájomnej úcte.

- *Komunikácia*

Spoločné zážitky budujú spoločenstvo, čím sa otvárajú možnosti pre spontánnu komunikáciu a zdieľanie pocitov, názorov, ... Tak sa zefektívňuje aj súdržnosť v triede a otvorenosť pre názory toho druhého.

III. ROVINA „MY“ – tu sme zacieleni svoj pohľad na analýzu vplyvu programu na spoločenstvo triedy a jeho hodnôt.

- *Spoznanie sa*

Ponúknuté metodiky programu umožnili žiakom aj lepšie sa spoznať, čo viacerí uviedli v rozhovore. Ocenili zvlášť aktivity a hry, ktoré skrývali myšlienku lepšieho spoznania sa, čo počas ich priebehu nezaregistrovali, ale dodatočne zaregistrovali v sebe fakt, že o čosi viac poznajú svojich spolužiakov. Myslíme si, že lepšie poznanie sa má za následok ústretovejšie vychádzanie a vzájomné porozumenie toho, čo ten druhý prežíva, ďalej možno aj porozumenie tomu, prečo robí niektoré veci ako robí. Takéto nové zistenia potom motivujú k väčšej ohľaduplnosti a tolerancii.

- *Spolupráca*

Hodnotu kooperácie v tíme zaznamenala tiež značná časť žiakov ako veľmi prínosnú z hľadiska efektívneho fungovania triedy ako celku. Teda, že nemôže to stať len pár silných jednotlivcov, ale že každý potrebuje pridať ruku k dielu pre dosiahnutie čo najlepšieho výsledku. Z uvedených dát súdime, že sami žiaci došli k významu spolupráce ako nevyhnutnej podmienky dobre fungujúcej triedy. Získavajú tak poznanie, že do bohatstva triedy prispieva každý jeden člen svojimi špecifickými darmi. Tímová práca na OD prináša svoj bezprostredný výsledok, ktorým je zážitok radosti zo zvládnutej úlohy a poznatku, že dokážu spolupracovať

a vzájomne sa podržať. OD k tomu podnecujú svojou metodikou, prispôbeným prostredím pre takéto konfrontácie a motivujúcimi zásahmi zo strany školiteľov. Tento zážitok môže byť ďalej cennou skúsenosťou pre žiakov, teda akýmsi potvrdením toho, že spolupráca je možná. Preto za efektivitu programu považujeme posilňovanie triednych kolektívov skrz vhodne zvolené intervencie.

- *Komunikácia v triede*

Pre vytvorenie harmonických vzťahov v triede je dôležitá optimálna komunikácia. OD so svojim spektrom aktivít ovplyvňujú aj samotnú komunikáciu v triede. Niektoré aktivity sú stavané tak, aby žiaci boli vystavený konfrontácii svojho názoru voči ostatným, čo niekedy prinesie aj konflikt. No vhodne moderovaná tzv. reflexia, je miestom, kde sa dá vykomunikovať si konkrétne situácie v pokoji, pod vedením školiteľa, čím sa otvára aj priestor pre pochopenie zmýšľania ostatných spolužiakov.

IV. ROVINA „idey programu“ – táto rovina zhodnocuje prínos programu do preventívneho pôsobenia na žiakov.

- *Prostredie a atmosféra*

Zaujímal nás aj vplyv prostredia a atmosféry na efektivitu programu a dospeli sme k zisteniu, že má veľký dopad na to, aké výsledky prinesie. Väčšina respondentov si chváli jednak zmenu prostredia oproti bežnému školskému a jednak samotné prostredie OD, kde sa cítili príjemne a uvoľnene. Ocenenie prostredia zo strany žiakov a učiteľov sa nám javí ako ďalšia z podmienok efektivity programu. To zn., že ak má byť čo najúčinnější, potrebuje disponovať priestormi, ktoré budú iného rázu ako tie školské. Aby sa žiak mohol otvoriť a ukázať sa aj v inom svetle, potrebuje to vycítiť aj zo samotného prostredia a vytvorenej atmosféry. Myslíme si, že prostredie a atmosféra, aké sa využívajú na OD majú na to cieľuprimerané predpoklady.

- *Program a aktivita*

Na základe hodnotení žiakov a učiteľov považujeme štruktúru programu za vyváženú, veku žiakov primeranú a hodnotnú. Podčiarkujeme najmä jeho rôznorodosť, ktorou dá sa povedať, že oslovuje všetkých jej účastníkov – od

pohybových, cez umelecké, intelektuálne, diskusné, zábavné, a i. Takýmto spôsobom program zasahuje pomerne široký rozsah účastníkov.

- *Preventívny aspekt*

Nemožno tvrdiť na základe prežitého programu, že jednoznačne zamedzí vzniku sociálno-patologických javov. Avšak dovoľme si tvrdiť, že pozitívne ovplyvňuje a podnecuje žiakov k prosociálnemu správaniu, úctivému spôsobu komunikácie a k samotnému rozvoju žiaka po všetkých jeho stránkach osobnosti. A práve tieto skutočnosti môžeme považovať za istý druh prevencie potenciálnych negatívnych javov.

- *Prínos OD pre učiteľov*

Síce je projekt primárne zameraný na žiakov, musíme konštatovať, že je prínosom aj pre učiteľov. Pomáha im odhaliť nové skutočnosti o svojich žiakoch a tiež sa na ne pozrieť z iného uhla, ako len spoza katedry. Keďže program v niektorých aktivitách ráta aj s ich účasťou, získavajú tak cenné chvíle pre budovanie dôvery.

5.1 POROVNANIA S INÝMI VÝSKUMAMI

Ako sme spomínali v úvode kapitoly, tento program je na Slovensku nový a nejestvujú k nemu ešte žiadne odborné výskumy. Preto urobíme porovnanie nášho programu s českým, od ktorého sme prevzali jeho metodiky. Budú nás zaujímať spoločné prieniky zistení z výskumov, ďalej špecifiká slovenského programu a tiež sa pozrieme na jeho aktuálne výzvy, ktoré ďalej rozviníme do odporúčaní.

Jednen z výskumov v rámci bakalárskej práce skúmal prínos OD pre rozvoj kompetencií účastníkov a v niektorých výskumných otázkach bola istá zhoda vo výsledkoch s našim. (Osoha, 2012). Prekladáme pár oblastí:

- *Vplyv prostredia:* český výskum tu zvyrazňuje väčšiu otvorenosť žiaka v prostredí OD než v školskom prostredí, k čomu prispieva osobný prístup školiteľov, záujem o účastníkov a celková atmosféra, ktorá je považovaná za priateľskú a pozitívnu. Stotožňujeme sa s týmto tvrdením aj v našom výskume, keďže vhodne usporodbenému prostrediu a priateľskej atmosfére pripisujeme veľký význam pre efektivitu programu aj u nás.

- *Rozvoj osobnosti*: porovnávaný výskum potvrdzuje napomáhanie rozvoju žiaka v rôznych oblastiach, avšak skutočný efekt podľa neho závisí od niekoľkých faktorov. Patria medzi ne – téma, vzťahy v triede, vzťah medzi žiakmi a učiteľom, nastavenia programu školiteľmi a i. Každopádne však podotýka, že vždy je v istej miere rozvíjaný osobnostný a sociálny potenciál účastníkov. Podobne tvrdíme aj my v I. rovine, že žiaci sa naučili viac tolerovať ostatných, vedeli sa v istej miere prispôbiť a posunuli sa aj v dôvere voči spolužiakom.
- *Silné stránky OD*: v Čechách patria medzi najsoznejšie prvky programu – prostredie a atmosféra (s čím súhlasíme aj my), odhodlaný prístup školiteľa OD, dôraz na tímovú prácu a vzájomné zblíženie sa, orientácia na jednotlivca, impulz do budúcnosti. Z tohto porovnania najviac korešponduje s našim výskumom ten dôraz na tímovú prácu, ktorú sme si najviac všimli aj v našom programe. Uvedomujeme si, že žiaci zväčša sami dospeli k záveru o nevyhnutnosti spolupráce ak má byť triedny kolektív fungujúci.
- *Faktory ovplyvňujúce efektivitu OD*: medzi najsilnejšie činitele účinnosti programu v Čechách patria tieto – klíma triedy, pedagogický sprievod, osobnosť inštruktora, téma kurzu a voľba aktivít. V našom prípade sú najpozitívnejšie hodnotené aktivity na spoluprácu, ďalej kontextové zasadenie programu do istého motivačného príbehu a v neposlednom rade rôzne aktivity na lepšie spoznanie sa a posilnenie kolektívu.

Ďalším výskumom na porovnanie môže byť bakalárska práca Hefkovej M. (2011), kde v praktickej časti svojej práce uvádza prínos skúmaného programu OD. Dospela k týmto záverom:

- Interaktívna forma kurzu má prínos pre rozvoj triednych kolektívov a podporuje osvojenie si kompetencií pre tímovú spoluprácu.
- Program OD odpovedá na potrebu škôl, a to rozvíjať hodnoty a postoje žiaka pre zvládnutie jeho sociálnej role, ďalej motivovať k učeniu, tvorivo myslieť, logicky riešiť problémy, komunikovať, byť schopný spolupráce, mať rešpekt, toleranciu a ohľaduplnosť a rozvíjať vlastné schopnosti.

V porovnaní s našim výskumom vidíme zhodu v prínose interaktívneho modelu kurzu oproti prednáškovému spôsobu odovzdávania hodnôt. O tomto sa zmieňovali aj naši respondenti v IV. rovine „idey programu“, keď vyzdvihli formu prevedenia kurzu. Zvlášť to, ako implicitne zahŕňa oblasť hodnôt a podnecuje k samostatnému a logickému

myslení, pomocou ktorého žiaci sami dospievajú k významu realizovaných aktivít. V tejto veci vidíme istú zhodu nášho výskumu s porovnávaným.

5.2 ODPORÚČANIA PRE PRAX

Tu chceme teraz ponúknuť pár odporúčaní pre prax, ktoré sa nám zdajú vhodné pre zvýšenie efektivity programu a jeho prínosu pre účastníkov. Článok Krausa (2011) uvádza, že spolu 70 metodikov prevencie považujú oblasť prevencie za metodicky nedostatočne vedenú, podfinancovanú, trpiacu formalizmom, zlým a nedostatočne oceneným postavením metodikov prevencie. Podľa nich chýbajú koncepčné, komplexnejšie a dlhodobejšie a súčasne reálne „celoškolské“ programy, ktoré budú efektívne vplývať na sociálno-osobnostný vývin žiakov. A práve preventívny program OD môže byť istým návrhom riešenia tohto problému. Keď sa pozrieme na jeho koncepciu, vidíme, že je založená na dlhoročnej tradícii a skúsenostiach takmer identických programov v zahraničí. Ďalej je komplexným pre voliteľné témy, ktoré ponúka ako formu prevedenia programu a je aj dlhodobejším, keďže je realizovaný počas troch plných dní, pomocou gradujúceho scenára, na rozdiel od programov bežnej prezenčnej formy, ktoré zvyknú trvať jednu - dve vyučovacie hodiny.

Aj samotný výskum potvrdil jeho významnosť pre žiakov, pre ich triedny kolektív a posilnenie vzťahov. Predsa však chceme vysloviť pár návrhov ako usmernenia pre prax ďalších realizácií tohto programu:

Návrhy do vnútra organizácie projektu:

- Z hľadiska dlhšie trvajúceho efektu vplyvu programu a jeho ďalšej perspektívy, považujeme za vhodné premyslieť jeho riadenú kontinuitu a koordináciu. Výsledky programu poukazujú na to, že triedne kolektívy majú svoje rezervy a výzvy, s ktorými sa dá pracovať. Vyžaduje si to však systematickú prácu, čo by teoreticky mohla pokryť pozícia sociálneho pracovníka na škole. A práve on by mohol byť tým koordinátorom ďalšieho preventívneho pôsobenia v triede po absolvovaní programu. Ideálom by možno bolo vyhraďiť jedného školiteľa z programu OD, ktorý by zastrešil systematickú kontinuitu a evaluáciu posolstiev kurzu aj po jeho zrealizovaní, čím by predĺžil jeho pôsobnosť v čase. Mohol by sa zamerať na niektoré konkrétne oblasti skupinovej dynamiky, ktoré počas programu ukázali svoje nedostatky, a tak navrhovať či realizovať potenciálne riešenia aktuálnej situácie v triede.

- Zo všeobecnej spokojnosti respondentov usudzujeme, že princípy programu OD, akými sú dobrovoľnosť, interaktivita, komplexnosť, zameranie na osobu a tiež priateľský prístup školiteľov sú hodnotené veľmi pozitívne. Preto navrhujeme aj ďalej ich zachovať a opierať sa o nich pri realizácii programu ako o silné piliere efektivity programu. Zvlášť podčiarkujeme dobrovoľnosť účasti, čím sa účastníci cítia vo väčšej slobode a spontánnej atmosfére, ale zároveň docenujeme aj plnú účasť na programe od začiatku až do konca, nakoľko je to možné, čím sa zase zabezpečuje efekt komplexnosti a previazanosti preventívne pôsobiacich aktivít programu.

Návrhy širšej perspektívy projektu:

- Ako ďalšiu z potenciálnych možností progresívneho rastu programu vidíme v nadväzujúcej spolupráci školiteľov s učiteľmi. I keď v mnohom sa učiteľom vyjasnilo už pri samotnom programe, ktorého sa zúčastnili ako pedagogický dozor a sem-tam sa aj aktívne zapojili, predsa by stálo za to odovzdať im nezávislý pohľad z iného uhla práve od školiteľov programu. Myslíme si, že školiteľský tím, v zložení viacerých odborníkov a dobrovoľníkov, dokáže ponúknuť cennú spätnú väzbu a nápady pre riešenie výziev ďalšej perspektívy triedneho kolektívu, či osobnostného rastu jednotlivca.
- Keďže školitelia zväčša pochádzajú zo saleziánskeho prostredia, zúčujú vlastné skúsenosti saleziánskej pedagogiky v práci s mládežou, čím aj prispievajú k aktualizácii už spomínaného preventívneho systému Jána Bosca vo výchove mládeže a k jeho uplatnení v školskom prostredí. A práve v tomto vidíme aj ďalšiu možnosť nového prístupu ku žiakom prostredníctvom bohatstva saleziánskeho preventívneho systému, čo môže poslúžiť pre učiteľov ako inšpirácia v školskom edukačnom procese.
- Hodnotou tohto výskumu sú cenné výpovede účastníkov programu, čo môže ďalej poslúžiť ako vhodný podklad pre šírenie jeho osvety. Zároveň môže predstavovať aj istú spätnú väzbu pre školiteľov kurzu, a poukázať im tak na najprínosnejšie prvky programu.

Sprievodným javom vyzrievania detí je pribúdanie stále nových problémov a výziev, ktorým treba čeliť. A možno práve tento program, so svojou metodickou heterogénnosťou a špecifickosťou, predstavuje adekvátny prostriedok v účinnej a efektívnej sociálnej prevencii na školách.

Z dosiahnutých výsledkov si myslíme, že program uspôsobuje žiaka pre formovanie vlastnej osobnosti, názorov, postojov a primerane pôsobí pri budovaní vzťahov. Robí tak nenútene, bez nátlaku pomocou zážitkových metodík s cieľom skvalitniť doterajšie prežívanie rovesníckych vzťahov v triede. Hanuliaková (2016) vymedzuje základné znaky školskej triedy ako sú: interakcia, vzájomné ovplyvňovanie, súčinnosť, súdržnosť, existencia spoločných cieľov, o ktoré sa predovšetkým opiera edukačný proces. A práve na tieto oblasti sa orientuje aj preventívny program OD. Poukazuje na hodnotu žiakov, ktorá spočíva v nich samých, v ich ochote hľadať nové riešenia a paradigmy, že oni sami sú tvorcami stimulujúceho ovzdušia v triede a teda primárne závisí od nich, či sa otvoria spolupráci, opustia svoju komfortnú zónu pre dobro triedy a ponúknu svoje objavené kvality v prospech kolektívu. Toto je podľa nás aj známkou efektivity programu, či a nakoľko odovzdáva posolstvo toho, že sú si vzájomne darom a obohatením jeden pre druhého, i keď nemusia vždy zdieľať ten istý názor alebo mať rovnaké priority. Spokojnosť v triede, ktorá podmieňuje edukačný proces, sa dá najlepšie vybadať zo vzájomného rešpektu.

Teda podmienka účinnosti programu je pretlmočenie žiakom - formou hry a zážitku - ideu toho, že kľúčom dobre fungujúcej triedy je každý jej člen a jeho ochota spolupodieľať sa na jej raste. Miera vplyvu závisí aj od prevedenia programu a jeho školiteľov, od spôsobu akým sprostredkujú ideu programu, t.j. uvedomenie si, že dobrý kolektív je tvorený z ochoty každého jednotlivca investovať do spoločenstva svojimi vlohami, svojou zaangažovanosťou, ochotou meniť seba i svoj názor, schopnosťou vypočuť, vychádzaním zo svojej komfortnej zóny, opúšťaním či zrealizovaním subjektívnych predstáv ideálu spoločenstva a objavovaním pravej tváre spolužiakov. Sumárne ide o uvedomenie si významu prijatia osobnej zodpovednosti za budovanie živého organizmu, akým trieda je, resp. môže byť.

ZÁVER

„Hodnoty nemôžeme vyučovať –

hodnoty musíme žiť.

Neodpovedáme slovami,

lež odpoveďou je celá naša existencia.“ (V. E. Frankl)

V diplomovej práci bolo našim úmyslom preskúmať efektivitu nového preventívneho programu OD pre ZŠ a jeho reálny dopad na žiakov a ich triedny kolektív. Zaujímalo nás, čo nové prináša do oblasti primárnej sociálnej prevencie a nakoľko reálne ovplyvňuje situáciu a vzťahy v triede.

V teoretickom skúmaní sme predstavili školskú triedu ako referenčnú skupinu dospievajúceho žiaka, od ktorej mnoho závisí pri formovaní jeho vlastnej identity. Preto sme sa pozreli na to, aké preventívne programy jestvujú v práci so žiakmi v primárnej prevencii. Rýchlo sme zistili, že novovzniknutý program OD je špecifickým druhom v školskej prevencii. Nepredstavuje nejakú odbornú didaktickú pomôcku pri vzdelávaní. Vlastnú perspektívu vsádza totiž do zážitkovej formy pedagogiky (cielených hier a aktivít), do interaktívnych metodík, cez ktoré chce odovzdať dôležité hodnoty pre optimálne fungovanie triedy, akými sú súdržnosť, spolupráca, úctivá komunikácia, vzájomný rešpekt a i. A práve v tomto sa spredmetňuje aj jeho efektivita – v miere, akej dokáže toto poslanstvo pretlmočiť žiakom, skrz vhodne ladené aktivity.

Významným zistením v práci bol pre nás fakt, že najväčší vplyv má program a jeho prevedenie vtedy, keď žiaci sami dospejú k tomu, čo im chceta daná aktivita alebo hra odovzdať. Istým spôsobom to podporilo aj ich samostatnosť a sebareflexiu, či tvorivé nachádzanie riešenia problému.

Jedným z hlavných dôvodov prečo tento program realizovať je jeho jedinečnosť medzi ostatnými preventívnymi programami so žiakmi, ďalej všeobecný, pozitívny ohlas prichádzajúci z hodnotení žiakov a učiteľov účastných na programe, čím sa potvrdzujú jeho preferencie. Ďalším dôvodom by mohlo byť jeho pozitívne vplývanie na atmosféru v triede, ktorá je význačným činiteľom pri vzdelávaní. Hanuliaková (2016) uvádza, že v opačnom prípade, keď sa zanedbáva sociálna klíma v triede, tak často dochádza k zhoršovaniu správania sa žiakov, či agresívnym prejavom. Preto je potrebné investovať do vzťahov v triede založených na hodnotách.

Myslíme si, že jeho komplexný charakter odpovedá na viaceré konkrétne potreby jednotlivcov, čím sa dosahuje vyššia miera efektivity programu, čo zároveň predstavuje aj účinný aspekt prevencie. Významnosť programu narastá aj z dôvodu jeho realizácie mimo školského prostredia, pretože v škole nezvykne byť priestor, čas a ani atmosféra na otvorenie silných tém vzťahov v triednom kolektíve a priateľstva medzi nimi. Podnetné prostredie OD je silnou devízou pre čo najlepšie prevedenie kurzu a odovzdanie hodnôt skrz adekvátne volené aktivity a hry zanechávajúce silný zážitok.

Istá nekonvenčnosť programu, pod ktorou rozumieme oslobodenie sa od tradičných foriem učenia a získavania skúseností, sa javí ako výborná zmena pre žiakov, ktorí sú zvyknutí na všedné školské podmienky. Model OD na istý čas vytrháva zo školy a využívaním obľúbených metód a techník, podporuje a napomáha v dôležitej životnej fáze žiakov, akou je nachádzanie vlastnej identity.

Program OD môže byť dobrým apelom pre ďalšie inštitúcie a orgány, zaoberajúce sa formovaním mládeže, aby zefektívňovali svoju činnosť tým, že budú svoje programy tvoriť na podklade efektívnych prvkov, že budú prihliadať na potreby adresátov, a že ich budú systematicky prispôbovať reálnym možnostiam škôl. V ich záujme by tiež mohla byť podpora realizácie praxou overených programov. Prvým náčrtom overenia prínosu preventívneho programu OD chce byť aj táto práca s jej cennými dátami získanými z rozhovorov s účastníkmi programu.

Súhrnne si dovoľíme tvrdiť, že efektivita preventívneho programu OD je silno ovplyvnená nielen jej samotnou realizáciou a obsahom, ale zvlášť tým, nakoľko jednotlivý žiak dospeje k vedomiu dôležitosti ponúkaných hodnôt, k ich osobnej asimilácii a následnej verifikácii v živote.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BEZDĚK, F. - SPÁČIL, F. - HEFKOVÁ, M. *Interaktivní rozvoj klíčových kompetencí: metodika a aktivity v průřezových tématech: osobnostní a sociální výchova a multikulturální výchova*. 1. vyd. Fryšták: Dům Ignáce Stuchlého, 2008. 140 s. ISBN 978-80-254-1956-4.
- DOMKA, združenie saleziánskej mládeže. Bratislava: o.z. [online]. [citované 2017-03-15]. Dostupné na internete: <http://www.domka.sk/>.
- EMMEROVÁ, I. 2007. *Prevenencia sociálnopatologických javov v školskom prostredí*. Banská Bystrica: PF UMB. 2007. 129 s. ISBN: 978-80-8083-440-1.
- ERIKSON, E. H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha : Argo. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.
- GAJDOŠOVÁ, E.-VALIHOVÁ, M. 2017. Práca školského psychológa v školách a školských zariadeniach. In *Asociácia školskej psychológie*. [online]. [citované 2017-02-20]. Dostupné na internete: <http://www.aspsr.sk/skolsky-psycholog/praca-v-skolach>.
- HANULIAKOVÁ, J a kol. 2016. *Stratégie tvorby bezpečnej školy*. Praha: Martin Koláček. 187 s. ISBN 978-80-7512-711-2.
- HBSC – Národná správa o zdraví. 2015. [online]. [citované 2017-03-02]. Dostupné na internete: http://www.coherent.sk/docs/hbnc-narodna-sprava-2013_2014_final.pdf ISBN: 978-80-971997-1-5.
- HEFKOVÁ, M. 2011. *Interaktivní rozvoj klíčových kompetencí pro žáky II.stupně ZŠ: bakalárska práca*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Fakulta tělesné kultury 62 s. Školiteľ: Doc. PaedDr.. Tomáš Dohnal Csc.
- HUPKOVÁ, I. – KUCHAROVÁ, B. 2008. *Prevenencia v praxi. Námety hier a aktivít v prevencii závislostí*. Bratislava: Národné osvetové centrum. 56 s. ISBN: 978-80-7121-303-1.
- CHODIL, K. 2009. *Popis a analýza metód používaných v projekte „orientační dny“ ve Fryštáku*: diplomová práca. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. 96 s. Školiteľ: Doc. Michal Kaplánek, Th.D.
- IHNACÍK, J. 2013. *Koordinátor prevencie závislostí a sociálno-patologických javov*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. 58 s. ISBN 978-80-8052-509-5.
- JANÍKOVÁ, K. 2009. Sociálno- výchovná činnosť peer dobrovoľníkov. In *Mládež ako aktér sociálnej zmeny. Sociálna pedagogika a sociálno-výchovná činnosť s mládežou*. Trnava: KP FF UCM. s. 88-100. ISBN 978-80-8105-096-1.

- KIŠKAŠOVÁ, E. 2014. *Cesta pozitívnej zmeny. Osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. 44 s.
- Komunitný plán rozvoja sociálnych služieb v Petržalke. 2012. Bratislava: Pedagogická fakulta UK. 60 s. [online]. [citované 2017-03-15]. Dostupné na internete: <http://www.petrzalka.sk/wp-content/uploads/2012/12/Komunitn%C3%BD-pl%C3%A1n-soci%C3%A1lnych-slu%C5%BElieb-M%C4%8C-Bratislava-Petr%C5%BElalka.pdf>.
- KONČEKOVÁ, Ľ. 2010. *Vývinová psychológia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. 159 s. ISBN 978-80-9690-536-2.
- KRAUS, B. 2011. Prevencia kriminality detí a mládeže. In *Sociálna prevencia. Informačno-vzdelávací bulletin*. ISSN 1336-9679, 2011, 1/2011. s. 4-6.
- LACA, S., SCHAVEL M. 2011. Opodstatnenosť sociálnej práce v školskom prostredí v prevencii sociálno-patologických javov. In *Sociálna patológia a intervencia sociálnej práce. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-018-7. s. 366-380.
- LEVICKÁ, J. 2003. *Metódy sociálnej práce*. Trnava: Trnavská univerzita. 121 s. ISBN 80-89074-38-3.
- MACHALOVÁ, M. 2013. *Preventívna sociálna práca. Edukačná paradigma v sociálnej práci*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. 272 s. ISBN 978-80-555-0932-7.
- MARTINEK, M. 2001. Orientační dny pro školní třídy: *Nová pastorec mládeže v české církvi –vývoj, principy, zkušenosti*. 20 s. [online]. [citované 2017-02-23]. Dostupné na internete: <http://skoly.disod.cz/files/2015/04/2001-Orientacni-dny-Michael-Martinek.pdf>.
- MÁTEL, A. – JANECHOVÁ, L. – ROMAN, L. (eds.) 2011. *Sociálna patológia a intervencia sociálnej práce*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. 464 s. ISBN 978-80-8132-018-7.
- MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. a kol. 2011. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. 442 s. ISBN 978-80-8132-009-5.
- MATULA, Š. 2007. Koncepcia prevencie sociálno-patologických javov u detí a mládeže v pôsobnosti rezortu MŠSR na obdobie rokov 2007 – 2010. [online]. [citované 2017-03-05]. Dostupné na internete: <http://www.cpppap.sk/data/Koncepcia%20prevencie.pdf>.
- MATULA, Š. 2011. Prevencia sociálnej patológie ako optimalizácia bio-psycho-socio-kultúrno-spirituálnej regulácie správania. In *Sociálna patológia a intervencia sociálnej*

- práce. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. 2011. ISBN 978-80-8132-018-7. s. 45-50.
- MOLČANOVÁ, A. *Mimovládne organizácie a prevencia*. [online]. [citované 2017-03-10]. Dostupné na internete: <http://bezpre.sk/uploads/c157383a-0a42-a07f.pdf>.
- MRÚZOVÁ, A. *Preventívne programy – Modul učiteľ*. [online]. [citované 2017-03-07]. Dostupné na internete: <http://bezpre.sk/uploads/c157383a-09d4-3480.pdf>.
- OLŠAVSKÁ, M. 2014. *Niektoré základné informácie k prevencii sociálno-patologických javov. I. časť*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. 52 s. ISBN 978-80-8052-684-9.
- Orientační dny - rozvoj hodnotové orientace žáků pro udržitelný rozvoj*. 2012. Frysták: DIS SKM. 160 s. ISBN 978-80-260-1785-1.
- OSOHA, P. 2012. *Orientační dny a jejich přínos pro rozvoj klíčových kompetencí účastníků*: bakalárska práca. Brno: Masarykova univerzita Pedagogická fakulta Katedra sociální pedagogiky. 104 s. Školitel': doc. PhDr. Mgr. Tomáš Čech, Ph.D.
- Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2016/2017*. 2016. Bratislava: MŠ SR. 50 s. [online]. [citované 2017-02-28]. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/9841.pdf>.
- Saleziánske mládežnícke stredisko*. Bratislava – Petržalka. [online]. [citované 2017-03-19]. Dostupné na internete: <http://www.mamateyka.sk/infopage/92/568/orientacne-dni.html>.
- SCHAVEL, M. a kol. 2010. *Sociálna prevencia*. 3. vyd. Bratislava: VŠZaSP. 266 s. ISBN 978-80-89271-22-1.
- SKALA, A. 2016. *Aktuálny výchovný program v kontexte saleziánskej pedagogiky*: dizertačná práca. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Pedagogická fakulta, Katedra pedagogických štúdií. 153 s. Školitel': doc. PhDr. Andrej Rajský, PhD.
- Stratégia slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020*. 19 s. [online]. [citované 2017-02-21]. Dostupné na internete: https://www.minedu.sk/data/files/3889_strategia_pre_mladez.pdf.
- Štátny vzdelávací program pre 2.stupeň ZŠ v SR ISCED 2*. Bratislava: ŠPÚ. 37 s. [online]. [citované 2017-02-21]. Dostupné na internete: http://www.statpedu.sk/sites/default/files/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/isced2_spu_uprava.pdf.
- TEAM ORIENTIERUNGSTAGE. 2014. [online]. [citované 2017-02-26]. Dostupné na internete: <https://www.katholische-jugend.at/wp-content/uploads/2015/05/otgrundsatzpapier.pdf>.

- ÚPSVaR. [online]. [citované 2017-03-11]. Dostupné na internete:
http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina-1/rodina/vychovne-problemy-deti/problemove-spravanie-deti.html?page_id=262374&urad=239918.
- VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie : Dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.
- VEREŠOVÁ, J. *Zážitková pedagogika vo voľnočasových aktivitách*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2014, 70 s. ISBN 978-80-8052-581-1.
- VILLANUEVA, P. CH. 2008. *Vychovávajme srdcom dona Bosca*. Bratislava: Don Bosco. 45 s. ISBN 978-80-8074-051-1.
- Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci.
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
- Zákon NR SR č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- ZELINA, M. 2013. *Prevencia ako budovanie osobnosti*. In: Aktualizácia preventívneho systému v dnešných časoch. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. 153 s. ISBN 978-80-8132-095-8.
- Živica. [online]. [citované 2017-03-01]. Dostupné na internete: zivica.sk.

PRÍLOHA

PRÍLOHA: RIADENÝ ŠTRUKTÚROVANÝ ROZHOVOR

Otázky na respondentov

➤ Riadený rozhovor s učiteľom

1. Na úvod by som sa rád opýtal pár základných informácií – s akou triedou ste boli u nás, a ako by ste ju v skratke charakterizovali pred kurzom (ich potenciály a výzvy)?
2. Aké boli vaše očakávania od programu a nakoľko sa naplnili?
3. Čo nového ste si všimli na vašej triede počas programu? Čo vás možno na žiakoch prekvapilo?
4. Ktorá časť programu bola podľa vás najprínosnejšia pre posilnenie triedneho kolektívu?
5. Nakoľko sa podľa vás zmenilo správanie medzi nimi?
6. V čom pomohol program konkrétnemu žiakovi v jeho osobnostnom a sociálnom rozvoji?
7. Aké sociálne zručnosti myslíte, že nadobudli? Čo im k tomu najviac pomohlo?
8. Posilnilo sa ich vedomie ohľadom primeranej a úctivej komunikácie medzi sebou?
9. Pomohol program žiakom nábrať odvahu a vyjadriť svoj názor? (aj v prípade, že bol odlišný od iných?)
10. Všimli ste si vzájomné ocenenie sa spolužiakov? (zvlášť tých, ktorí nemali blízko k sebe?)
11. Posunuli sa napred vo vzájomnom a nepodmienečnom rešpekte? Ak áno, prečo je to podľa vás tak?
12. V čom majú „Orientačné dni“ najväčší význam pre účastníkov? Ako by ste charakterizovali efektivitu programu?
13. V rámci preventívneho aspektu programu: má podľa vás potenciál na zmenu správania či postojov?
14. Ovplynul program žiakov v oblasti hodnotovej orientácie? Prípadne pozitívne naštrbil nejako ich doterajší štýl života? Schémy postojov voči spolužiakom a pod.?
15. Čo si podľa vás odnášajú žiaci do budúcnosti?
16. Chceli by ste ešte niečo dodať na záver?

Alternatívne na doplnenie:

Potenciálne otázky na doplnenie v prípade dostatku času:

- Zaregistrovali ste nejaký posun v socializácii žiakov, zvlášť utiahnutejších?
- Ktorý moment bol pre triedny kolektív najsilnejším (najmä z emocionálneho hľadiska)?
- Myslíte si, že je možné na program nadviazať v škole? Vraciate sa nejako k prežitým zážitkom?

➤ Riadený rozhovor so žiakom

1. Povedz mi prosím ťa na úvod o sebe – ako sa voláš, koľko máš rokov, do ktorej triedy chodíš? Kedy si sa zúčastnil/a kurzu (približne)?
2. Na aký najkrajší zážitok si spomínaš? Čo si ešte pamätáš ešte dnes z kurzu?
3. Malo podľa teba význam rozobrať si hru (urobiť tzv. reflexiu) po jej skončení? Ak áno, tak aký?
4. Objavil/a si nejakú očividnú zmenu v triede po absolvovaní programu?
5. Spomenieš si na moment počas kurzu, ktorý bol pre teba naštrbením zaužívanej paradigmy (teda uhla pohľadu) na váš kolektív?
6. Ohľadom rešpektovania jedinečnosti každého člena triedy (vrátane teba) – nakoľko ti k tomu kurz pomohol?
7. Ktorá situácia alebo chvíľa bola pre teba najsilnejšou z hľadiska spoznania čohosi nového na svojich spolužiakoch?
8. Môžeš na základe niečoho povedať, že ste sa počas kurzu viac spoznali a zbližili?
9. Zmenilo sa niečo vo vašej triede v chlapčensko-dievčenských vzťahoch?
10. Čo nového si sa dozvedel/a o svojej triede?
11. Čo nové si naopak spoznal/a na sebe? Objavil/a si niečo nové? Pri ktorej aktivite si sa musel/a najviac prekonať?
12. Ktorú z hodnôt si podľa teba viac nadobudol alebo si si ju viac uvedomil? Čo ti k tomu pomohlo?
13. Ocenil/a si niečo nové na svojich spolužiakoch?
14. Pozeráš sa na spolužiakov rovnako ako pred tým alebo ináč a prečo?
15. Pri spoločných reflexiách po aktivitách a na záver dňa - čo ti najviac bránilo a čo ti najviac pomohlo vyjadriť svoj názor?
16. V čom mali podľa teba „Orientačné dni“ najväčší význam pre vašu triedu?

17. Zaznamenal/a si nejakú zmenu v tvojej komunikácii so spolužiakmi? Vyjadruješ svoj názor rovnako ako pred tým alebo si ho niečím obohatil/poopravil?
18. Čo by si chcel/a ešte dodať na záver?

Potenciálne otázky na doplnenie v závislosti od veku žiaka a od času:

- Ktorá z aktivít/hier bola pre teba spočiatku veľmi náročná, no po jej zdolaní sa ukázala ako veľmi prospešná?
- V čom ti kurz pomohol podrást? Čomu novému ťa program priučil?
- Ktorý moment/aktivita bol pre teba novým zážitkom spoločenstva?
- Naštrbil sa nejako tvoj životný štýl (v dobrom slova zmysle)? Inšpiroval ťa program k niečomu novému, čo si doteraz (napr. vo svojej triede) nepraktizoval?
- Pomohol ti program „odškatuľkovať“ niekoho v triede?
- Ktorá aktivita/hra ti najlepšie pomohla lepšie spoznať svoj charakter, resp. charakter druhých (vychádzajúc z premisy, že pri hre sa najlepšie prejaví charakter)?